OSMAN FİKRİ SERTKAYA

Dede Korkut Kitabı

DRESDEN NÜSHASININ "GİRİŞ" BÖLÜMÜ

*

Osman F. Sertkaya

◆

DEDE KORKUT KİTABI'NIN DRESDEN NÜSHASININ "GİRİŞ" BÖLÜMÜ

(Metnin Transkripsiyonu ve Açıklama Notları)

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 636
KÜLTÜR SERİSİ: 297

Ön kapak resmi: Azerbaycanlı ressam F. əliyev'in "Dede Korkut destanının kahramanları" adlı tasviridir. Burada ressam merkezde destanın baş kahramanı Dede Korkut'u etrafta diğer kahramanları tasvir etmiştir."

Arka kapak resmi: Azerbaycanlı ressam F. əliyev'in "Dede Korkut Portresi" adlı tasviridir.

Resimler Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın Azerbaycan hükûmeti ile birlikte hazırladığı AZE/96/006 "Kültürel Mirasın Korunması" programı çerçevesinde yayımlanan *Dede Korkut 1300* (Bakı, 1999) adlı albümden alınmıştır.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.
İstiklâl Cad. Ankara Han 99/3 80060 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 Faks: (0212) 251 00 12
Ankara irtibat büromuz:
Yüksel Caddesi: 33/5 Yenişehir - Ankara
Tel: (0312) 431 96 49
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: grata NONgrata
Kapak Baskısı: Birlik Ofset
Baskı: Özener Matbaası
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul - 2006

SUNUŞ

Dede Korkut hikâyeleri ile tanışmam, 50'li yılların başlarında, daha ilk okula başlamadan önce kızkardeşim Oya ile birlikte, Kerkük göçmeni olan anneannemden dinlediğimiz *Depegöz* hikâyesinin Türkmencesi ile başladı.

Dede Korkut hikâyeleri ile ikinci olarak orta öğretimde okuduğumuz Nihad Sami Banarlı'nın edebiyat kitabında karşılaştım. Yardımcı kitabımız da Suat Hizarcı (= Cevdet Kudret)'in Varlık Yayınları arasında çıkan *Dede Korkut Kitabı* adlı küçük boy çalışması idi.

Dede Korkut hikâyeleri ile üçüncü buluşmam ise üniversite ikinci sınıfta oldu. Hocamız Muharrem Ergin üzerinde doktora çalışması yaptığı bu metni bize ders olarak okuttu. Dolayısıyla ben Dede Korkut'u hocam Muharrem Ergin'den öğrendim diyebilirim.

Uzun meslekî yıllardan sonra ilmî çalışmalarını 80'li yılların ortalarında tamamlayan Ergin, bir gün beni çağırarak bana vasiyette bulundu. Önce Dede Korkut'un kendi kitabında yayımladığı yazmaların fotoğraflarını "Bu fotoğrafları Dresden'den Ahmet Caferoğlu hocamız almıştı. Bana O verdi. Ben de kitabımda yayımladım. Şimdi ben de bu fotoğrafları sana veriyorum. Bu da Ettore Rossi'nin bana gönderdiği Vatikan yazmasının fotoğraflarıdır" diyerek bana verdi. Yine doktora tezinin transkripsiyonunun orijinallerini de verip "düşündüğün Türkoloji Müzesi'ni bir gün kurarsan, bu metni de müzeye koyarsın" dedi ve ilâve etti "Dede Korkut mühim metindir. Bundan sonraki çalışmalara sen de katılmalısın."[1]

---

[1] Bu tavsiyeden sonra Dede Korkut üzerine dört araştırma hazırladım. "Dede Korkut Kitabı'ndaki manzum parçalarda dörtlük türü ve hece vezni var mı?", *Türk Dili*, sayı 406, Ekim 1985, s. 155-163; "*Dede Korkut Kitabı*'ndaki bazı manzum parçaların hece vezni ve manzume türü açısından değerlendirilerek yeniden okunması", *TDAY-Belleten 1988*, Ankara 1994, s. 141-156; "*Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imlâ özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılışı üzerine", *TDAY-Belleten 1998/1*, Ankara, 2004, s. 131-152. "Dede Korkut'ta Moğolca Kelimeler" başlıklı dördüncü araştırmam ise henüz yayımlanmadı.

Bu vasiyet üzerine Millî ve Milletler Arası Türkoloji Kongreleri'nin Genel Sekreteri sıfatıyla Türk-Sovyet Kolokyumlarına başlarken ilk kolokyumun 1-8 Temmuz 1988 tarihleri arasında Azerbaycan'ın baş şehri Baku'da "Kültür Anıtı olarak Dede Korkut Kitabı" konulu olarak toplanmasını sağladım. Bu toplantıda sunulan bildiriler *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1988*'de yayımlanmıştır.

On yıl sonra, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün Müdürü olarak ilk kolokyumun onuncu yıldönümünde yine Baku'da, 21-26 Aralık 1998 tarihleri arasında, "II. Milletler Arası Dede Korkut Kollokyumu (II. Beynelhalg "Dede Korkud" Kollokviumu)"nun düzenlenmesini sağladım. Bu ikinci kolokyumda sunulan bildiriler de *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998*'-de, iki cilt olarak, yayımlandı.

Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu'nda Dresden ve Vatikan yazmalarının ayrı ayrı yayımlanması Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun tarafından teklif edildiği zaman Dresden yazmasının notlu olarak yayımlanmasına ben talip oldum. Vatikan yazmasının yayıma hazırlanması işini de eski öğrencim Mustafa Sinan Kaçalin'e verilmesini sağladım.

Araya birçok başka iş girdi, ama metinlerin kurulması tamamlandı. Ettore Rossi'nin Muharrem Ergin'e gönderdiği Vatikan yazmasının fotoğraflarını Mustafa Sinan Kaçalin'e verdim. Kaçalin Vatikan yazmasındaki altı hikâyeyi notlayarak çalışmasını bitirdi. Ben de Dresden'deki 12 hikâyenin notlanmasını ikmâl ediyorum. Çalışmamda Dresden'den alınarak *Kitab-i Dədə Korkud Ensiklopediya-sı*'nda yayımladığımız fotoğrafları kullandım.

Dede Korkut'un Dresden nüshasının "Giriş" bölümü (Metnin transkripsiyonu ve açıklama notları) başlıklı bu çalışmam Dresden yazması üzerindeki çalışmamın ilk bölümü olup, bunu, diğer kısımlar takip edecektir. Çalışmamı ikmal edip yayımlayabilirsem, bir vasiyeti yerine getirmiş olmanın mutluluğunu tadacağıma, hocalarım Ahmet Caferoğlu'nun, Muharrem Ergin'in ve Orhan Şâik Gökyay'ın ruhlarını şad edeceğime inanıyorum.

Osman Fikri **SERTKAYA**

İÇİNDEKİLER

1. Sunuş 3-4

Dede Korkut araştırmalarının aşamaları 6

I. Metnin bulunması ve tavsifi : 6-9

II. Öncü çalışmalar : 9-12

III. Metin neşirleri : 12

IV. Transkripsiyon ve edisyon kritik neşirleri :

I. DRESDEN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ 13-14

II. VATİKAN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ 14

V. Çeviri çalışmaları :

a) Türkiye Türkçesinde : 14

b) Türk Lehçelerinde : 14-15

VI. Başka dillerde çeviriler : 15-16

VII. Filolojik açıklamalar : 16-19

VIII. Açıklamalı neşirler :

I. DRESDEN YAZMASININ AÇIKLAMALI METİN NEŞİRLERİ 19-20

II. VATİKAN YAZMASININ AÇIKLAMALI METİN NEŞİRLERİ 20

BİBLİYOGRAFYA 21-23

KISALTMALAR 23

AÇIKLANAN KELİME ve ŞEKİLLER 24-25

2. Tıpkıbasım ve transkripsiyonlu metin 26-41

3. Açıklamalar 42-150

4. "Giriş" bölümündeki soylama'lar üzerine 151-160

DEDE KORKUT ARAŞTIRMALARININ AŞAMALARI

Dede Korkut üzerinde yapılan çalışmalar, her birisi kendisinden sonraki aşamayı hazırlamak üzere çeşitli safhalar arzetmektedir.

İlk aşama metnin bulunması, tavsifi ve ondan yapılan istinsahlardır.

İkinci aşama öncü çalışmalar, yani H. F. von Diez ile V. V. Bartold'un metinden perakende yayımladıkları bölümlerdir.

Üçüncü aşama Kilisli Muallim Rifat Bilge'nin Arap harfli neşridir.

Dördüncü aşama önce Dresden sonra da Vatikan yazmalarının transkripsiyonlarının yapılarak yayımlanmalarıdır.

Beşinci aşama metnin Türkiye Türkçesi ve çağdaş Türk lehçelerine çevrilmesi,

Altıncı aşama metnin Türkçe dışındaki Rusça, Almanca, İngilizce, Sırpça, Farsça, Fransızca gibi dünya dillerine çevirilmesi,

Yedinci aşama metnin üzerinde çeşitli açıklamaların müstakil monografiler şeklinde yayımlanmasıdır.

Sekizinci ve son merhale ise metnin Dresden ve Vatikan yazmalarının, açıklamalı olarak, yeni yayımlarının hazırlanarak yayımlanmasıdır.

Dokuzuncu aşama *Dede Korkut Ansiklopedisi*'nin hazırlanmasıdır.

Onuncu aşama ise DedeKorkut'un karşılaştırmalı sözlüğünün çok ciddi bir şekilde yeniden ele alınarak hazırlanmasıdır.

Aşağıda bu aşamalar ile ilgili bibliyografik künyeler verilmektedir.

I. Metnin bulunması ve tavsifi :

Dede Korkut kitabı'nın ilk yazması Dresden'de, Krallık Kütüphanesi (şimdi: Sächsische Bibliothek-Staats- und Universität-

bibliothek)'de Henricus Orthobius Fleischer [Almancası: Heinrich Leberecht Fleischer] tarafından bulunmuş ve kataloğunda 86 numara altında Latince tavsif edilmiştir.[2]

> "**86.** Cod. turc. foll. 152, 4° min., char. neschi scriptus, *Kithābi-Dedeh-Qorqud*, turcica orientali antiquiori illa seu oghuzica dialecto conscriptus. Est narratio de motibus intestinis inter tribus Itsch-Oghuzorum et Tāsch-Oghuzorum versus aetatem Muhammedis ortis, quorum finis is fuisse dicitur, ut Qazān Beg, princeps Itsch-Oghuzorum, Urūz-Begum, princepem Tāsch-Oghuzorum, pugna singulari interfecerit, quo facto hi se illorum imperio submiserint. Nomen libri inde petitum est, quod in tota narratione magnae partes sunt Qorqudi cujusdam, qui vir pius et sapiens magnaeque apud Oghuzos contribules auctoritatis fuisse dicitur."

Dresden yazması 1815 yılında Heinrich Friedrich von Diez tarafından istinsah edilmiştir. Bu istihsah hâlen Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin Preussische kulturbesitz Orientabteilung, Signatur: Ms. Diez A Fol. 61; Auftragsnummer, 1182/97) 'nde bulunmaktadır.

Heinrich Friedrich von Diez tarafından tarafından yapılan bu istinsahın tavsifi Pertsch kataloğu no 203'de yapılmıştır.[3]

203. [Diez Fol. 61]

كتاب دده قورقود ursprünglich wohl auch اغوزنامه ı genannt, ein in osttürkischer Sprache abgefaßtes Buch über Schicksale und Kämpfe der inneren ايچ und äußeren تاش Oghuzen, großentheils einem Manne des Namens *Dedeh Qorkud* in den Mund gelegt, woraus sich der erste Titel des Buches erklärt. Näheres über den Inhalt s. man bei F l e i s c h e r zur Dresdener Hand-

---

2 Henricus Orthobius Fleischer, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis*, Lipsiae [= Leipzig], 1831, s. 12.

3 Wilhelm Pertsch, *Verzeichniss der türkischen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin, 1889, s. 227-228.

schrift Nr. 86 und in Diez, Denkwürdigkeiten von Asien II, s. 399. - Die vorliegende Handschrift ist eine von Diez gefertigte Abschrift des Dresdener Codex,[2] dessen Seitensahlen (303) auch am Rande angemerkt sind.

Anfang.

رسول علیه السّلام زمانند یقین بیات بریندن قورقوت اتا دیرلر

37 beschriebene Blätter, 24,5 X 17 cm. Gutes, regelmaßiges *Nashī* mit 34 Zeilen auf der Seite; die Seiten roth umzogen. Auf der Titelseite (Fol. 1[a]) steht كتاب دده قورقود على لسان طايفهء اوغوزان , woher der oben gegebene Titel entnommen ist.

1 Vlg. Diez, Denkwürdigkeiten II, 402. Unter dem Titel اغوز [اوغوز. اوغز] نامه existieren noch wenigstens zwei andere Werke: eine Sammlung alttürkischer Sprichwörter, welche auch ten Titel اتالر سوزی führt (s. oben Nr. 34,1), und das historische Büchlein, welches in der Wiener Handschrift Nr. 1001,2 enthalten und - was Flügel entgangen ist - von J. F. W. Lagus herausgegeben vorden ist (Helsinforsiae 1854. 8°).

2 Nach der Art, in welcher Diez in seinen „Denkwürdigkeiten" a. a. O. von der vorliegenden Handschrift spricht, könnte man daran zweifeln, daß die Abschrift von Diezens Hand herrührt. Daß dies indessen in der That der Fall ist, zeigt nicht nur der Schriftzug, sondern wird auch von Diez in dem von ihm niedergeschriebenen Kataloge seiner Handschriften ausdrücklich gesagt.

[203. [Diez 61 varak]

Kitâb-ı Dede Korkud esasen *Oguznâme*[1] de denilen, Doğu Türkçesi ile kaleme alınan, *iç* ve *dış* Oğuzların savaşları ve mukadderatları ile ilgili kitabın büyük kısmı, ilk unvanda açıklanan Dede Korkud denilen şahsın ağzından verilmektedir. Muhteva ile ilgili daha fazla detay için Fleischer'de Dresden no 86'daki el yazması ve Diez'in "Denkwürdigkeiten von Asien" II, s. 399'a bakabilir. Mevcud el yazması, sayfa sayıları (303)

kenarlarda da not edilmiş ve D i e z tarafından Dresden Codex[2] ine dayanılarak yapılmıştır.

Başlangıç

رسول علیه السّلام زماننه یقین بیات بریندن قورقوت اتا دیرلر

37 yazılı varak; 24,5 X 17 cm. Varaklar 34 satırlık iyi, düzgün bir nesihle yazılmış ve kırmızıyla kaplanmıştır. كتاب دده قورقود على لسان طايفه اوغوزان başlığı kapak sahifesinde (varak 1a) yer almaktadır.

1 Krş. D i e z, Denkwürdigkeiten II, 402. اغوز [اوغوز ,اوغز] نامه *Oğuz nâme* adı altında iki başka eser daha vardır: اتالر سوزی *Atalar Sözi* adını taşıyan (bk. 34,1) Eski Türkçe Ata Sözleri derlemesi ve F l ü g e l 'in farkına varmadığı, Viyana el yazmalarında no 1001, 2'de J. F. W. L a g u s 'un yayımladığı (Helsinforsiae 1854. 8°) tarihi kitapçıktır.

2 D i e z 'in „Denkwürdigkeiten"ında yukarıda başkalarının da mevcut el yazmasından bahis ettiği tarza göre kopyanın D i e z 'in elinden çıktığından şüphelenilebilir. Mamafih durum bu ise, (bunu) yalnızca yazı karakteri göstermez, bilâkis onun tarafından kaleme alınan kataloglar onun el yazmasını açıkça gösterir.

Heinrich Friedrich von Diez istinsahının fotoğrafları "*Kitabi-Dedem Qorqud" Aşigi*[4] adlı eserin, 126.-199. sahifeleri arasında yayımlanmıştır.

Dresden yazması 1859 yılında da Theodor Nöldeke tarafından istinsah edilmiştir. Th. Nöldeke bu istinsahını yayımlayamamış ve 1892'de Strassburg'a gelen V. V. Bartold'a vermiştir. Bartold da bu istihsaha dayanarak 1894'ten itibaren aşağıda geniş bir şekilde haklarında bilgi verilen beş yayınında beş hikayeyi yayınlamıştır.

II. Öncü çalışmalar :

1. Heinrich Friedrich von Diez, "XIV. دپه کوز Depé Ghöz oder der oghuzische Cyklop. Aus dem Tatarisch-Türkischen", *Denkwürdigkeiten von Asien*, II, Berlin, 1915, s. 399-457.

4 Bakı-2002, Hezer Universitesi Neşriyyatı.

2. V. V. Bartold, "Kitabi-Korkud. <Predisloviye> I. Borba bogatırya s angelom smerti [Kitabi-Korkud. <Önsöz> I. Ölüm meleği [= Azrail] ile bahadırın mücadelesi]", *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arheologiçeskago Obşçestva,* VIII/III-IV (1893-1894), S.-Peterburg, 1894, s. 203-218.

S. F. Oldenburg tarafından 16/28.II.1893'te *Vostoçnoye Otdeleniye Russkogo Arheologiçeskogo Obşestva* [Rus Arkeoloji Derneği Doğu Bölümü]'nın toplantısında okunmuştur; bk. yine orada, I-II, 1893, s. II.

Yeniden basılmıştır. (Türkçe metni olmadan ve bir kaç notla): *Jivaya starina* [Canlı geçmiş], IV/III-IV, 1894, s. 517-523. Ek. No 17, 96, 152, 263'te.

Krş. A. Tumanskiy, "Po povodu "Kitabi Korkud [Kitabi Korkud üzerine]", *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya,* IX, 1896, s. 269-272. "Kitabi-Korkud"dan sonraki tercümeler için bk. No. 33, 45, 70. 12 hikâyenin tümünün tercümesi 1950 yılında (bk. no 301), ikinci kere ise 1962'de (bk. no 308) yayınlanmıştır.[5]

Yiğit Domrul ile ilgili hikâyenin metni ve tercümesi Dresden Krallık Kütüphanesinde mevcut olan *Kitab-i Dedem Korkut 'ala lisan-i ta'ifa-i oguzan* yazmasından alınmıştır. Metin ve tercümesinden önce bu eserle ilgili kısa bilgi veriliyor ve mütercime göre eser XV. yüzyılda yazılmıştır. Metin "Giriş" (atasözleri, özlü sözler, kısa nitelendirmeler) ve 12 epik hikâyeden oluşmaktadır. Metnin birliği şüphe yaratmıyor. Müellif "Battal" ve "Korkud"un özelliklerini ve ayrıntılarını nitelendiriyor. Metnin özel örgülerine işaret edilmiştir.

3. V. V. Bartold, "Korkud", *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arheologiçeskago Obşçestva,* IX, S.-Peterburg, 1896, s. 272-273.

Yeniden basılmıştır. *Eserler,* V, 1968 (bk. No 330), s. 236-237. Arşiv, no 312.

---

5 Eserin üçüncü yayını 1999'da Azerbaycan (Baku)'da ve Kazakistan [Almatı)'da yapıldı.

a) Kitabi-Dədə Qorqud destanının 1300. yıldönümü anmaları dolayısıyla *Kniga Moyego deda Korkuta. Oguzskiy Geroiçeskiy Epos* (Baku, 1999, 320 s.) başlığı ile yayınlandı.

b) *Korkut Ata. Entsiklopediyalık Cınak*, Kazak jəne orıs tilinde, Almatı, 1999, s. 355-455 arasında *Kniga Moyego deda Korkuta* başlığı ile yayınlandı.

Korkud'la ilgili Türkmen rivayetlerinden (Tumanski'nin sözlerine göre) ve Kırgız rivayetlerinden (Velyaminov-Zernov'un sözlerine göre) konuşuluyor. Müellif Türkmen ve Kırgız rivayetlerinin kaynaklarının aynı oluşu ve Korkut'un putlaştırılması, Kırgızlara aşağı Sır-Derya eski sakinlerinden geçtiğinin sonucuna varıyor.

4. A[bubekir Divayeviç] Divayev, "Neskolko slov' o mogile svyatogo Ḫorhut-ata ["Aziz Korkut-ata'nın mezarı üzerine bir kaç söz]", *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arḫeologiçeskago Obşçestva,* IX, S.-Peterburg, 1896, s. 193-194.

5. A. Tumanskiy, "Po povodu "Kitabi Korkud ["Kitabi Korkud" üzerine]", *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arḫeologiçeskago Obşçestva,* IX, S.-Peterburg, 1896, s. 269-272.

6. V. V. Bartold, "Kitabi-Korkud. II. <Rasskaz o Bogaç -Djane, sıne Derse-hana,> = [Kitabi-Korkud. II. Derse-Han oğlu, Boğaç-Han hakkında hikâye]", *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arḫeologiçeskago Obşçestva,* XI, S.-Peterburg, 1899, s. 175-193.

Bk. No 4. Yeniden basılmıştır. "Ḫrestomatiya po literature narodov SSSR [Sovyetler Birliği Halkları Edebiyatından Örnekler]". Derleyen: L. İ. Klimoviç, M. 1947, s. 301-311. (Tercümede ufak değişiklikler yapılmıştır).

Başlangıç bk. No 4; Tez özeti: *MSOS,* II/2, 1899, s. 90; Hikâyenin metni ve tercümesi.

7. V. V. Bartold, "Kitabi-Korkud. III. <Rasskaz o razgrablenii doma Salor-Kazana,> = [Kitabi-Korkud. III. Salor-Kazan'ın evinin yağmalanması]",, *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arḫeologiçeskago Obşçestva,* XII/IV, 1899, S.-Peterburg, 1900, s. 037-059.

V. R. Rozen tarafından 23.IX/4.X.1899 tarihleri arasında *Vostoçnoye Otdeleniye Russkogo Arḫeologiçeskogo Obşestva* [Rus Arkeoloji Derneği Doğu Bölümü]'nın düzenlediği toplantıda okunmuştur; bk. yine orada, s. XVIII.

Başlangıç bk. No 4, 33; Tez özeti: MSOS, IV/2, 1901, s. 180; Hikâyenin metni ve tercümesi.

8. V. V. Bartold, "Kitabi-Korkud. IV. <Rasskaz o Bamsi-Beyreke, sına Kam-Burı,> = [Kitabi-Korkud. IV. Kam-Burı oğlu, Bamsi Beyrek hakkında hikâye]", *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arḫeologiçeskago Obşçestva,* XV/II-III, S. Peterburg, 1904, s. 1-38.

Başlangıca bk. No 4, 33, 45, Bu hikâyenin Özbekçe bazı kısaltmalarla neşri. *Özbek Folklori. Pedagogik İstitutlar uçun ḫrestomatiya,* Tüzüci: Hadi Zarif. Öz SSSR davlat pedagogik neşriyati, Taşkent 1939, s. 18-26.

Metin ve Rusça tercümesi.[6]

9. A[bubekir Divayeviç] Divayev, "Yeşçe o mogile svyatogo Ḫorhut'-ata ["Aziz Korkut-ata'nın mezarı üzerine yeniden bir kaç söz]", *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arḫeologiçeskago Obşçestva,* XIII/1, S.-Peterburg, 1900, s. 39-40.

10. V. V. Bartold, "Yeşçe izvestiye o Korkude [Korkud hakkında yeni bir bilgi]". *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arḫeologiçeskago Obşçestva,* XIX/I, S.-Peterburg, 1909, s. 073-077.

11. K. İnostrantsev, "Korkud v istorii i legende [Tarihte ve efsanede Korkud]", *Zapiski Vostoçnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arḫeologiçeskago Obşçestva,* XX/I, S.-Peterburg, 1911, s. 040-046.

III. Metin neşirleri :

Heinrich Friedrich von Diez tarafından Dresden yazmasından istinsah edilerek Berlin Devlet Kütüphanesi'ne verilen nüshanın fotoğrafları Âsâr-ı İslâmiye ve Milliye Tedkik Encümeni Reisi Ali Emîrî Efendi tarafından Maarif Nezareti vasıtasıyla getirtilmiş ve bu nüsha Kilisli Muallim Rıfat tarafından 1916 (1332)'da İstanbul'da Matba-i Âmire'de Arap harfleri ile yayımlanmıştır.

Kilisli Muallim Rıfat [BİLGE], *Kitâb-ı Dede Korkud 'alâ lisân-ı tâife-i Oguzân,* İstanbul, 1332 [= 1916], 184 s.

---

6 Bartold'un 3, 4, 7, 8 ve numaralarda verilen çalışmaları hakkındaki bilgiler İ. İ. Umnyakov, *Annotirovannaya bibliografiya trudov V. V. Bartolda*; N. N. Tumanoviç, *Opisaniye arḫiva V. B. Bartolda*, Moskova, 1976'dan alınmıştır.

IV. Transkripsiyon ve edisyon kritik neşirleri :

I. DRESDEN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ

1a. 1938 Orhan Şaik GÖKYAY, *Dede Korkut*, İstanbul, 9 Eylül 1938, LXXVII+172 s.

2a. 1939 Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Qorqud*, Bakı, 1939, 180 s.

3a. 1958 Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I,* Giriş-Metin-Faksimile, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1958, XVII+251+97+154 s.; İkinci baskı: 1989, Üçüncü baskı: 1994.

3b. 1964 Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I,* Metin-Sözlük, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, VI+217 s.

3c. 1986 Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I,* Metin-Sözlük, Ankara, 1986, 181 s.

4. 1963 Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, II,* İndeks-Gramer, Ankara, 1963, XIII+483 s.; İkinci baskı: 1997

2b. 1962 Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1962, 176 s.

1b. 1973 Orhan Şaik GÖKYAY, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, 1973, 359 + DCLXXIX s.

2c. 1978 Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1977, 184 s.

5. 1979 M(uhammed) A(li) FERZANE, *Dede Korkut Kitabı, -Kitab-ı Dede Korkud-*, Tahran, 1358 (= 1979) , 228 s.

6a. 1988 Ferhad Ramazan oğlu ZEYNALOV-Samət əLİZADƏ, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, 266 s.

7. 1995 A. ANNANUROV-T. GUZUÇIYEV, *Kitabı Dedem Gorkut*, Aşgabat, 1995, 176 s.

8. 1995 Şamil Allahverdi Oğlu CEMŞİDOV, *Kitabi-Dedem Qorqud əla lisane-tayifeyi-oğuzan*, Bakı, 1995, 175 s.

9. 1997 Annagurban AŞIROV, *Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayatı Oğuznameyı Gazan Beg ve Gayrı*, Aşgabat, 1997, 288 s.

6b. 1999 Samət əLİZADƏ, *Kitabi - Dədəm Qorqud əla lisani-*

tayifeyi-oğuzan, Bakı, 1999, 395 s. + Dresden yazmasının tıpkıbasımı.

8a. 1999 Şamil Allahverdi Oğlu CEMŞİDOV, "*Kitabi-Dedem Qorqud*" (Tarihi, coğrafi, tekstoloji tədkik ve Drezden əlyazmasının dürüstləşdirilmiş elmi mətni), Bakı, 1999, 680 s.

10. 2000 Hanspeter Achmed SCHMIEDE, *"Kitab-i Dedem Korkut" Destanlarının Dresden Nüshası*, Ankara, 2000, 196 s. + Dresden yazmasının tıpkıbasımı.

11. 2001 Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 1-194.

12. 2005 Sadettin ÖZÇELİK, *Dede Korkut.* Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin, Ankara, 2005, 931 s.

II. VATİKAN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ

1. 1952 Ettore ROSSI, *Il "Kitab-ı Dede Qorqut"*, Vaticano, 1952, 364 s.

2. 1997 Annagurban AŞIROV, *Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayatı Oğuznameyı Gazan Beg ve Gayrı*, Aşgabat, 1997, 288 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı yok).

3. 2001 Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 197-316.

4. 2004 Mustafa Sinan KAÇALİN, *Ḥikāyet-i Oġuz-nāme-i Ḳażān Big ve Ġayrı*, Ankara, 1998, XI + 162 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı yok). -Yayımlanmayan birinci sürüm-; Ankara, 2000, X + 380 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -Yayımlanmayan ikinci sürüm-; Ankara, 2004, XV + 423 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -Yayımlanmayan üçüncü sürüm-.

V. Çeviri çalışmaları :

a) Türkiye Türkçesinde :

1. 1939 Orhan Şâik GÖKYAY, *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları*, İstanbul, 1939, 135 s.

2. 1953 Suat HİZARCI (= Cevdet Kudret), *Dede Korkut Kitabı (Kitâb-ı Dede Korkut alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân)*, Varlık Yayınları, Türk Klâsikleri: 23, İstanbul, 1953, 140 s.

3. 1969 Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı,* 1000 Temel Eser: 1, Devlet Kitapları, İstanbul, 1969, 240 s.

4. 1976 Orhan Şâik GÖKYAY, *Dede Korkut Hikâyeleri,* Kültür Bakanlığı Yayınları: 252, İstanbul, 1976, 248 s. (16 resim ile).

5. 1980 Orhan Şâik GÖKYAY, *Dede Korkut Hikâyeleri,* Tercüman, 1001 Temel Eser: 149, İstanbul, 1980, 236 s. (16 resim ile).

6. 1984 Semih GÜNGÖR (=Mustafa MİYASOĞLU), *Günümüz Türkçesiyle Dede Korkut Kitabı,* Aralık 1984, 238 s.

7. 1989 Osman Nuri EKİZ, *Dede Korkut Hikâyeleri*, Birinci baskı, İstanbul, 1989, İkinci baskı, İstanbul 1997, 216 s.

8. 1990 M. Necati SEPETÇİOĞLU, *Dedem Korkut'un Kitabı,* İstanbul, 1990, 220 s.

9. 1996 Adnan BİNYAZAR, *Dede Korkut,* Yapı Kredi Yayınları, Birinci baskı, İstanbul, Haziran 1996, 267 s.; İkinci baskı, İstanbul, 2002, 309 s.

10. 1997 Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı,* Boğaziçi Yayınları, (16. baskı), İstanbul, 1997, 212 s.

b) Türk Lehçelerinde :

1. 1980 *Dede Gorgut Dastanları,* Uşaglar üçün işleyeni Şamil Cemşid, Bakı, 1980, 156 s. İstanbul, 1939, 135 s.

2. 1990 *Gorkut Ata, Gadımı Türkmen Eposı,* Çapa tayarlap, sözbaşı yazan Meti KÖSEYEV, Aşgabat, 1990, 192 s.

3. 1984 *Gorkut Ata, Halk Döreticiligi,* Aşgabat, "Magarif", 1994, 148 s.

VI. Başka dillerde çeviriler :

1. 1950 V. BARTOLD, *Dede Korkut,* V. V. Bartold'un elyazma

sı notlarında yayıma hazırlayanlar: Gamid Araslı, M. G. Tahmasıb, Bakı, 1950, 204 s.

2. 1958 Joachim HEIN, *Das Buch des Dede Korkut,* Ein Nomadenepos aus türkischer Frühzeit, Zürich, 1958, 368 s.

3. 1962 V. BARTOLD, *Kniga moego deda Korkuta. Oguzskiy geroiçeskiy epos,* Perevod Akademika V. V. Bartolda, İzdanie podgotovili V. M. Jirmunskiy, A. N. Kononova, M.- L., 1962, 299 s.

4. 1972 Faruk SÜMER, Ahmet Edip UYSAL, Warren S. WALKER, *The Book of Dede Korkut,* Austin and London, 1972, XXV+212 s.

5. 1974 Geoffrey LEWİS, *The Book of Dede Korkut,* 1974, 213 s.

6. 1981 Slavoljib DJINDJIÇ, *Knjiga Dede Korkuta,* herojski ep oguskih Turaka, Beograd, 1981, 201 s.

7. 1990 P(aul) MIRABILE, *The Book of the Oguz Peoples or Legends Told and Sung by Dede Korkut,* (İstanbul, 1990), 321 s.

8a. 1991 Paul MIRABILE, *Legends of Dede Korkut,* First Book, İstanbul, 1991, 115 s.

8b. 1991 Paul MIRABILE, *Legends of Dede Korkut,* Second Book, İstanbul, 1991, 112 s.

9. 1995 *Dede Korkut's Buch (Kitab-i Dede Korkut). Das Nationalepos der Oghusen,* Oğuz Türkçesinden Almancaya çeviren: H. Achmed SCHMIEDE, 1995, Hückelhoven, 272 s.

10. 1997 Mîr Ali Seyyid-i SELÂMET, *Mukaddimeî ber Berresî-i Kitâb-i Dede Korkud* [Dede Korkut Kitabı'nın İncelenmesi Hakkında Mukaddime], Tahran, 1997, (= 1376), 244 s.

11. 1998 Louis BAZIN+Altan GÖKALP, *Le Livre de Dede Korkut. Récit de la Geste Oghuz,* Paris, 1998, 250 s.

VII. 1975-2005 arasındaki filolojik açıklamalar :

1. 1975 Kamil Nerimanoğlu VELİYEV-Firidun Ağasıoğlu CELİLOV, "*Kitabi-Dede Korkud*'un dilinde Ermeni sözleri varmı?", *Azerbaycan Devlet Üniversitetinin Elmi Eserleri, (Dil ve Edebiyat* Seriyası), No 5, Baku, 1975, s. 34-43. Bu makale Kamil Nerimanoğlu Veliyev'in *Sözün Sihri,* (Bakı, "Yazıçı" 1986) adlı eserinin s. 142-154'te "*Kitabi-Dede Korkud*'un dilinde Ermeni sözleri varmı? (Polemik geydler)" başlığı ile yayımlanmış, buradan da Fatma Akpınar tarafından "Dede Korkut Kitabı'nda Ermenice kelimeler var mı?" başlığı ile *Azerbaycan Türkleri,* Aylık ilmî, edebî dergi, İstanbul, I/1, s. 16-20'de Türkiye Türkçesi'ne kısaltılarak aktarılmıştır. Bu müşterek araştırma diğer yazar Firidun Ağasıoğlu'nun *Azer Ḫalkı* (Seçme yazılar) Bakı-2000 adlı eserinin 298.-307. sahifelerinde "Kitabi-Dede Korkud'un dilinde Ermeni sözleri varmı?" başlığı ile yayımlanmıştır.

2. 1975 Jean Paul ROUX, "Dieu dans le *Kitāb-ı dede Qōrqūt*", *Revue des Études Islamiques,* XLIII/1, 1975, s. 123-140.

3. 1978 Semih TEZCAN, "Dede Korkut Kitabında boy boylamak, soy soylamak", *Ömer Asım Aksoy Armağanı,* Ankara 1978, s. 227-236.

4. 1978 İlhan BAŞGÖZ, "Epithet in a prose epic: The Book of my Grandfather Korkut", *Studies in Turkish Folklore,* In Honor of Pertev N. Boratav, Indiana 1978, s. 25-45.

5. 1982 Robert DANKOFF, "'Inner' and 'outher' Oğuz in Dede Korkut", *The Turkish Studies Association Bulletin,* 6/2, September 1982, s. 21-25.

6. 1982 Talât TEKİN, "Some corrections in Kitāb-i Dede Qorqut", *Studia Turcologica,* Memoriae Alexii Bombaci Dicata, Napoli 1982, s. 563-576.

7. 1984 Talât TEKİN, "Kitâb-ı Dede Korkut'ta yeni düzeltmeler", *Türk Dili,* 385, Ocak 1984, s. 26-29.

8. 1985 İlhan BAŞGÖZ, "Dede Korkut üzerine notlar (Notes on Dede Korkut Epic)", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları, 1985,* İst. 1985, s. 65-77.

9. 1985 Osman Fikri SERTKAYA, "Dede Korkut Kitabı'ndaki manzum parçalarda dörtlük türü ve hece vezni var mı?", *Türk Dili*, 406, Ekim 1985, s. 155-162.

10. 1986 Talât TEKİN, "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983,* Ankara 1986, s. 141-156.

11. 1987 Orhan Şâik GÖKYAY, "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmelere düzeltmeler", *Türk Folkloru, Belleten 1986/2,* İstanbul 1987, s. 309-315.

12. 1988 Orhan Şâik GÖKYAY, "Dedem Korkut Kitabı üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1988,* Ankara 1994, s. 91-966.

13. 1988 Osman Fikri SERTKAYA, "*Dede Korkut Kitabı*'ndaki bazı manzum parçaların hece vezni ve manzume türü açısından değerlendirilerek yeniden okunması", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1988,* Ankara 1994, s. 141-156.

14. 1991 Aydın OY, "On iki sökük", *Mimar Sinan Üniversitesi Fen/Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, Aralık 1991, s. 189-195.

15. 1993 Talât TEKİN, "Corrections in Kitâb-ı Dede Korkut II: Kara Polad Uz Kılıç", *Festschrift für Tietze,* München, 1993, s. 177-181; Talât Tekin, *Makaleler II. Tarihi Türk Yazı Dilleri*, Ankara, 2004, s. 381-385.

16. 1995 Fatma ÖZKAN, "Selcen adı hakkında", *Türk Dili*, 524, Ağustos 1995, s. 907-914.

17. 2001 Sadık TURAL, "Dede Korkut kelimeleri üzerine", *Türk Dili*, 2000/I, Sayı 577, Ocak 2000, s. 3-8.

18. 2001 Dursun YILDIRIM, "Qam Böri Oğlı Bamıs Börik [Qam Büre Oğlu Bamıs Börek] boyunda sorunlar ve çözüm-

lemeler", *Türkbilig*, Türkoloji Araştırmaları, 2001/2, Ankara, Temmuz 2001, s. 129-167.

19. 2002 Gülşen SEYHAN-ALIŞIK, "Dede Korkut destanını anlamaya katkılar", *Türkoloji Dergisi*, XV/1, Ankara, 2002, s. 145-162.

20. 2003 Mertol TULUM, "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar"a notlarla katkılar - I", *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s. 517-538.

21. 2004 Mertol TULUM, "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar"a notlarla katkılar - II", *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 28/II, Harward, 2004, s. 199-220.

22. 2004 Aysu ATA, "Dede Korkut hikâyelerinde şüpheli birkaç kelime üzerine düşünceler, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998/1*, Ankara, 2004, s. 29-38.

23. 2004 M. S. KAÇALİN, "Dede Korkut Kitabı'nda okuma önerileri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998/1*, Ankara, 2004, s. 93-100.

24. 2004 S. ELİZADE, "Azerbaycanda Kitabi-Dede Gorgud'un elmi metninin neşr problemlerine dair", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998/II*, Ankara, 2004, s. 37-42.

25. 2004 S. ELİZADE, "Müasir merhelede Kitabi-Dede Gorgud metnşünaslığının be'zi meylleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998/II*, Ankara, 2004, s. 43-48.

26. 2004 Osman Fikri SERTKAYA, "*Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imlâ özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılışı üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998 / 1*, Ankara, 2004, s. 131-152.

27. 2004 Yavuz KARASOY-Osman YAVUZ, "Dede Korkut'ta *ayıt- / eyit-; eyit- / yit- / it-* ve *aşıt / işit* kelimeleri üzerine", *Bilig*, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,

Kış 2004, sayı 28, s. 101-115.

28. 2004 Muharrem DAŞDEMİR, "Dedem Korkut Kitabı'ndaki bir ibare 'bu da yetti'", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 25, Erzurum, 2004, s. 1-4.

29. 2004 Sadettin ÖZÇELİK, "Dede Korkut metinleri üzerine bazı düzeltmeler" *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, II, 20-26 Eylül 2004*, Ankara 2004, s. 2209-2220.

30. 2004 Hanifi VURAL, "Dede Korkut anlatılarında söz tekrarları" *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, II, 20-26 Eylül 2004*, Ankara 2004, s. 3089-3094.

31. 2004 Vahid ADİLOV, "Kitab-ı Dede Korkut'ta bazı düzeltmeler", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, II, 20-26 Eylül 2004*, Ankara 2004, s. 3311-3328.

VIII. Açıklamalı neşirler :

I. DRESDEN YAZMASININ AÇIKLAMALI METİN NEŞİRLERİ

1. 1999 Şamil CEMŞİDOV, *"Kitabi-Dədəm Qorqud" (Tarihi, coğrafi, tekstoloji, tədqiq ve Drezden əlyazmasının dürüştləşdirilmiş elmi mətni)*, Bakı, 1999, 680 s.

2a. 2001 Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 1-194. (Dresden yazmasının metin neşridir).

2b. 2001 Semih TEZCAN, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 1-376. (Dresden yazmasının açıklamalarıdır).

3. 2005 Sadettin ÖZÇELİK, *Dede Korkut*. Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin, Ankara, 2005, 931 s.

II. VATİKAN YAZMASININ AÇIKLAMALI METİN NEŞİRLERİ

1a. 2001 Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Kor kut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 197-316. (Vatikan yazmasının metin neşridir).

2b. 2001 Semih TEZCAN, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 377-395. (Vatikan yazmasının açıklamalarıdır).

2a. 2004 Mustafa Sinan KAÇALİN, *Ḥikāyet-i Oġuz-nāme-i Ḳażān Big ve Ġayrı*, Ankara, 1998, XI + 162 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı yok). -Yayımlanmayan birinci sürüm-; Ankara, 2000, X + 380 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -Yayımlanmayan ikinci sürüm-; Ankara, 2004, XV + 423 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -Yayımlanmayan üçüncü sürüm-.

BİBLİYOGRAFYA

I. DRESDEN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ

Bilge (1916) Kilisli Muallim Rıfat [BİLGE], *Kitâb-ı Dede Korkud 'alâ lisân-ı tâife-i Oguzân,* İstanbul, 1332 [= 1916], 184 s.

Gökyay (1938) Orhan Şaik GÖKYAY, *Dede Korkut*, İstanbul, 9 Eylül 1938, LXXVII+172 s.

Araslı (1939) Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Qorqud*, Bakı, 1939, 180 s.

Ergin (1958) Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I,* Giriş-Metin-Faksimile, Ankara, 1958, XVII + 251 + 97+ 154 s.

Ergin (1986) Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I,* Metin - Sözlük, Ankara, 1986, 181 s.

Ergin (1963) Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, II,* İndeks-Gramer, Ankara, 1963, XIII+483 s.

Ergin (1964) Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I,* Metin-Sözlük, Ankara, 1964, VI+217 s.

Araslı (1962) Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1962, 176 s.

Gökyay (1973) Orhan Şaik GÖKYAY, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, 1973, 359 + DCLXXIX s.

Araslı (1978) Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1978, 184 s.

Ferzane (1979) M(uhammed) A(li) FERZANE, *Dede Korkut Kitabı, -Kitab-ı Dede Korkud-,* Tahran, 1358, (=1979), 228 s.

Zeynalov-əlizadə (1988) Ferhad Ramazan oğlu ZEYNALOV-Samət əLİZADə, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, 266 s.

Annanurov-Guzuçıyev (1995) A. ANNANUROV-T. GUZUÇIYEV, *Kitabı Dedem Gorkut*, Aşgabat, 1995, 176 s.

Cemşidov (1995) Şamil Allahverdi Oğlu CEMŞİDOV, *Kitabi-Dedem Qorqud əla lisane-tayifeyi-oğuzan*, Bakı, 1995, 175 s.

Aşırov (1997) Annagurban AŞIROV, *Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayatı Oğuznameyı Gazan Beg ve Gayrı*, Aşgabat, 1997, 288 s.

Əlizadə (1999) Samət əLİZADə, *Kitabi-Dədəm Qorqud əla lisani-tayifeyi-oğuzan*, Bakı, 1999, 395 s. + Dresden yazmasının tıpkıbasımı.

Cemşidov (1999) Şamil CEMŞİDOV, *"Kitabi-Dədəm Qorqud" (Tarihi, coğrafi, tekstoloji, tədqiq ve Drezden əlyazmasının dürüştleşdirilmiş elmi mətni)*, Bakı, 1999, 680 s.

Schmiede (2000) Hanspeter Achmed SCHMIEDE, *"Kitab-i Dedem Korkut" Destanlarının Dresden Nüshası*, Ankara, 2000, 196 s. + Dresden yazmasının tıpkıbasımı.

Tezcan-Boescoten (2001) Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 1-194

Özçelik (2005) Sadettin ÖZÇELİK, *Dede Korkut*. Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin, Ankara, 2005, 931 s.

II. I. VATİKAN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ

Rossi (1952) Ettore ROSSI, *Il "Kitab-ı Dede Qorqut"*, Vaticano, 1952, 364 s.

Aşırov (1997) Annagurban AŞIROV, *Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayatı Oğuznameyı Gazan Beg ve Gayrı*, Aşgabat, 1997, 288 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı yok).

Kaçalin (1998) Mustafa Sinan KAÇALİN, *Ḥikāyet-i Oġuz-nāme-i Ḳażān Big ve Ġayrı*, Ankara, 1998, XI + 162 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı yok). -Birinci sürüm-.

Kaçalin (2000) Mustafa Sinan KAÇALİN, *Ḥikāyet-i Oġuz-nāme-i Ḳażān Big ve Ġayrı*, Ankara, 2000, X + 380 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -İkinci sürüm-.

Tezcan-Boescoten (2001) Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 197-316.

Kaçalin (2004) Mustafa Sinan KAÇALİN, *Ḥikāyet-i Oġuz-nāme-i Ḳażān Big ve Ġayrı*, Ankara, 2004, XV + 423 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -Üçüncü sürüm-.

KISALTMALAR

ė ى sesi ile yazılan kapalı e sesi ė ile gösterilmiştir.

{ } Gramer bakımından imlâda fazla yazılan unsuru gösterir.

< > Metne eklenen ses, kelime, ibareyi gösterir.

AÇIKLANAN 73 KELİME ve ŞEKİL

1/3	evvel (ol → evvel); evvel (kişi)	46-49
1/5	eyitti	49-50
1/6	dege	50
1/7	‘Oṣmān nesli	50-51
1/7	gėde yörür	51-52
1/10	ṭanışmayınca	52
1/11	ṣoylamış	52-56
1/12	tanr̃ı ~ tañrı	56
2/3	ö<r>leşüben	57-59
2/6	kül depeçük olmaz	59-60
2/6-7	üyen	60-63
2/7	ḳaravaşa ton geyürseñ, ḳadın olmaz	63
2/8	yapa yapa ḳarlar yaġsa, yaza ḳalmaz	63
2/10	ḳara koç → ḳazaġuç	63-70
2/10	ḳıymayınca ~ ḳaymayınca → minmeyince	70-72
2/10	pūlād	72
2/10	üz ḳılıç	73-75
2/10-11	ḳarīm	76-77
2/13	yeteri ~ yetri ~ yetiri → sirri	77-83
2/13	devletlü oġul ḳopsa, ocaġınuñ közi-dür	83-85
3/5	yinebilmez → binebilmez	85-86
3/6	<çala bilmez> ; çal<ma>sa	86
3/7-8	bitmese → <bitince> bitmese	86
3/8	içmez ≠ içmeyen	86
3/9	ḫoyrād < ḫoryad < Yun. ḫoryat	86-87

3/12	adını → adın{ı}	87-88
3/12-13	üç otuz on	88-89
	on otuz on → üç otuz on	
4/2	gündegen	90-91
4/3	gögez	91-94
4/4	kervān	94
4/6	zaḫmın → zaḥmetin	94-95
4/6	şızılar	95-96
4/9	èli-öñinde çalup eyden ozan olsun!	96-99
4/13	Muḥammed < Muṣṭafā >	99-100
5/3	nevāle → nevāde	100
5/6-7	yazdı düzdi ... güydi bıçdı	100-111
5/7	alçaḳ	111
5/10	āyna < fa. āḏına	111-112
5/10	ḳutbe (~ ḳudbe) < Ar. ḫuṭbe	112
5/11	minārede bañlayanda f(a)ḳī görkli	112-113
5/12	dulum	113-114
6/1	buġur	114
6/1	yañal ala	115-116
6/6-11	kadın tiplemeleri	116-120
	ev yapan şulp	120-121
7/5	şoy ve şop; şolduran şop	121-122
7/5	ṭolduran ~ ṭulduran ve ṭob ~ ṭop	122-124
	baya; bayaġı	124-128
6/7	ozan < eydür >	128
6/8	... eve bir < udlu > ḳonuḳ gelse, ...	128-129
6/10	bitsün	129
6/11, 7/6, 8/3	geldük	129-130
6/11	şapā-danca	130

7/9	öyle-dence	130-132
6/13	bazlamac ~ bazlamaç; bazlammac ~ bazlammaç; bāzlambanç	1 32-134
6/13	külek ~ külək; küvlek ~ küvlək ~ güvlək; küvələk ~ güvelek	134-135
6/13	ilen	135-137
6/13	közler ~ gözler; gözeler; güvəzlər ~ gəvəzler ~ kəvəzler~ geveler	137-141
7/1	varalıdan	141-142
7/2	paşmaḳ	142
7/4	uyar → umar	142
7/6	depretinçe	142-144
7/8	<bu ucından>	144
7/10	Cān Ḳız Çān Paşā	145
7/12-13	Āyna Melik Ḳutlu Melik	145
8/4	öte → evine :	145-146
8/5	udlu	146
8/6	yėyelüm	146
8/6	baḳāsı (<baḳā-sı) → baḳası (baḳ-ası)	146
8/8	degirmen{in}den	147
8/9	dėr → dėyü	147-148
8/10	ḳoymaz ~ ġoymaz ~ ġuymaz ~ ḳuymaz ~ ṭutmaz ~ ṭuymaz → tuymaz	148-150

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

رسول عليه السلام زماننه يقين بيات بوينيدن قورقوت اتا
ديرلر برار قوپدي اغوزك اول كشي تمام بيلجيدي نه ديرسه
اولردي غايبدن درلو خبر سويلردي حق تعالي آنك كوكلنه
الهام ايدردي قورقوت اتا ايتدي آخر زمانده خانلق كرو
قاييه دكه كمسنه اللرندن الميه آخر زمان اولپ قيامت
قوپنجه بو ديدوكي عثمان نسلي در ايشده سوريلب كيده يودر
ودخي بخه بوكا بكزر سوز سويلدي قورقوت اتا اغورقومنك
مشكلني حل ايدردي هرنه ايش اولسه قورقوت اتايه
طانمشنجه ايشلمزلردي هرنه كه بيورسه قبول ايدرلردي
سوزين طوتب تمام ايدرلردي دده قورقوت صويلمش
الله الله ديمينجه ايشلر اوكمز قادر تكري ويرمينجه اربايمز
ازلدن يازلمسه قول باشنه قضا كلمز اجل وعده ايرمينجه

1 **Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm ve bihi nesta'īn**

2 Resūl 'aleyhi's-selām zamānına yaḳın Bayat boyından, Ḳorḳut Ata

3 dėrler, bir er ḳopdı. Oġuzuñ evvel kişi, tamām bilicisiydi. Ne dėrse,

4 olurdı. Ġāyıbdan dürlü ḫaber söylerdi. Ḥaḳ ta'ālā anuñ gönline

5 ilhām ėderdi. Ḳorḳut Ata eyitti: Āḫir zamānda ḫanlıḳ gerü

6 Ḳayıya dege, kimsene ellerinden almaya, āḫir zamān olup ḳıyāmet

7 ḳopınca. Bu dėdügi 'Oṣmān nesli-dür. İşde sürilüp gėde yörür.

8 Ve daḫı neçe buña beñzer söz söyledi. Ḳorḳut Ata Oġuz ḳavmınuñ

9 müşkilini ḥall ėderdi. Her ne iş olsa, Ḳorḳut Ataya

10 ṭanışmayınca işlemezlerdi. Her ne ki buyursa, ḳabūl ėderlerdi.

11 Sözin ṭutup tamām ėderlerdi. Dede Ḳorḳut ṣoylamış:

12 Allāh Allāh dėmeyince işler oñmaz. Ḳādir tañrı vėrmeyince er bayımaz.

13 Ezelden yazılmasa, ḳul başına ḳażā gelmez. Ecel va'de ėrmeyince

کمسنه اولمز • اولن آدم دیرلمز جهانه جان کرو کلمز بیرکیدلیه

قره طاغ یومرسیجه مالی اولسه یغمز دیرن • طلب ایلرینجه

ارتوغن ییه بلمز • اولشوبن صولو طاشسه دکز طولمز • تکبرلك

ایلیینی تکری سومز • کوکلن یوجه طوتن ارده دولت اولمز •

یاد اوغلی صاقلمقله اغول اولمز • بیو بینده سالوکیدر

کوردم دیمز • کل دیه چك اولمز قره اشك باشنه اویان

اورسك قاتر اولمز • قراوشه طوڵن کیوردسات قادین اولمز •

یپا یپا قاولریشه یاوزه قالمز • یپا غلو کوکجه چمن کوزه

قالمز اسکی پنبوق بز اولمز • قریی دشمن دوست اولمز •

قزه عوجه یتما یبجه یرل النمز • قزه بولاده اوزقیلیجی چالمنجه

قیم دونز ارمالنه یتمینجه آدی چقمز • قزانادن کورمینجه

اوکت المز • اوغل اتادن کورمینجه صفره چکمز • اوغل

آتانك یتری در اکی کمسه نیك بیری دور • دولتلو اغول

1 kimse ölmez. Ölen adam dirilmez. Çıḫan cān gerü gelmez. Bir yigidüñ

2 ḳara ṭaġ yumrısınca mālı olsa, yıġar dėrer, ṭaleb eyler, naṣībinden

3 artuġın yėye bilmez. Ö<ı>leşüben şular ṭaşsa, deñiz ṭolmaz. Tekebbürlik

4 eyleyeni tañrı sevmez. Göñlin yüce ṭutan erde devlet olmaz.

5 Yad oġ<u>lı ṣaḳlamaġla oġul olmaz, böyüyende salur gider,

6 gördüm dėmez. Kül depeçük olmaz. <Güyegü oġul olmaz.> Ḳara eşek başına üyen

7 ursañ, ḳatır olmaz. Ḳaravaşa ṭon geyürseñ, ḳadın olmaz.

8 Yapa yapa ḳarlar yaġsa, yaza ḳalmaz. Yapaġulu gökçe çemen güze

9 ḳalmaz. Eski panbūḳ bez olmaz. Ḳarı düşmen dōst olmaz.

10 Ḳazaġuç <at>a minmeyince yol alınmaz. Ḳara pūlād üz ḳılıcı çalmayınca

11 ḳarīm dönmez. Er mālına ḳıymayınca adı çıḳmaz. Ḳız anadan görmeyince

12 ögüt almaz. Oġul atadan görmeyince ṣufra çekmez. Oġul

13 atanuñ sirri-dür. İki gözinüñ biri-dür. Devletlü oġul

قوپسه اوجاغنك كوزي درا اوغول دخي بلسون ببا اولب
مال قالمسه ببا مالندن نه فايده باشنده دولت اولسه دولت
سنن شريزه الله صقلسون خانم سزي دده قورقوت
بردخي صويلمش ضرب يوردكي قاضلق اتا نامرد بكت
ينه بلمز بنتجه بخسه يك چالوب كسر اوزقلچي مختشلر
چالنجه چالسه يك • چلاتيلي بكيده اوقله قلجدن برچماق
يك • قوتني كلمين قره اولر بتلسه يك آت بيدن آجي اوتلر
يتسه يك • ادم ايچمز آجي صولر صيزنجه ضزسه يك •
آتا ادي يورتمين خوبراد اوغل اتا بيلينده انجه ايتسه يك
انا رحمنه دوشنجه طوغمسه يك • اتا ادين يورديده دولتلو
اوغل يك • يلان بحرون بورنده اولنجه اولمسه يك •
كرچكلرك اوچ اوتنه اوله ياشني طولدرسه يك • اون اوتنه
اوله ياشكده طولسون • حق سزه يامان كتورمسن • دولتك

ماسلع

0 *<ḳopsa, tirkeşinde tiridür, devlet-süz oġul>

1 ḳopsa, ocaġınuñ köri-dür. Oġul daḫı n'eylesün! baba ölüp

2 māl ḳalmasa. Baba mālından ne fāyda başda devlet olmasa. Devlet

3 -süz <oġul> şerrinden Allāh ṣaḳlasun! ḫanum! sizi. Dede Ḳorḳut

4 bir daḫı ṣoylamış: Ṣarp yörürken ḳāż{ı}lıḳ ata nāmerd yigit

5 <b>ine bilmez. Binince binmese, yeg. Çalup keser üz ḳılıcı muḫannetler

6 <çala bilmez> çalınca çal<ma>sa, yeg. Çala bilen yigide oḳla ḳılıçdan bir çomaḳ

7 yeg. Ḳonuġı gelmeyen ḳara evler yıḳılsa, yeg. At yemeyen acı otlar

8 <bitince> bitmese, yeg. Adam içmez acı ṣular ṣızınca ṣızmasa, yeg.

9 Ata adın{ı} yöritmeyen ḫoyrād oġul, ata bėlinden ėnince ėnmese, yeg;

10 ana raḥmine düşince ṭoġmasa, yeg. Ata adın yöridende devletlü

11 oġul yeg. Yalan söz<ler> bu dünyede olınca olmasa, yeg.

12 Gerçeklerüñ üç otuz on yaşını ṭoldursa, yeg. {On} <üç> otuz

13 on {yaşuñda} <yaşuñuz> ṭolsun! Ḥaḳ size yaman getürmesün! Devletüñüz

3

* Vatikanda *ḳopsa*, kelimesinden sonra *terkeşinde tiridür, devlet-süz oġul ḳopsa*, cümlesi var. Her iki cümle de *ḳopsa* kelimesi ile başladığı için, müstensih birinci cümlenin ilk kelimesinden sonra ikinci cümleye devam etmiş olmalı.

پاینده اولسون خانم هي دده قورقوت صویلمش کوره لم
خانم نه صویلمش کتدکده یرك اوتلاقلرن کیك بیلور •
ککز یرلر چمنلرین قولان بلور • ایرو ایرو یوللر ایزن دوه بلور •
یدي دره قخولرن دلکو بلور • دونله کردان کوچدکن تورغاي
بلور • اوغل کیمدن اولدغن انا بیلور • ارك اغزین بینی سن
آت بلور • اغز یوکلر زحمین قاتر بلور • نه یرده صریلور وارسه
چکن بلور • غافل باشك اغزیسن بینی بلور • قولچه قوپسن
کوترب ایلدن ایله بکدن بکه اوزان کزر ارجومردین ازباکسن
اوزان بلور • ایلیو کونده چالوب ایدن اوزان اولسون ازب
کلن قضاي تکري صاوسن خانم هي دده قورقوت کنه
صویلمش کوره لم خانم نه صویلمش اغز اچوب اوکر
اولسم اوستمزده تکري کورکلي • تکري دوستي دین سروري •
محمد کورکلي • محمدك ساغ یاننده نماز قلن • ابوبکر صدیق کورکلي •

1 pāyende olsun! ḫanum hey! Dede Ḳorḳut ṣoylamış. Görelüm,

2 ḫanum! ne ṣoylamış: Gündegen yer{üñ} otlaḳların geyik bilür.

3 Gögez yerler çemenlerin ḳulan bilür. Ayru ayru yollar izin deve bilür.

4 Yedi dere ḳoḫuların dilkü bilür. Dünle kervān göçdügin torġay

5 bilür. Oġul kimden olduġın ana bilür. Erüñ aġırın yeyni-sin

6 at bilür. Aġır yükler zaḫmetin ḳatır bilür. Ne yerde ṣızılar varsa,

7 <ṣızısın> çeken bilür. Ġāfil başuñ aġrısın beyni bilür. Ḳolça ḳopuz

8 götürüp eldən ele begden bege ozan gezer. Er cömerdin er nākesin

9 ozan bilür. Èli-öñinde çalup eyden ozan olsun! Azup

10 gelen ḳażāyı Tañrı ṣavsın! ḫanum hey! Dede Ḳorḳut gene

11 ṣoylamış. Görelüm, ḫanum! ne ṣoylamış: Aġız açup öger

12 olsam, üstümüzde Tañrı görkli. Tañrı dōstı dîn serveri

13 Muḥammed <Muṣṭafā> görkli. Muḥammedüñ ṣaġ yanında namāz ḳılan

Ebū Bekr-i ṣıddîḳ görkli.

اخر صپاره باشیدر عمّ کورکلی همجه سنلین دوزاوقنسه
یس کورکلی • قیلیج چالدی دین آچدی شاه مردان علی
کورکلی • علینك اوغللری پیغمبر نواله لری کربلا یازیسنده
یزیدیلر النده شهید اولدی حسنله حسین اکی قرداش
بله کورکلی • یازلب دوزلب کوکدن ایندی تکری علمی قرآن
کورکلی • اول قرآنی یازدی دوزدی علمالر اوکرنجه کوتدی
بچدی • عالملر سروری عثمان عفّان اوغلی کورکلی • ایجق
یرده یاپلوبدر تکری اوی مکّه کورکلی اول مکّه یه صاغ
وارسه اسن کلسه صدقی بتون حاجی کورکلی صاغش
کننده اینه کورکلی اینه کونی اوقیانده قطبه کورکلی • قولق
اورب دکلینده امّت کورکلی • مناره ده باکلینده فقی کورکلی
دیزن باصوب اوتورنده حلال کورکلی دولمندن اغارسه یبا
کورکلی • اغ سودین طویه امرزسه اتا کورکلی • ینا شوب

1 Āḫir ṣıpara başıdur, 'amme görkli. Hecesinleyin düz oḳınsa ,

2 yāsīn görkli. Ḳılıç çaldı, dīn açdı, şāh-ı merdān 'Alī

3 görkli. 'Alīnüñ oġulları, peyġamber nevādeleri, Kerbelā yazısında

4 yezīdīler elinde şehīd oldı, Ḥasanla Ḥüseyn iki ḳardaş

5 bile görkli. Yazılıp düzilüp gökden ėndi, Tañrı 'ilmi Ḳur'ān

6 görkli. Ol Ḳur'ānı yazdı düzdi, 'ulemālar ögrenince güydi

7 bıçdı, 'ālimler serveri 'Oṣmān 'Affān oġlı görkli. Alçaḳ

8 yerde yapılupdur tañrı evi Mekke görkli. Ol Mekkeye ṣaġ

9 varsa, esen gelse, ṣıdḳı bütün ḥācī görkli. Ṣaġış

10 güninde āyna görkli. Āyna güni oḳıyanda ḳutbe görkli. Ḳulaḳ

11 urup diñleyende ümmet görkli. Minārede bañlayanda faḳī görkli.

12 Dizin başup oturanda ḥelāl görkli. Dulumından aġarsa, baba

13 görkli. Aġ südin ṭoya emzürse, ana görkli. Yanaşup

يولده كرنده قره بغر كوركلي سوكلي قرداش كوركلي بتحال اله

اويانمده دكلسه كردك كوركلي اونجه تنغي كوركلي اوغل

كوركلي قموسنه بكزمدي جمله عالم لري يرادن الله تنكري

كوركلي اول اوكدكم يوجه تنكري دوست اولوبن مدد

ايرسون خانمهي اوزاده ايره قري لرده ورت درلو د

بريسي صولدورن صويرر بريسي طرلدرن طويرر بريسي اولك

طاينمدر بريسي بنجه سريلوسك بياغجي در اوزده اوك طابيشه

اولدركه يازين يبامزن اوه بر قونق كلسه ارادم اوده او لمسه

اول ايني يوردر ايجرر اغرلر عزيزلر كوزدرر اول عايشه فاطمه

صويي در خانم انونك بكلري بتسون اوجاغكز بو بخليس عورت

كلسون كلدك اولكم صولدردن صويرر چپاد بنجه

يرتن ايورو طوروب اليني يوزيني يرمزن طوتوز بانلجي ايكت

بركولك يوغرد كوتيلر طربنجه طعمه بصه بن اليني بوكرمنه

1 yola girende ḳara buġur görkli. Sevgili ḳardaş görkli. Yañal ala

2 ev yanında dikilse, gerdek görkli. Uzunca tenefī görkli. Oġul

3 görkli. Ḳamusına beñzemedi cümle 'ālem-leri yaradan Allāh tañrı

4 görkli. Ol ögdügüm yüce Tañrı dōst oluban meded

5 ėrsün! ḫanum hey! Ozan eydür: Ḳarı-lar dört dürlüdür.

6 Birisi ṣolduran ṣobdur. Birisi ṭolduran ṭobdur. Birisi evüñ

7 ṭayaġıdur. Birisi neçe söylerseñ bayaġı-dur. Ozan <eydür>: evüñ ṭayaġı

8 oldur ki yazıdan yabandan eve bir <udlu> ḳonuḳ gelse, er adam evde olmasa,

9 ol, anı yedürür içürür, aġırlar 'azīzler, gönderür. Ol 'Āyişe, Fāṭıma

10 ṣoyı-dur, ḫanum! Anuñ bebekleri bitsün. Ocaġına buncılayın 'avrat

11 gelsün. Geldük ol kim ṣolduran ṣobtur. Ṣapā-danca

12 yerinden örü ṭurur. Elin yüzin yumadın ṭoḳuz bazlammac ilen

13 bir küvlek yoġurd gözler ṭoyınca ṭı ḳa başa yer. Elin bögrine

اوردر • ایدر بو اوی خراب اولسی اوه وارلدن برو

دخی قرنم طویرری • یوزنم کلمدی اپاغم یخمق یوزم

یشمق کورمدی دیر آه نولیدی بر اولیدی برینه دخی

واردم اومارمدن یخشی اویار اولیدی دیر • انوک کبی

نک خاتم بیکلری بیمسون اوجاغکه یونجلیس عورت کلمسون

کلدک • اولکم طولدرن طویدر دیر نیجه یرنده اورو

طوردی ایلی یوزین یومرن اوباتک اول اوجندن

بو اوجنده اول اوجنه چار پشدردی • قوقولری دلک

دکلدی • اویله دیجه کزدی اویله دن صکره اونه کلدی

کوردیکم اوغزی کوکیک یکه طاتنه اوفی بر برینه قاتمش •

تا اوق کومسنه صیغرطانه دوتمش قونشلرینه چاغردکه

قتن زلخنه زبیده • اورویه چالن قنجان بیشا اینه ملک

قوتلو ملک اولکه نیکه کتمشدم یتاجق یرم کتمه بو خراب

اولسری

1 urur. Eydür: Bu evi ḫarāb olası ere varaldan berü

2 daḫı ḳarnım ṭoymadı, yüzüm gülmedi, ayaġım paşmaḳ yüzüm

3 yaşmaḳ görmedi, dėr. Āh n'olaydı. Bu öleydi. Birine daḫı

4 varaydum. Umarımdan yaḫşı umar olaydı, dėr. Anuñ gibi

5 -nüñ, ḫanum! bebekleri bitmesün! Ocaġına buncılayın 'avrat gelmesün!

6 Geldük ol kim ṭolduran ṭobdur. Depretinçe yerinden örü

7 turdı. Elin yüzin yumadın obanuñ ol ucından

8 bu ucına, <bu ucından> ol ucına çarpışdurdı. Ḳov ḳovladı. Diñ

9 diñledi. Öyle-dence gezdi. Öyleden ṣoñra evine geldi.

10 Gördi-kim, oġrı köpek, yege ṭana, evini birbirine ḳatmış.

11 Tavuḳ kümesine, sıġır ṭamına dönmiş. Ḳoñşılarına çaġırur ki:

12 ḳız Zeliḫa! Zübeyde! Ürüveyde! Cān Ḳız! Çān Paşā! Āyna Melik!

13 Ḳutlu Melik! Ölmege yetmege getmemişdüm. Yataca ḳ yerim gene bu ḫarāb

اولسیدی • تولیدی بنم اومه بر لحظه بقا یدکز توکنو حقی

تکری حقی دیو سویلر • بونک کبی نلک خاتم بیکلری بیتسونی

اوجاغکه بونک کبی عورت کلسونه • کلدک اولکم

بجه سویلرسک بیا غی دن • اوته یا تزینه یا آبا آندن

بر اوه لو قونق کلسه اراده اوده اولسه اکا دیسه که طور

اتمک کتور ییه لم یوده یسونه دیسه بشمش اتکولک بقاسی اولمز

یملک کرک دور عورت ایدر بیلیایم • بو بقلاجق اوده اون یوق •

الکدیق دوه دکرمنه کلدی • دیر ته کلو سنه بنم صغرمه

کلسونه • دیو الیم کوتنه اورر یونن الکارو صغرسن ارنه

دوتن دور بیله سویلرسک برسنی قوین • ارک سوزینی قولاغنه

قوین • اول نبی پیغمبرک اشکی اصلی دور • انده دخی سنی

خاتم اتسه صقلسونه • اوجاغکزه بو بجلین عورت کلمسونه

در هنسه خان اوغلی بغاج جان بولق بیان ایدر

olasıydı. N'olaydı benüm evüme bir laḥẓa baḳayduñuz, ḳoñşı ḥaḳḳı

tañrı ḥaḳḳı, deyü söyler. Bunun gibinüñ, ḫanum! bebekleri bitmesün!

Ocaġına bunuñ gibi 'avrat gelmesün! Geldük ol-kim

neçe söylerseñ, bayaġı-dur. Evine yazıdan yabandan

bir udlu ḳonuḳ gelse, er adam evde olsa, aña dėse ki; ṭur!

etmek getür! yėyelüm! Bu da yesün! dise. Bişmiş etmegüñ baḳası olmaz,

yemek gerek-dür. 'Avrat eydür: N'eyleyeyim, bu yıḳılacaḳ evde un yoḳ,

elek yoḳ. Deve degirmen{in}den gelmedi, dėr. Ne gelürse, benüm ṣaġrıma

gelsün! deyü elin götine urur, yönin añaru ṣaġrısın erine

döndürür. Biñ söylerseñ, birisini tuymaz. Erüñ sözini ḳulaġına

ḳoymaz. Ol Nūḥ Peyġamberüñ eşegi aṣlı-dur. Andan daḫı sizi,

ḫanum! Allāh ṣaḳlasun! Ocaġuñuza buncılayın 'avrat gelmesün!

Dirse Ḫan oġlı Buġaç Ḫan boyını beyān ėder.

AÇIKLAMALAR

1/3 **evvel : (ol → evvel); evvel (kişi)** "önde gelen kişi, önder".

Dede Korkut'un Dresden nüshasının ilk satırları M. Ergin tarafından şöyle transkripsiyonlanmıştı:

"BİSMİ'LLĀHİ'R-RAḤMĀNİ'R-RAḤĪM ve bihi nesta'īn

[1]Resūl 'aleyhi's-selām zamanına yaḳın Bayat boyından Ḳorḳut Ata [2]dirler bir er ḳopdı. Oğuzuñ ol kişi tamam biliçisi-y-idi. Ne dirise [3]olur-idi. Ġayıbdan dürlü ḫaber söyler-idi. Ḥaḳ Ta'āla anuñ köñline [4]ilham ider-idi." (**DKE**, s. 73)

Ergin bu transkripsiyonunu şöyle tercüme etmiştir:

"*Bismillâhirrahmânirrahim*

Resûl aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er ortaya çıktı. Oğuzun ol kişi tam bilicisi idi. Ne derse olurdu. Gaipten türlü haber söylerdi. Hak Taâla onun gönlüne ilham ederdi." (**DKK**, s. 1).

Orhan Şâik Gökyay ise metni şöyle okumuştu:

"Bismi'llâhi'r-Rahmani'r-Rahim ve bihi nesta'în

Hazret-i Resul aleyhi's-selâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler, bir er ḳopdu, Oğuzuñ ol kişi tamam bilicisiydi, Oğuzuñ içinde tamam velâyeti zâhir olmışıdı, ne derse olurdu, gayibden dürlü haber söylerdi, Hak Taâlâ anuñ göñlüne ilham ederdi." (**DKG**, s. 1)

Gökyay gerek 1939'da yayımladığı *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları*'nda, gerek 1976'da yayımladığı *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde Dede Korkut'un 'Giriş' bölümünün çevirisini yapmamıştır. Metnin orijinali ise şöyledir.

Bismi'llāhi'r-Raḫmani'r-Raḥīm ve bihi nesta'īn

"[1]Resūl 'aleyhi's-selām zamānına yaḳın Bayat boyından Ḳorḳut Ata [2]dėrler bir er ḳopdı. Oğuzuñ evvel kişi tamām bilicisiydi. Ne dėrse [3]olurdı. Ġāyıbdan dürlü ḫaber söylerdi. Ḥaḳ Ta'ālā anuñ göñline [4]ilhām ėderdi."

Gerek Ergin, Gerek Gökyay metni okurken değişik değerlendirmeler yapmışlardır. Ergin orijinal metindeki *evvel* kelimesini *ol* okumuş, Gökyay ise metne Vatikan nüshasından cümle ekleyerek *édition critique* yapmıştır.

Dresden nüshasının ikinci cümlesi "Oğuzuñ evvel kişi tamām bilicisiyidi" şeklinde iken, Ergin bu cümleyi "Oğuzuñ ol kişi tamam biliçisi-y-idi" şeklinde okumuş, Gökyay da "Oğuzuñ ol kişi tamam bilicisiydi" okuyuşuyla Ergin'i takip etmiştir. Ancak her iki nâşirin *ol* okudukları kelime yazmada çok açık bir şekilde görüldüğü üzere şeddeli olarak yazılmıştır ve ancak *evvel* şeklinde okunabilir. Şimdi cümlelerin tahlilini yapalım.

1. cümle: *Resūl 'aleyhi's-selām zamānına yaḳın Bayat boyından Ḳorḳut Ata dėrler bir er ḳopdı* cümlesinde *Ḳorḳut Ata dėrler bir er* cümlenin faili, *Bayat boyından* cümlenin yer tamlayıcısı, *resūl 'aleyhi's-selām zamānına yaḳın* cümlenin zarfı, *ḳopdı* ise fiilidir. Kurallı cümlenin şöyle olması gerekir: *Ḳorḳut Ata dėrler bir er Resūl 'aleyhi's-selām zamānına yaḳın Bayat boyından ḳopdı.*

2. cümle: *Oğuzuñ evvel kişi tamām bilicisiydi* cümlesi unsurları düşüme uğramış, eksiltili, kısaltılmış bir cümledir. Cümlenin faili bir önceki cümlede geçen *Korkut Ata* ismidir. Ayrıca *-siydi* eki cümlenin *evvel kişi* unsuruna da aittir. Cümleyi tamamlanmış olarak şöyle düşünmek lâzımdır.

(Korkut Ata) Oğuzuñ evvel kişi(siydi), tamām bilicisiydi

[(Korkut Ata) Oğuzun önde gelen kişi(siydi), her şeyi bilicisiydi].

Bu cümlenin ilk unsuru olan *(Korkut Ata) Oğuzuñ evvel kişi-(siydi)* kısmı bir sonraki cümle olan *Ne dėrse olurdı* cümlesi ile de uygunluk gösteriyor. *Ne dėrse olurdı* şeklindeki şartlı birleşik cümlede *ol-* fiili kehânet ifade eden bir anlamda "meydana çıkardı, zuhur ederdi, vâki olurdu" şeklinde değil, "yerine getirilirdi, hemen yapılırdı, derhal icra edilirdi" şeklinde anlaşılmalıdır. Keza cümlenin ikinci kısmı olan *(Korkut Ata) Oğuzuñ tamām bilicisiyidi* hükmü de metnin devamındaki *Ġāyıbdan dürlü ḫaber söylerdi* cümlesiyle uygunluk göstermektedir. Korkut Ata her şeyin bilicisi olduğu için gayıbdan türlü haber söyleyebilmektedir. Korkut Ata'nın bu özelliği de bir

sonraki cümle ile olan *Ḥaḳ Ta'ālā anuñ göñline ilhām ėderdi* hükmü ile açıklık kazanmaktadır.

Sonuç olarak Dresden nüshasının ilk paragrafını [1]*Resūl 'aleyhi's-selām zamānına yaḳın Bayat boyından Ḳorḳut Ata* [2]*dėrler bir er ḳopdı. Oğuzuñ evvel kişi tamām bilicisiydi. Ne dėrse* [3]*olurdı. Ġāyıbdan dürlü ḫaber söylerdi. Ḥaḳ Ta'ālā anuñ göñline* [4]*ilhām ėderdi* şeklinde okumak ve "Resûl aleyhisselâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er ortaya çıktı. (Korkut Ata) Oğuzun önde gelen kişisiydi, her şeyi bilicisiydi. (Korkut Ata) ne der ise derhal yapılırdı. (Korkut Ata) Gayibden türlü haber söylerdi. (Çünkü) Hak Taâlâ onun gönlüne ilham ederdi" şeklinde de anlamak gerekir kanısındayım.

Bu dört cümlede yapılan sanat *leff ü neşr* sanatıdır. Şöyle ki:

(Ḳorḳut Ata) *Oğuzuñ evvel kişi*(siydi).

(Ḳorḳut Ata Oğuzuñ) *tamām bilicisiydi.*

(Ḳorḳut Ata) *Ne dėrse olurdı.*

(Ḳorḳut Ata) *Ġāyıbdan dürlü ḫaber söylerdi.*

İlk cümlenin *evvel kişi(siydi)* kısmı bağlı olduğu üçüncü cümle olan *ne dėrse olurdı* cümlesi ile, ikinci cümlenin *tamām bilicisiydi* kısmı ise bağlı olduğu dördüncü cümle olan *ġāyıbdan dürlü ḫaber söylerdi* cümlesi ile, *ġāyıbdan dürlü ḫaber söylerdi* cümlesi ise bağlı olduğu beşinci cümle olan *Ḥaḳ Ta'ālā anuñ göñline ilhām ėderdi* cümlesi ile tamamlanmakta ve açıklanabilmektedir.

Birinci cümlenin üçüncü cümleyle, ikinci cümlenin dördüncü cümleyle olan bağını gösteren cümle tipleri için biri Tonyukuk yazıtı ile Eski Türk Şiiri'nden iki örnek vermek isterim. Üstelik Tonyukuk'tan verilen örneğin baş kafiye sistemi bunu doğrulamaktadır.

yuyka erkli tupulgalı uçuz ermiş.	(Bir nesneyi) ince iken delmek kolay imiş.
yinçke erklig üzgeli uçuz <ermiş>.	(Bir nesneyi) ince iken kırmak kolay (imiş).
yuyka kalın bolsar tupulguluk alp ermiş.	İnce kalın olursa, delmek zor imiş.
yinçke yogun bolsar üzgülük alp ermiş.	İnce kalın olursa, kırmak zor imiş.

(Ton. I. G. 6-7)

körser sizni ol tınlıglar baglalurlar	O canlılar sizi görünce (size) bağlanırlar.
körmemektin olar yime baglalurlar	Görmemekten dolayı da bağlanırlar.
körü birle teñrim sizni boşolurlar	Ey Tanrım! Sizi görür görmez ayrılırlar.
körmeser kim olar yime boşolurlar	Onlar görmeseler dahi ayrılırlar.

1/5 **eyitti** ايتّدى : *eyt-; eyit-* kelimesi OŞG'dan başlayarak çeşitli nâşirler tarafından DK metninde *ayt-; ayıt-* şeklinde hep kalın sıra ile okunmuştur. Halbuki kelimenin ince sıralı olduğu, *eytdügüñde* (D 234/11) örneğinde görüldüğü gibi, aldığı ekin ince sıralı olmasından anlaşılmaktadır.

eyt-; eyit- kelimesinin metinde geçen diğer şekilleri

kalın sırada	**ince sırada**	**kalın sırada**	**ince sırada**
a.-ur sın	e.-ür sin	a.-ayım	e.-eyim
a.-ur	e.-ür	a.!	e.!
a.-urlar	e.-ürler	a.-uñuz	e.-üñüz
a.-dum	e.-düm	a.-ı vėr-	e.-i vėr-
a.-dı	e.-di	a.-an	e.-en
a.-dılar	e.-diler	a.-ma	e.-me

şeklinde kalın sıralı da ince sıralı da okunmaya uygun ek aldıklarından kelimenin kökünü D 234/11'deki ince sıralı ek alan tek örneğe dayanıp ince sıralı olarak okumak gerekiyor.

Kelimenin imlâsı ايتّدى şeklindedir. Eğer Dede Korkut metni Doğu Türkçesi ile yazılmış bir metin olsa idi bu kelimenin imlâsı ايتّى olarak yazılacak ve *ayttı* şeklinde de okunacaktı. Ancak Dede Korkut metni Batı Türkçesi ile yazılan bir metin olduğu için imlâ geleneğine göre görülen geçmiş zaman ekinin grafik olarak *dal -ye* harfleri ile دى şeklinde yazılması gerekir. Fakat müstensih üzerine geldiği sesi iki kere okutan şedde işaretini *te* harfinin üzerine koyarak "bu sesi şeddeli okuyunuz. Daha sonra gelen *dal* harfi imlâ geleneği için yazılmıştır" diyor. Buna göre bu kelimeyi hem ince sıralı olarak, hem de imlâya dayanıp şeddeli olarak okumak gerekiyor. İmlâsına göre *eytti* okunması gereken kelime, Vatikan nüshasındaki harekeli şekil göz önünde alınarak *eyitti* şeklinde okunmuştur.

Burada bir soru daha karşımıza çıkıyor. Metinde geçen diğer 18 örnekte *te* harfi üzerine şedde konulmamıştır. Acaba müstensih "ben ilk örneğin ne şekilde okunmasını gösterdim. Diğer örnekleri de buna dayanarak okuyunuz" mu demektedir? Veya nâşir müstensihin şedde işareti ile transkripsiyonladığı örneği *eyitti*, şeddesiz geçen diğer örnekleri de transkripsiyon işaretinin eksikliğini göstermek üzere *eyitdi* şeklinde mi okumalıdır. Ben ikinci görüşü kabul ediyorum. Bu prensip *kapalı e* sesinin *ye* ile gösterildiği örneklerde de aynen uygulanmıştır.

Benzer bir uygulama da M. Ergin tarafından *Kadı Burhaneddin Divanı* yayımında yapılmış, Ergin *kendü* kelimesinin üzerinde üç nokta gördüğü örnekleri *gendü* okuyarak transkripsiyonlu imlâyı göstermiştir. Yani aynı kelime *Kadı Burhaneddin Divanı* yayımında hem *kendü* hem de *gendü* şeklinde okunmuş, ikinci okuyuşta kelimedeki transkripsiyon işaretleri değerlendirilmiştir.

1/6 **dege** دكه : Ş. Cemşidov kelimeyi *döñe* okuyor. ancak *dön-* < *tön-* fiili bugüne kadar hep *nûn* harfi ile yazılmıştır. Diyalektlerde bile genizleşmiş örneği yoktur. [Bk. EDPT 515a **tö:n-**.)

1/7 **Bu dėdügi 'Oṣmān nesli-dür. İşde sürilüp gėde yörür :**

Burada geçen "*'Oṣmān nesli*" ile genellikle Osmanoğuları'nın kasdedildiği kabul edilmişti. Bunun sebebi de önceki cümleler olan *Ḳorḳut Ata eyitti: Āḫir zamānda ḫanlıḳ gerü Ḳayıya dege, kimsene ellerinden almaya, āḫir zamān olup ḳıyāmet ḳopınca* cümlesinde Oğuzların "Kayı" boyundan bahsedilmesidir.

Ancak Azerbaycan âlimlerinden Yakub Mahmudlu "Kitabi -Dədə Qorqud tarihi mənbədir=Kitabi Dada Gorgud-The primary historical source" başlıklı araştırmasında başka bir görüş ileri sürmektedir.[7]

Yakub Mahmudlu'ya göre Dede Korkut'ta geçen "Osman" adı ile Uzun Hasan Beyin büyük babası olan Akkoyunlu hükümdarı "Kara Yülük Osman Bey" kasdedilmektedir.

---

[7] *Dədə Qorqud 1300*, M. Ə. Rəsulzadə Adına Bakı Dövlət Üniversiteti Nəşriyyatı, Bakı, 1999, s. 11-27.

Yakub Mahmudlu bu görüşünü Ebubekr el-Tihranî'nin Akkoyunlu Devleti tarihi olan ve Uzun Hasan Bey'in isteği ile 1470 yılında kaleme alınan *Kitâb-i Diyarbekiriyye*'ye dayandırmakta ve konuda s. 16'da şöyle demektedir: "*Ona da şübhə yeri kalmır ki, Korkud Atanın hakkında söhbət açdığı Osman nəsli daha kədim oğuz nəslidir, yə'ni söhbət Kara Yuluk Osman Bəyin ulu babası Bayandır hakanın mənsub olduğu daha kədim oğuz nəslindən gedir, Osmanlı imperiyasını yaratmış olan sonrakı osmanlılardan yoh!*"

Filolojinin sınırları dışında kalan bu konuyu, özellikle akkoyunluların Oğuzların Kayı boyu ile ilgilerinin olup olmadığı gibi konuları tarihçilerimizin daha derin araştırması gerektiği kanaatideyim.

1/7 **gėde yörür :** |OŞG (1938, 1973) *gide yürür*; M. Ergin (1958) *gide yorır*; H. Araslı (1939) *gedəyidir*; H. Araslı (1962) *gedəyüdir*; F. Zeynalov- S. Əlizade (1988) *gide yürir*, A. Annanurov-T. Guzucıyev (1995) *gideyüdir*; A. Aşırov (1997) *gide yörir*; S. Əlizade (1999) *gide yürir*; S. Tezcan-H. Boeschoten (2001) *gėde yörir*|. Vatikan يورر

Fiil kökü Eski Türkçe'de *yorı-* şeklindedir. (Bk. EDPT 957a-b. **yorı:-**. Türkçenin Göktürk, Uygur, Karahanlı devrelerinde kalın sırada olan *yorı-* fiili, Kıpçak, Çağatay ve Osman Türkçesi devrelerinde, ince sıralı olarak, *yöri- ~ yüri- > yörü- ~ yürü-* şeklinde gelişmiştir. [Bk. Kıpçak Türkçesi: CC *yüri-* ve *yürü-*; Tercüman. *yüri-*, K. İdrâk ve El-Kavânin *yürü-*; N. Feradis *yüri-*, Anonim Tefsir *yüri-*, Oğuz Kağan Destanı *yürü-*. Çağatay Türkçesi: Senglâh. *yürü-*]

"Dede Korkut'ta geçen şekil kalın sıralı mı ince sıralı mı okunmalı?" sorusu da şöyle cevaplanabilir: Nâşirlerden sadece M. Ergin (1958) kelimeyi Eski Türkçe'ye yaklaştırarak *yorı-(r)* şeklinde okumuştur. A. Aşırov (1997) ile H. Boeschoten (2000) *yöri-(r)*; S. Əlizade *yüri-(r)*; OŞG (1938, 1973) ise *yürü-(r)* şeklinde okumuşlardır.

OŞG'dan başka fiil kökünün ikinci ünlüsünü yuvarlak ünlü ile okuyan nâşir yoktur. Ancak Vatikan nüshasında ikinci ünlü, hareke ile, yuvarlak olarak يورر şeklinde harekelenmiştir.

"Kelime *-ö-* ile mi yoksa *-ü-* ile mi okunmalı" sorusu da şöyle cevaplanabilir: Osmanlı Türkçesinde *yörü-* fiilinden türetilen *yörü-k* kelimesi zamanımıza kadar gelmiş, Fakat Türkiye Türkçesinde *yürük* şeklini almıştır. Ancak metnin yazılış zamanı göz önüne alınarak kelimenin kalın sıradan ince sıraya geçme anındaki *yörü-* şekline dayanıp *yörür* şeklinde okumanın daha uygun olacağı kanaatindeyim.

1/10 **ṭanışmayınca :**

Kelimenin imlâsı *ṭanmışınca* okunacak şekildedir. O. Ş. Gökyay (1938) kelimeyi *ṭanışmayınca* okumuş, M. Ergin (1958) ise Vatikan nüshasındaki *ṭanışmayınca* (1/6) şeklini tercih etmiştir.

1/11 **şoylamış :** Dede Korkut'ta *şoy şoyla-* fiilinde kulanılan *şoy*, ve bu kelime ile ilgili olan *şoylama* ve *şoylamaḳ* kelimelerini anlamlandıran nâşirler, bu kelimelerin etimolojileri üzerinde durmamışlardır.

M. Ergin'in *İndeks*'te "**şoy**"[8] ve "**şoylama**"[9] karşılığında "destan manzumesi, manzum parça, deyiş, makamla söylenen manzume", **şoylamak**[10] "destan manzumesi söylemek, manzume söylemek, deyiş demek, makamla manzum söylemek" şeklinde anlamlandırdığı kelimeler üzerinde, Orhan Şâik Gökyay, **soylama**[11] maddesinde çeşitli kişi ve kaynaklardan elde ettiği bilgileri sıralamaktadır. Sâd harfi ile yazıldığı için ince sıralı okunması mümkün olmayan *şoylama* ve *şoylamak* kelimelerinin Həmid Araslı tarafından *söyleme* ve *söylemek* şeklinde ince okunduğunu da *Destursuz Bağa Girenler*[12]'den öğrenmekteyiz.

Şoy ve *şoylama* kelimelerinin etimolojileri üzerinde ilk duran James Russell Hamilton'dur. "*OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* et autres formes semblables en turc ancien [Eski Türkçe'de *OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* ve diğer benzeri şekiller]"[13] adlı makalesinde Eski

8 s. 270.
9 s. 272.
10 s. 271.
11 *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CCXXXIX-CCXL.
12 s. 334.
13 *Acta Orient Hung.*, XXVIII/1 (1974), s. 111-117.

Türkçe bazı kelimelerin ortasında ve sonunda bulunan (*-b-, -b*) *B ~ P* sesinin *B ~ P > W (F) > Y* şeklinde geliştiğini söyleyerek şu örnekleri vermektedir.

1. **-b- ~ -p- > -w- (-f-) > -y-** gelişmesi (Yuvarlak ünlülü kelimelerde)

ET. **yub- > yub- > yuw- > yuy- . yuyka* "ince, önemsiz".

ET. *ub- > uw-* "incelmek, basınçla zorlamayla indirmek, azaltmak" > *uy-* sıkmak, bastırmak, yoğurmak". *uyma* "keçe".

ET. *ubut* "ar, utanma, haya" > *uwut > uyat*

ET. *yuba > yuwa* "kuş yuvası" > *uya.*

ET. *ubşak > uwşak ~ ufşak > uyşak > uşak* "ufak, ince, küçük".

ET. *öpke* "ciğer, öfke" > *öwke > öyke* "akciğer, kızgınlık"

2. **-b > -w > (-f) > -y** gelişmesi (Yuvarlak ünlülü kelimelerde)

ET. *sub* "su" > *suw > suy*[14]

3. **-b > -w > (-f) > -y** gelişmesi (Düz ünlülü kelimelerde)

ET. *eb* "ev" *ew > öy ~ üy*

ET. *seb-* "sevmek" > *sew- > söy- ~ süy-*

ET. *sab* "söz" > *saw > soy*

J. R. Hamilton'un söylediklerini biraz açalım. Hamilton'a göre Eski Türkçe'de kelime ortasında ve sonunda bulunan *b* sesi Eski Türkçe'nin sonunda *w*'ye dönüşmektedir. Kâşgarlı Mahmud bu *w* sesini *Divanü Lügati't-Türk*'te üzeri üç noktalı *f* harfi ile (ڤ) göstermektedir. Bu *w* sesi Kuzey-Türkçesi'nde *y* şeklinde, Güney Türkçesi'nde ise *v* şeklinde gelişir. Meselâ Eski Türkçe *eb* "ev" kelimesi *Divanü Lügati't-Türk*'te *ew* اڤ şeklinde geçer. *ew* اڤ kelimesi Kuzey Türkçesi'nde *öy* şeklinde gelişir. *-w > -y* gelişmesi sonucunda *-y*'nin kendisinden önceki düz ünlüyü yuvarlaklaştırdığı görülüyor. Meselâ Tatar Türkçesi'nde *ö ~ ü* alternansı ile *üy* şeklini alan kelime Saadet Şâkir İshaki (Çağatay)'ın babası Ayaz İshaki'nin

---

[14] Bu kök *suy-un, suy-u, suy-a, suy-da, suy-dan* vs gibi çekimlerinde kendisini korumuş, ancak buradaki *-y-* sesi bir çok Türkolog tarafından yardımcı ses zannedilmiştir.

romanının adında *Üyge taba* "Eve doğru" şeklinde kullanılmıştır. *ew* اف kelimesi Güney Türkçesi'nin Güney-Doğu (Çağatay) kanadında *ev* > *iv* şeklinde, Güney-Batı (Osmanlı) kanadında ise *ev* şeklinde kullanılmıştır.

Yine Eski Türkçe *seb-* "sevmek" fiili, DLT'te *sew-* Kuzey Türkçesi'nde *söy-*, Tatar Türkçesi'nde ise *süy-* "sevmek" şeklindedir. Tatar Türkçesi'nde dişi çocuk adı olarak *Süyüm* "Sevim" Reşid Rahmeti Arat'ın kızının adıdır. Aynı kelime Güney Türkçesi'ndeki şekli olan *sev-* fiilinden *Sevim* şeklinde türetilerek Türkiye Türkçesi'nde dişi çocuk adı olarak kullanılmıştır.

Bu ses denkliğine dayanarak Eski Türkçe *sab* "söz, laf" kelimesinin *Divanü Lügati't-Türk*'te *saw* şeklinde geçtiğini söyleyebiliriz. Kelime sonundaki *-w* sesinin Kuzey Türkçesinde *-y* olarak gelişmesi bu sesten önceki ünlüyü yuvarlaklaştıracak ve kelime *soy* şeklini alacaktır. Kelime sonundaki *-w* sesi Güney Türkçesi'nde *-v* olarak geliştiği için kendisinden önceki ünlüyü aynen koruyacak ve kelime *sav* seklini alacaktır. Türkiye Türkçesi'nde kullandığımız, *sav* ve *savcı* "müddeii umumi" kelimesi buradan gelir.

Bu örneklerden hareket ederek ET. **sabla-* > **sawla-* > *soyla-* ; ET. **sab sabla-* > **saw sawla-* > *soy soyla-* şeklindeki gelişmeler sonucunda ET. *sab sabla-* = DK *soy soyla-* denkliğinin oluştuğu kendiliğinden anlaşılır.

James Russell Hamilton bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmişti:

> "On peut signaler ici également les cas de *soy*, "parole, nouvelle, propos, récitation", et de *soyla-*, "déclarer, discourir, reciter, s'enquérir", attestés dès le XIIIe siècle en oγuz ou vieil anatolien, qui proviennent sans doute de *sab* / *saw* / **sow*, "parole, nouvelle, message, proverbe, discours", et de *sabla-* / *savla-* / **sowla-*, "déclarer, réciter, discourir". (Voir des exemples de *soy* et de *soyla-* en oγuz, vieil anatolien, et osmanli dans *Tarama Sözlüğü*, V, pp. 3524 et 3626 seq,;) et dans le *Dede Korkut Kitabı*, édition Muharrem Ergin, vol., II, index, pp. 270 et 271. Si, comme le remarque Sir Gerard Clauson dans EDPT, p. 782, le mot *sab* est "very common in the earlier period, but not noted after XIV (century)", c'est, bien entendu, parce que *sab* s'est dès lors transformé en *soy*).

[Burada, XIII. yy.'dan beri Oğuz'larda ve Anadolu'da tesbit edilen ve *saβ / saw / *sow* "söz, haber, mesaj, atasözü, nutuk"dan geldiği şüphesiz olan *soy* "söz, haber, sohbet, ezber parçası" ile, *saβla- / sawla- / *sowla-*'dan gelen "beyan etmek, söylemek, nutuk çekmek" *soyla-*"beyan etmek, nutuk çekmek, söylemek, soruşturmak"ı da belirtebiliriz. (*soy* ve *soyla-*'ın Oğuzlardaki, eski Anadolu'daki ve Osmanlıcadaki örnekleri için bk. *Tarama Sözlüğü*, V, §. 3524 ve 3526 ve Muharrem Ergin'in yayınladığı *Dede Korkut Kitabı*, II. cilt indeks, §. 270 ve 271. Sir Gerard Clauson'un *EDPT*, s. 782 de *saβ* kelimesi için "very common in the earlier period, but not noted after XIV. (century)" şeklindeki açıklaması doğrudur çünki *saβ* o tarihten itibaren *soy*'a dönüşmüştür.)]"[15]

Semih Tezcan "Dede Korkut Kitabında boy boylamak, soy soylamak"[16] adlı makalesinde;

"genellikle *boy* sözcüğünün "destan" *boy boylamak* deyiminin "destan söylemek", *soy* ve *soylama* sözcüklerinin "koşuk, manzum söz, manzume", *soy soylamak* deyiminin de "koşuk düzmek, manzum söylemek" anlamına geldiği kabul edilir. Ancak kimi yazarların *boy*'u "kavim, aşiret" anlamına gelen *boy* (<Eski Tü. *bod*), *soy*'u da "nesil, sülale" anlamına gelen *soy* ile karıştırarak yanlış anladıkları görülmektedir. Bu karşılaştırmanın nedenini yukarıda sıralanan terimlerin bugüne değin açıklanmamış olmasında görmekteyiz"

cümleleri ile James Russell Hamilton'un *AOH*'da yayımladığı makalesinden habersiz olarak konuyu işlediğini söylemeye çalışmaktadır. Makalesinin içerisinde ve sonundaki bibliyografyada da Hamilton'un *"OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* et autres formes semblables en turc ancien" adlı makalesini zikretmemektedir. Yani bir bakıma Hamilton'un makalesinden habersiz olarak konuyu çözmüş gözüküyor.

Keza *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* adlı eserinin bu kelime ile ilgili ilk notu da şöyle başlıyor:

"*şoy*'un Eski Türkçe *sav*'ın devamı olduğunu, *soyla-* eyleminin 'özlü söz söylemek' ve 'manzum bir parça okumak' anlamına geldiğini "Dede Korkut Kitabında *boy boylamak, soy soylamak*" başlıklı yazıda ortaya koymuştum. (*Ömer Asım Aksoy Armağanı*,

---

[15] James Russell Hamilton, *"OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* et autres formes semblables en turc ancien [Eski Türkçe'de *OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* ve diğer benzeri şekiller]", *Acta Orient Hung.*, XXVIII/1 (1974), s. 114.

[16] *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ankara 1978, s. 227-236.

TDK, Ankara, 1978, 227-236). Bugün de bu açıklamanın doğru olduğu kanısındayım.[17]

Eğer Tezcan'ın 1978 yılında yayımladığı makalesinde ve 2001 yılında yayımladığı kitabında *Dede Korkut Kitabı*'ndaki *soy soylamak* şeklinin eski Türkçe *sab sablamak* şeklinden geldiğini kendisinin ortaya koyduğu iddiası, James Russell Hamilton'on "*OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* et autres formes semblables en turc ancien [Eski Türkçe'de *OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* ve diğer benzeri şekiller]" adlı makalesindeki bilgiler görülmeden yazılmış ise ortaya koyma tabiî ki Semih Tezcan'a ait olacaktır. Çünkü makalesinde ve kitabında J. R. Hamilton'un 1974 yılında, kendisinden 4 yıl önce, *AOH*'da yayımladığı çalışmasını zikretmiyor. Ancak Tezcan Hamilton'un çalışmasını görmüş ve bu makaleyi kendi çalışmalarında kullanmış ise, kendisinden dört yıl önce aynı konuyu ilk olarak işleyen J. R. Hamilton'un bu konudaki görüşünü sahiplenmiş olmayacak mıdır?

Semih Tezcan 1975 yılında savunduğu *Eski Uygurca Hsüan Tsang Biyografisi, X. Bölüm* adlı Doçentlik Tezi'nde James Russell Hamilton'on "*OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* et autres formes semblables en turc ancien [Eski Türkçe'de *OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* ve diğer benzeri şekiller]" adlı makalesini kullanarak, bibliyografya ile notlarda zikretmiştir.[18] Yani 1975'te Doçentlik Tezi'nde kullandığı makaleyi, 1978'de aynı konulu yazısını yazarken hatırlamıyor! Üç yıl ara ile gelişen bu unutkanlığa "intihal" demiyelim de "hâfıza-i beşer nisyân ile malüldür" deyip geçelim.

1/12 **tan͡grı ~ tañrı :**

İlk sekiz sahifede kelimenin imlâsı 1/12, 2/4, 6/2, 6/3 örneklerinde *kef* harfinden önce bir noktasız *nûn* dişi imlâsı ile *tan͡grı* okunacak şekildedir. 4/10, 4/12, 5/5, 5/8, 8/2 örneklerinde ise imlâ *tañrı* okunacak şekildedir. Dede Korkut metni bir *n͡g* metni olmadığı için metinde *tañrı* okuyuşu tercih edilmiştir.

---

[17] Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 37.

[18] Ankara, 1975. s. 103-104 dip notu 796 ve s. 205.

2/3 **ö<r>leşüben** : Kelime Dresden nüshasında اولشوين Vatikan nüshasında ise اورلشوين imlâsı ile geçmektedir. Eğer iki kelime aynı ise, Dresden nüshasında ya *-r-* sesi düşmüş veya *-r-* sesi yerine sehven *vav* yazılmış olmalıdır.

Gökyay (1938) *uluşıban* şeklinde yuvarlak ünlü ile okuduğu kelimeyi eserinin "Lûgatçe'sinde düz ünlü ile *ulış-* okumuş ve "birlikte ulumak" şeklinde anlamlandırmıştır.

Ergin (1958) kelimeyi *urlaşuban* okumuş ve *urlaş-* "bağrışmak, çağrışmak, uluşmak, büyük gürültü çıkarmak" şeklinde anlamlandırmıştır.

Gökyay, Ergin'in bu okuyuşunun tesirinde kalarak *uluşıban* şeklindeki ilk okuyuşu ile anlamlandırışını değiştirmiş ve 1973 yayınında kelimenin okunuşunu *orlaşuban* şeklinde düzeltmiştir. Ancak eserinin "Söz Dizimi" bölümünde bu sefer kelimeyi de *urlaş-* okumuş ve "karşılıklı bağırmak, bağrışmak; İb. (urlamak) bağırmak; İd. (urlanmak) kabarmak, şişmek; Uy. (urlamak) bağırmak; (örlemek) gürlemek, hiddetlenmek, şiddetlenmek" şeklinde karşılamıştır.

Sir G. Clauson (1972) EDPT'da kelimeyi Hakas Türkçesi'ndeki *orla-* şekline dayanarak 230a'da *orla:- (orı:la:-)* ve 230b'de *orlaş- (orı:laş-)* şeklinde okumuştur. Krş. EDPT 197a *orı.*

Semih Tezcan (2001) fiili *Derleme Sözlüğü* (2434) 'deki *hörle-* "(I), 2. bağırmak (Çankırı); 3. su ses çıkararak akmak (Isparta, Çankırı)" şekli ile birleştirmiş ve kelimeyi *ö[r]leşüben* şekinde okumuştur.

Mertol Tulum (2003) 'un bu cümle için iki yorumu vardır. M. Tulum kelimeyi Dresden nüshasındaki imlâsına dayanarak *ulaşıban* okumakta ve "(Bütün) ırmaklar birbirine katışıp (da suları ne kadar) çoğalırsa çoğalsın (ya da: bollaşırsa bollaşsın), (yine de akacak bu su ile) deniz dolmaz" şeklinde yorumlamaktadır. Yani *ulaş-* fiili M. Tulum tarafından "(birbirine) katışmak" şeklinde karşılanmıştır.

Yine M. Tulum kelimenin *örleş-* okunması durumunda da cümlenin anlamının "Bütün ırmaklar(ın suyu) yükselse ve (denize) dökülse de deniz dolmaz" şeklinde yorumlanabilir demektedir.

Ben de kelimenin Dresden nüshasındaki imlâsının Vatikan nüshasındaki imlâ ile birleştirilerek *ö<r>leşüben* okunması ve "hep birlikte yükselerek" şeklinde anlamlandırılması gerektiği kanaatindeyim.

örle-ş- fiilindeki fiilden fiil yapan *-ş-* ekinin bir fonksiyonu da *ağlaş-, bekleş-, gülüş-, koşuş-* örneklerinde olduğu gibi "birlikte hareket etmek, hep birlikte yapmak"tır.[19] Buna göre *örleş-* "hep birlikte yükselmek" anlamına gelir.

örle- fiilinde *+le-* eki isimden fiil yapan bir ek olduğu için kendisinden önce gelen *ör* kelimesinin isim cinsinden bir kelime olması gerekir. Bunu iki türlü açıklamak mümkündür.

ör ismi Tatar Türkçesinde "yokuş, yukarı" anlamına gelmektedir.[20] Bu kelimeden "yokuş" anlamında teşkil edilen *örleş* (*<ör+le-ş)* ismi Kutb'un Husrev ü Şîrîn mesnevisi 41 (21b)'nde "yokuş" anlamında *ėniş* kelimesinin zıddı olarak kullanılmıştır.

809 *yana bir yanda ol şīrīn tutup yol*
bedük tağlar kėçip, aşıp üküş ḳol

810 *gehī örleş, gehī ėniş, gehī tüz*
yėler tüşmez aṭındın tünle kündüz

809 "Yine bir tarafta o Şîrîn yola koyularak,
büyük dağları çukurları (vadileri) geçerek,
810 bazan yokuş, bazan iniş, bazan düz
gece gündüz atından inmez, dört nala sürer. "

ör kökü isim değil fiil olarak *ör-* şeklinde alınırsa, o zaman bizim **ö-r-ü-g* şeklinde bir isim düşünmemiz gerekir. **örüg+le-* fiilinden *-g* düşmesi ile **örü+le-*, buradan da vurgusuz orta hece düşmesi ile *örle-*. *örle-ş-* fiili *örle-* fiilinin "birlikte hareket etmek, hep birlikte yapmak" fonksiyonundaki işteşlik (müşareket) şeklidir.

---

[19] Bk. M. Ergin, *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul, 1986, s. 269.

[20] *Tatarça-Törekçe Süzlek = Tatarca-Türkçe Sözlük*, Kazan-Moskova, 1997, s. 475. "**yp** [ür] 1. yokuş, bayır; tepe, tümsek".

ör- fiilinden *-güç* eki ile *ör-güç* > *(h)ör-güç* > *hörgüç* "tümsek, tepe, yukarıya doğru olan çıkıntı" anlamından "devenin sırtındaki çıkıntı" kelimesi teşkil edilmiştir.[21]

ö-r- "yükselmek" fiilini dilbilimi açısından inceleyelim. Fiilin kökü olan **ö-* fiili pozitif alanda *ö-r-, ö-t-, ö-z-* gibi kauzatif şekilde geçişli türevlere, negativ alanda ise *ö-n-, ö-l-, ö-ç-* gibi geçişsiz türevlere sahiptir.

ö<r>leşüben şular ṭaşsa, deñiz ṭolmaz cümlesinin kurallı halinin *şular ö<r>leşüben ṭaşsa, deñiz ṭolmaz* şeklinde şartlı birleşik cümle olduğu malumdur. Ben bu cümleyi "(Akar) sular hep birlikte yükselerek taşsa, (sel olup denize aksa, yine de) deniz dolmaz" şeklinde anlıyorum.

2/6 **kül depeçük olmaz :** Bu atasözünün paraleli Dede Korkut'un Dresden nüshasında yoktur. Ancak Berlin'deki Atalarsözü [Haẓahi 'r-risāletu min kelimāti oğuz nāme el-meşhūr bi-atalar sözi] yazmasında *kül depeçük olmaz / oğlan sıp ḳabancı küpeçük olmaz* şeklinde paralel atasözü ile geçmektedir. Atasözünün paralelini zikreden Tezcan *sıp ḳabancı* kelimelerini (?) ile verir.[22]

M. Tulum, (?)'li bu kısma açıklık getirmiştir. Tulum, önce Kâşgarlı Mahmud'da dayanarak, *sıp* kelimesini "iki yaşına girmiş olan tay" şeklinde açıklar.

DLT'te "iki yaşına girmiş olan tay" şeklinde geçen *sıp* kelimesi Genel Türkçe'de "eşek yavrusu" olarak kullanılmıştır.[23]

Kelime hayvan isimlerine gelip isimden isim yapan *-a* eki ile genişleyerek *sıp-a* > *sıpa* halini almıştır.[24] Hayvan isimlerinden *buġur* "erkek deve", hayvan isimlerine gelip isimden isim yapan *-a*

---

[21] **hörgüç < örgüç** "devenin sırtındaki çıkıntı" anlamı ve kelimenin etimolojik yapısı için krş. Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, s. 180b-181a; Osman Fikri Sertkaya, "Doç. Dr. Mukbil Özyörük için not", *Türk Dili*, Cilt LXI=1991/I, Sayı 473, Mayıs 1991, s. 265.

[22] Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 39.

[23] EDPT 783a. **sıp** maddesi.

[24] Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* s. 365a. **sıpa** maddesi.

eki ile genişleyerek *buġur-a,* vurgusuz orta hecenin düşmesi ile *buġra*; *çoçuk* "domuz yavrusu" hayvan isimlerine gelip isimden isim yapan *-a* eki ile genişleyerek *çoçuk-a*, vurgusuz orta hecenin düşmesi ile *çoçka* benzer örnekler olarak zikredilebilir.

Tulum, *ḳapancı* kelimesini de "tay boynuna geçirilen tahta halka, boyunduruk, homut" şeklinde açıklar.

Hasan Eren "Devenin hamudu ... " başlıklı yazısında kökeni hakkında çeşitli görüşler olan *hamut* kelimesini "araba koşumunda atların boyunlarına geçirilen çember" olarak açıklar.[25]

Bu bilgilere dayanarak paralel atasözlerini *kül depeçük olmaz* / {*oğlan*} *sıp ḳapançı küpeçük olmaz* "Sıpanın boynuna geçirilen hamut küpecik olmaz" şeklinde anlayabiliriz.

Vatikan nüshasında ise *Kül depeçük olmaz* atasözünden sonra *Güyegü oġul olmaz* atasözü gelmektedir. Berlin'deki Atalarsözü yazmasında bu atasözünün paraleli *Güyegü oġul olmaz ve gelin ḳız olmaz* şeklinde gelmektedir.

2/6-7 **üyen** "yular".

Kelime araştırıcılar tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

Orhan Şâik Gökyay (1938)	***oyan***
Həmid Araslı (1939)	***yüyen***
Muharrem Ergin (1958)	***uyan***
Həmid Araslı (1962, 1978)	***üyen***
Orhan Şâik Gökyay (1973)	***uyan***
F. Zeynalov-S. əlizade (1988)	***üyən***
A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	***uyan***
Şamil Cemşidov (1995)	***üyan***
Annagurban Aşırov (1997)	***uyan***
Şamil Cemşidov (1999)	***üyən***
Samət əlizade (1999)	***üyen***
H. A. Schmiede (2000)	***uyan***
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	***uyan***

[25] Hasan Eren, "Devenin hamudu", *Türk Dili*, 2001/1, 593, Mayıs 2001, s. 515-518.

Ḳara eşek başına üyen ursañ, ḳatır olmaz atasözünde geçen ve çeşitli nâşirler tarafından *oyan, uyan, üyan, üyən, üyen, yüyen* vs gibi şekillerde okunan *üyen* kelimesi Eski Türkçe'de ince sıralı olarak "**yügü:n (yügö:n** ?) 'bridle [yular, at başlığı]' "şeklinde (EDPT 913a, DTS, 284) geçmektedir. Çağatay Türkçesi'nde (Senglâh) *üyen* "çilaw-i asb", Kıpçak Türkçesi'nde *üygen*, Türkmen Türkçesi'nde *üygen* (< *üyügen*), Azerbaycan Türkçesi'nde *yüyen* şeklinde geçen kelime Osmanlı Türkçesi'nde kalın sıralı olarak *uyan* [*oyan*] şeklinde okunmuş ve "dizgin, gem, yular" karşılıkları verilmiştir.[26] Hasan Eren bu kelimeyi *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*[27] 'ndeki **dizgin** 'gemin uçlarına bağlanan kayış" maddesinde zikrediyor. Krş. *Sravnitelno-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskiḫ Yazıkov. Leksika*'daki **yügen, *ügen* "uzda [dizgin]" maddesi.[28]

Gem atın ağzına, *yular* atın burnuna ve başına, *hamut* atın boğazına geçirilir veya takılır, *eger ~ eyer* de sırtına vurulur. Eşeğin ve katırın sırtına vurulan *semer*, Devenin sırtına vurulan ise *havut*'tur. *Dizgin* ise atın gemine ve yularına bağlanarak *hamut*'taki halkalardan geçirilen koşum takımıdır. *Tarama Sözlüğü*'ndeki metinlerden birkaç örneği aşağıda veriyorum.

* Ata *uyan* geçirmek, alâ kavlin gemine başlık takmak manasındadır.

* Ağır gemlü *oyan* [*uyan*] ki başı berk ata ve katırlara ururlar.

* *licâm* (Ar.) u *ligâm* (Fa.) adı *uyan* ise inan u düval adı: dizgindir.

* *Çılbır* ya'ni *uyanuñ* elde tutulan kayışı ki anınla biniti istedikleri yere kulavuzlarlar.

Moğolca *çilbuġur* > *çilbu'ur* > *çilbur* kelimesi Türkçede İlhanlı devresinden sonra Mo. *-lb-* > Türk. *-bl- metathèse*'i ile *çibilger* şeklinde Çağatay Türkçesi'nde görülür. Osmanlı Türkçesinde ise *çılbur* ve *çılbır* şekilleri geçer. "Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmasına bağlanan ip, yular. [29]

---

[26] Bk. *Tarama Sözlüğü* (VI, U-Z, Ankara, 1972, s. 4025-4028].

[27] Ankara, 1999, s. 116a-b.

[28] Moskova, 1997, s. 556.

[29] Osman Nedim Tuna, "Osmanlıcada Moğolca Kelimeler", *Türkiyat Mecmu*

Moğolca *ciluga* 'Zügel' kelimesi Türkçede ünlü metathèse' ile *cilagu* > *cılagu* > *cılavu* ~ *cılavı* > *cılav* şeklinde gelişmiştir. "Atın geminin uçlarına bağlanarak hayvanın yöneltimesine yarayan kayış, dizgin".[30]

"Yular, dizgin" anlamına gelen ve H. Eren'e göre Çinceden Moğolca'ya geçen bir kelime de *nogtu* > *noḫta* ~ *nokta* kelimesidir.[31]

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugeti'nde[32] ***yüyen*** maddesi şöyle açıklanmaktadır:

> **yüyən**, *is.* Atın başına keçirilən kəm və çilovdan ibarət goşgu ləvazimatı. Yüyəni atın başına keçirmək. Atın yüyənindən tutmag, - *Bir az da getmişdilər, genə Rovşən Gıratın yüyənini çəkib dönüb geri baḫtı.* «Koroglu». *[Büləndl atın yüyənini tamamılə buraḫdı.* ə. əbülhəsən. Deyim olarak da şu örnekler verilmektedir: **yüyəni ələ vermək, yüyəni ələ keçmək, yüyənindən (yüyənini) çəkmək, yüyənini ələ keçirmək.**

Türkçe Sözlük'te[33] ise *yular* maddesi şöyle açıklanmaktadır:

> **yular** is. Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmasına bağlanan ip: "*Papaz beygirin yularını çekti.*" - Ö. Seyfettin. "*Birbirimize veda edip hecinleri yularlarından tutarak yürüdük.*" - F. R. Atay. Deyim olarak da şu örnekler verilmektedir: **yuları birinin elinde olmak, yuları ele vermek (veya yuları kaptırmak); yuları takmak; yuları teslim etmek.**

Azerbaycan Türkçesi'ndeki *yüyen* ile *Türkçe Sözlük*'teki *yular*'ın aynı nesne olduğu anlaşılmaktadır. Bunu Dede Korkut'taki *Ḳara eşek başına üyen ursañ, ḳatır olmaz* şeklinde geçen atasözünün Berlin'deki Atalarsözü yazmasında *Ḳara eşeğe yular ursañ, ḳatır olmaz* şeklinde geçen örneğinde de açıkça görmekteyiz.

---

ası, XVIII, İstanbul, 1976, s. 289-290; Claus Schönig, *Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen*, Wiesbaden, 2000, s. 80-81.

[30] Osman Nedim Tuna, "Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler", *Türkiyat Mecmuası*, XVII, İstanbul, 1972, s. 219-220; Claus Schönig, *Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen*, Wiesbaden, 2000, s. 119-120.

[31] Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, s. 458a-b; Osman Nedim Tuna, "Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler", *Türkiyat Mecmuası*, XVII, İstanbul, 1972, s. 234-235; Claus Schönig, *Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen*, Wiesbaden, 2000, s. 140-141.

[32] II. Cild, D-J, Bakı, 1980, s. 571b.

[33] 2, K-Z, Ankara, 1958, s. 2469b.

Sonuç olarak Dede Korkut'taki Atasözünde geçen kelime, *yüyen* = *yular* karşılığına dayanıp ve Dede Korkut'un istihsah edildiği saha ile çağ göz önünde tutulup, Azerbaycan Türkçesi'ndeki *yüyen* (*y-üyen* ?) şekli dikkate alınarak, *üyen* şeklindeki ince sıralı okunuşu tercih edildi.

2/7 *Ḳaravaşa ṭon geyürseñ, ḳadın olmaz* şeklindeki atasözü bir önceki atasözünün paraleli olup ikisi birden ***ḳa*** baş kafiyesi ile söylenmiştir.

***Ḳa**ra eşek başına üyen ursañ, ḳatır olmaz*
***Ḳa**ravaşa ṭon geyürseñ, ḳadın olmaz.*

Bu atasözlerinden ikincisi Berlin'deki atalarsözü mecmuasında *ḫalāyıḳḳa ṭon geyürseñ, ḳadın olmaz* şeklinde geçmektedir. Berlin yazmasında geçen şekil ikincil (sekunder) şekildir. Çünkü baş kafiye olan ***ḳa*** bozulmuştur.

2/8 ***Ya**pa yapa ḳarlar yaġsa, yaza kalmaz*
***Ya**paġulı gökçe çemen güze kalmaz*

atasözleri ***ya*** baş kafiyesi ile söylenmiştir. Berlin'deki atasözleri mecmuasında

Ḳar ne deñlü çoḳ yaġsa, yaza kalmaz
Gök yapaġulu çimen güze kalmaz

şeklinde geçmekte olup, ***ya*** baş kafiyesi kaybolmuştur.

2/10 **ḳara ḳoç →ḳazaġuç :**

Dede Korkut üzerinde çalışanlar bugüne kadar Dede Korkut metnini iki açıdan değerlendirmemişlerdir. Bunlardan ilki imlâ yanlışlarının, ikincisi ise M. Tulum'un da haklı olarak belirttiği gibi, kelimelerin fonolojik yapısının tespitidir. Ancak imlâ yanlışları için, bizlerin imlâ yanlışı dediğimiz bir şeklin, bilemediğimiz, anlayamadığımız, okuyamadığımız doğru bir şekil olması ihtimali gibi, dikkatli olmamız gereken bir husus da gözden uzak tutulmamalıdır.

Dede Korkut'un "Giriş" bölümündeki bir cümle OŞG (1938) tarafından *ḳara ġoça ḳıymayınca yol alınmaz*, M. Ergin (1958) tarafından ise *ḳızağuça ḳaymayınca yol alınmaz* şeklinde

okunmuştu. OŞG ve ME yazışmalarında bu cümle üzerinde çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdi. OŞG'ın "*Dûçent-nâme*"[34] risalesindeki, *kay-* kelimesi hakkındaki görüşleri ME'in "Orhan Şaik'e Cevap. II"[35] risalesinde cevaplanmıştı. Bu sert yazışmalardan sonra Ergin (1969) metni "Kara koç ata kıymayınca yol alınmaz" şeklinde çevirmiş, OŞG (1973) da ilk okuyuşunu *Karagoça kıymayınca yol alınmaz* şeklinde düzelterek tekrarlamıştı.

T. Tekin (1986) "*Dede Korkut* hikâyelerinde bazı düzeltmeler" başlıklı yazısında (s. 142-143) V(atikan) nüshasındaki *binmeyince* şeklini doğru şekil olarak almıştı.

S. Tezcan (2001) da *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* adlı eserinde[36] Tekin gibi düşünmektedir:

> "Yazmada bulunan *ḳaymayınca*'nın metne yanlışlıkla girdiğini Tekin TDAYB 1982-83, s. 142'de göstermiştir. Bir sonraki cümlede geçen *ḳıymayınca*, çekimleyenin gözünün yanlış yere takılması sonucu burada bulunması gereken *binmeyince* yerine yazılmıştır. Bu yanlış, Vatikan nüshasında bulunmadığına göre son çekimleme sırasında yapılmış olmalıdır".

Ancak Tezcan daha önceleri OŞG, ME, TT gibi araştırıcılar tarafından *ḳızaġuça, ḳara ġoça, ḳaraġoça, ḳara ḳoça* vs gibi şekillerde okunan kelimenin *ḳazaġuç* okunarak "at" şeklinde anlaşılması gerektiğini *Kitâbü'l-idrâk* ile *Senglâh*'a dayanarak ileri sürmekte ve *ḳazaġuç* kelimesinin "kökenini kesinlikle belirlemek mümkün görülmüyor " diyerek etimolojisini yapamamakta, ayrıca metinde geçen bütün diğer şekilleri de *ḳazaġuç* kelimesinin müstensih tarafından anlaşılamayarak yapılan değişik istinsahları olduğunu söylemektedir.

M. Tulum (2003) "*Dede Korkut Oğuznameleri üzerine notlar"a notlarla katkılar-I*" adlı makalesinde *kazaguç* kelimesinin etimolojisini *kaz-a-guç* şeklinde açıklamıştır. *kaz-* "kazmak, at haşarılanarak ve çamışlanarak ayağıyla yeri kazmak", *kaz-a-* şeklindeki fiilden fiil yapan *-a-* ekinin fonksiyonunu "eylemin tekrar tekrar, sık sık , çok ve sürekli yapılışı" gibi [*frequentativ*], ve fiilden isim yapma eki olan *-guç* ekinin fonksiyonunu da "niteliği belirli eylemi yoğun

---

[34] İstanbul, 1964, s. 14.
[35] Ankara, 1964, s. 4.
[36] s. 39-42

olarak ve en yüksek derecesiyle gerçekleştiren" anlamında berkitme sırfatı yapan ek olarak kabul etmektedir.

Tulum'a göre *kazaguç* S. Tezcan'ın söylediği gibi 'sıradan bir at' değil, "yerinde duramayan, sürekli olarak ayaklarıyla yeri eşeleyip duran, haşarı, huysuz, harın, yanına kimseyi yaklaştırmayan, üzerine semer vurulup binilmesi güç, vahşi, râm olmayan at" yani 'belli vasıflar taşıyan bir at'tır.

Mertol Tulum cümleyi *Ḳazaġuça binmeyince yol alınmaz* okumakta ve "Yerinde duramayan, üstüne kimseyi bindirmeyen, hırçın, huysuz, gem vurulmaz, râm olmaz bir ata binmeyince (yani: üstüne çıkabilip sırtında durabilecek güce sahip olmadıkça) yol alınmaz" şeklinde açıklamaktadır.

Mertol Tulum'un cümle hakkındaki açıklamasını "yol alınır" olumlu hükmü için sıralanan vasıfları olumlu hale çevirerek "yerinde duran, üstüne kimseyi bindiren, hırçın olmayan, huylu, gem vurulabilen, râm olan bir ata binilince (yani: üstüne çıkabilip sırtında durabilecek güce sahip oldukça) yol alınır" şeklinde anladığımızda *binmek* eylemi "atın üzerine çıkarak sırtında durabilecek güce sahip olmak" şeklinde mi anlaşılacaktır. *binmek* eyleminin tarifi bu mudur?

Eğer Mertol Tulum'un *ḳazaġuç* kelimesinin etimolojisi hakkında yukarıda zikrettiğim filolojik açıklaması doğru ise, ki ben de doğru olduğuna katılıyorum, *kazaguç* kelimesinin 'at' anlamına gelmesi imkânsızdır. Bu kelime olsa olsa cinsi bildiren bir kelime olan 'at' kelimesinin önüne gelen bir sıfat olmalıdır. O halde *Kitâbü'l-idrâk* ile *Senglâh*'ta zikredilen kelime daha önceden düşüme uğramış, eksiltili (*elliptisch*) bir şekil olup düşüme uğramamış tam şeklinin *kazaguç at* şeklinde olması gerekir.

Acaba sıfatlı atların ikinci unsuru olan 'at' kelimesi ifadede düşer mi? Bunun için önce eski örneklere bakmak sonra da, karşılaştırma için, metnimize dönmek gerektiği kanısındayım.

Bu konunun en eski örneklerini Köl Tigin yazıtında bulmaktayız. Örnekleri toplu olarak görelim. [37]

---

[37] Osman Fikri Sertkaya "Eski Türk kültüründe at. III. Göktürk yazıtlarında at cinsleri", *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, İstanbul, 1995, s. 28-30.

1) toruġ at bin-

üçünç yigen silig begiŋ ***kedimlig toruġ at binip*** *tegdi. ol at anta ölti.* (KT D 33)

(Üçüncü olarak Yigen Silig Bey'in giyimli doru renkli atına binip hücum etti. O at orada öldü)

2) başġu boz at bin-

Köl Tigin ***başġu boz at binip*** *tegdi.* (KT D 37)

(Köl Tigin alnı akıtmalı boz renkli ata binerek düşmana hücum etti.)

3) boz atıġ bin-

eŋ ilki tadıḳıŋ çoruŋ ***boz atıġ binip*** *tegdi. ol at anta ölti.* (KT D 32)

(İlk önce Tadık'ın Çor'un boz renkli atına binip hücum etti. O at orada öldü.)

ikinti ışbara yamtar ***boz atıġ binip*** *tegdi. ol at anta ölti.* (KT D 33)

(İkinci olarak Işbara Yamtar'ın boz renkli atına binip hücum etti. O at orada öldü.)

4) aḳ adġırıġ bin-

bayırḳunıŋ ***aḳ adġırıġ binip*** *oplayu tegdi.* (KT D 35)

(Bayırku'nun ak renkli aygırına binerek, düşmana boğa gibi hücum etti.)

5) alp şalçı aḳ atın bin-

alp şalçı ***aḳ atın binip*** *tegmiş.* (KT D 40)

(Alp Şalçı kır (ak) renkli atına binerek düşmana hücum etmiş.)

6) alp şalçı aḳın bin-

alp şalçı ***aḳın binip*** *oplayu tegdi.* (KT K 2)

(Alp şalçı kır (ak) renkli atına binerek hücum eder.)

alp şalçı ***aḳın binip*** *oplayu tegdi. az elteberig tutdı.* (KT K 2-3)

(Alp şalçı kır (ak) renkli atına binerek hücum eti. Az kavminin elteberini esir etti.)

Köl Tigin alp şalçı ***aḳın binip*** *oplayu tegdi.* (KT K 3-4)

(Köl Tigin alp şalçı kır (ak) renkli atına binerek hücum etti.)

7) ögsüz aḳın bin-

*Köl Tigin **ögsüz aḳın binip** toḳuz eren sançdı, orduġ birmedi.* (KT K 8-9)

(Köl Tigin ögsüz kır (ak) atına binerek dokuz eri süngüledi. Karargahı düşmana vermedi.)

8) azman aḳıġ bin-

*Köl Tigin **azman aḳıġ binip** oplayu tegdi.* (KT K 5)

(Köl Tigin azman kır (ak) atına binerek düşmana boğa gibi hücum etti.)

*Köl Tigin **azman aḳıġ binip** tegdi, sançdı.* (KT K 6)

(Köl Tigin kır (ak) atına binerek düşmana bağa gibi hücum edip bir eri süngüledi.)

9) az yaġızın bin-

*Köl Tigin **az yaġızın binip** oplayu tegip bir erig sançdı.* (KT K 5)

(Köl Tigin az yağız atına binerek düşmana boğa gibi hücum etti. Bir eri süngüledi.)

*Köl Tigin **az yaġızın binip** tegdi, iki erig sançdı.* (KT K 7-8)

(Köl Tigin az yağız atına binerek düşmana hücum etti. İki eri süngüledi.)

6., 7., 8. ve 9. örneklerde geçen

alp şalçı aḳın bin- düşüme uğramış şekli < *alp şalçı aḳ <at>ın bin-;*
ögsüz aḳın bin- düşüme uğramış şekli < *ögsüz aḳ <at>ın bin-;*
azman aḳıġ bin- düşüme uğramış şekli < *azman aḳ <at>ıġ bin-;*
az yaġızın bin- düşüme uğramış şekli < *az yaġız <at>ın bin-;*

şeklinden gelmektedir.

Köl Tigin yazıtında geçen örneklerin bütününde isimler *bin-* fiiline akkuzatif hal ile bağlanmaktadır.

Sir Gerard Clauson EDPT 348a'daki **bin-** maddesini "to mount, or ride (a horse, etc., *Acc.*)" şeklinde anlamlandırmıştır.

Andreas Tietze ise *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*[38] adlı eserinde "b. m. (üstüne) çıkmak, üstünde gitmek" şeklinde anlamlandırdığı (347a-b)'deki **bin-** maddesinde *ağaca bin-*,

[38] Cilt 1, A-E, İstanbul-Wien, 2002.

otomobile bin- gibi iki örnek vererek şu açıklamayı yapmaktadır: Bugün her iki mânada *dativus* haliyle *ata bin-* dendiği halde eski metinlerde de bugünkü diyalektlerde *at bin-* şekli veya (*accuzativus*) şekli kullanılır.

Yani *binmek* fiili Göktürkçede isimlerin akkuzativ, daha sonraki devrelerde ise isimlerin dativ hali ile bağlanmaktadır. Acaba akkuzativ halin dativ hale geçtiği zamanı tespit etmek mümkün müdür?

Benim bulabildiğim en eski örnek Maitrisimit Nom Bitig (140a/27; 224a/11'de geçen *yürüŋ yaŋalar atlarka minip* ... "weiße Elefanten und Pferde besteigend ... [beyaz fillere (ve) atlara binerek ...] örneğidir.[39] Buna dayanarak Uygur Türkçesi devresinden itibaren *binmek* fiilinin isimlerin dativ hali ile kullanıldığını söyleyebiliriz.

Yukarıda verdiğimiz bilgilere dayanarak Dede Korkut'taki şu örnekleri değerlendirebiliriz.

ḳara ḳoç at; ḳara ḳoç atlar; ḳara ḳoç aygır

1. **ḳara ḳoç** قره قوج **at**a binenler vardı geldi. (Dr. 137/10)
2. ... men **ḳara** قره قوج **ḳoç at**uma binmedin, ol binmaḫ gerek. (Dr. 81/2)
3. ... men **ḳara ḳoç** قره قوج **at**uma binmedin, ol binmiş ola. (Dr. 171/1-2)
4. **ḳara ḳoç** قره قوج **at**ına ṣıçrayup bindi. (Dr. 263/2)
5. **kara ḳoç** قره قوج **atlar** gördüginde kişneşdüren, (Dr. 45/13)
6. **ḳara ḳoç** قره قوج **atlar** esen olsa, ḳulun ṭoġar. (Dr. 145/3)
7. **ḳara ḳoç** قره قوج **aygır**uñ ürkdi gider (Dr. 262/6)

ḳara ḳoçum; ḳara ḳoçın; ḳara ḳoçlar

8. **ḳara ḳoçum** قره كوچم güdende ılḳıçum mı-sın. (Dr. 293/2)
9. **ḳara ḳoçum**un ḳulaġı görinmez olsa, (Dr. 278/2)
10. **ḳara ḳoçın** güdende ılḳıçı-ñam. (Dr. 269/10)
11. **ḳara ḳoçın** oynaddı Uruz, kāfirüñ ṣaġına at depdi. (Dr. 133/4)

---

[39] Klaus Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*, 4, asankelıg - ayat- Wiesbaden 1988, s. 253.

12. **ḳara ḳoçlar** ḳarısa ḳulun vėrmez (Dr. 147/3)

ḳara ḳoçı yügrük at; ḳara ḳoçı ḳāžılıḳ at; ḳara ḳoçda ḳāžılıḳ atlar

13. **ḳara ḳoçı yügrük at**dan tavla vėrdi. (Dr. 252/12)
14. **ḳara ḳoçda ḳāžılıḳ at** قره قوجده قاضيلق ات bundan keçdi (Dr. 139/8)
15. **ḳara ḳoçda ḳāžılıḳ at**ım kişnemesün (Dr. 299/3)
16. **ḳara ḳoçda ḳāžılıḳ at**ıma biner-idüm (Dr. 297/1)
17. **ḳara ḳoçda ḳāžılıḳ at**ına çok binmişem (Dr. 296/9)
18. **ḳara ḳoçda ḳāžılıḳ atlar**uñ kişnetdiler (Dr. 293/2)
19. **ḳara ḳoçda ḳāžılıḳ atlar** kuluncugun deper-mi olur (Dr. 196/12)

Ḳara ġoça binmeyince yol alınmaz cümlesinin Dresden nüshasında 19 ilgili örneği vardır. S. Tezcan'a göre bu 19 cümledeki *kara koç* vs şekilleri müstensih tarafından tanınmayan *kazaguç* kelimesi olmalıdır.

Bu görüşü doğru olarak kabul ettiğimizde **ḳara ḳoç at; ḳara ḳoç atlar; ḳara ḳoç aygır** gurubunu teşkil eden ilk yedi örnekteki şekiller

ḳazaġuç at (Dr. 137/10);

ḳazaġuç atuma (Dr. 81/2, 171/1);

ḳazaġuç atına (Dr. 263/2);

ḳazaġuç atlar (Dr. 45/13, 145/3);

ḳazaġuç aygır (Dr. 262/6)

şeklinde **kazaguç** sıfatından sonra **at** kelimesi ile birlikte geçer.

Ḳara ḳoçum; ḳara ḳoçın; ḳara ḳoçlar gurubunu teşkil eden 8.-12. örnekler düşüme uğramış (elliptisch) şekiller olup düşüme uğramamış tam şekillerinin

kara koçum (Dr. 293/2) düşüme uğramış şekli < *ḳazaġuç <at>um*;

*kara koçum*un (Dr. 278/2) düşüme uğramış şekli < *ḳazaġuç <at>um*un;

ḳara ḳoçın (Dr. 133/4, 269/10) düşüme uğramış şekli < *ḳazaġuç <at>ın*;

ḳara ḳoçlar (Dr. 147/3) düşüme uğramış şekli < *ḳazaġuç <at>lar*

şekillerinden gelmesi gerekir.

ḳara ḳoçı yügrük at; ḳara ḳoçı ḳāẕılıḳ at; ḳara koçda ḳāẕılıḳ atlar gurubunu teşkil eden 13.-19. örneklerin ise *ḳara ḳoçı yügrük at* (Dr. 252/12)şekli < *ḳazaġuçı yügrük at*; *ḳara ḳoçda ḳāẕılıḳ at* (Dr. 139/8) şekli < *ḳazaġuçda ḳāẕılıḳ at*; *ḳara ḳoçda ḳāẕılıḳ atım* (Dr. 299/3) şekli < *ḳazaġuçda ḳāẕılıḳ atım*; *ḳara ḳoçda ḳāẕılıḳ atıma* (Dr. 297/1) şekli < *ḳazaġuçda ḳāẕılıḳ atıma*; *ḳara ḳoçda ḳāẕılıḳ atına* (Dr. 296/9) şekli < *ḳazaġuçda ḳāẕılıḳ atına*; *ḳara ḳoçda ḳāẕılıḳ atlar* (Dr. 196/12, 293/2) şekli < *ḳazaġuçda ḳāẕılıḳ atlar* şeklinden gelmesi gerekir.

Bu bilgilere dayanarak *Ḳazaġuça binmeyince yol alınmaz* okunan ilk örneğe döndüğümüzde *Kazaguça* kelimesini düşüme uğramış, eksiltili (*elliptisch*) şekil kabul edip tam şekli *Kazaguç <at>a* şeklinde tamir etmek imkânı doğar.

Sonuç olarak Dresden nüshasında *ḳazaġuça* şeklinde geçen kelime ile onu takip eden ve *ḳa(n)mayınca* veya *mınmayınca* imlâsı ile yazılan *minmeyince* kelimesinin müstensih tarafından açık anlaşılmadığı ve açık yazılmadığı kanaatindeyim. Bu yüzden ben bu cümleyi Mertol Tulum gibi *ḳazaġuça binmeyince yol alınmaz* şekli yerine *ḳazaġuç<at>a minmeyince* [= Vatikan: *binmeyince*] *yol alınmaz* şeklinde okuyor ve bu şekilde metni tamamlayarak okumanın cümlenin anlamını daha iyi verdiğine inanıyorum.

2/10 **ḳıymayınca ~ ḳaymayınca → minmeyince :**

Cümlenin devamında gelen ve Vatikan nüshasından Dresden metnine alınan *minmeyince* acaba doğru bir tercih midir?

T. Tekin, S. Tezcan, M. Tulum gibi araştırıcılar Dede Korkut'un Dresden nüshasında قيمايجه şeklinde geçen ve çeşitli nâşirler tarafından *ḳaymayınca* veya *ḳaymayınca* okunan şeklin yanlış istinsah edildiğini ve doğrusunun Vatikan nüshasındaki *binmeyince* şekli olması gerektiğini söylemektedirler. Bu fikirlerini de *er malına ḳıymayınca adı çıkmaz* şeklindeki paralel cümlede geçen *ḳ(ı)ym(a)-y(ı)nca* قيمينجه kelimesinden bulaşma olduğu şeklinde anlamaktadırlar.

Bana göre burada yanlış istinsah yoktur. Müstensih Vatikan nüshasındaki *binmeyince* kelimesini Dresden nüshasında *minmeyince* şeklinde yazmak istemiş, ancak *nûn* harfinin tek noktası yerine üste sehven iki nokta konulmasından dolayı kelime nâşirler tarafından *minmeyince* [imlâsı *ḳı(n)mayınca* veya *mınmayınca*) yerine *ḳıymayınca ~ ḳaymayınca* şekillerinde okunmuştur.

ḳāżılıḳ ata ... bine bilmez yerine yanlış noktalama ile *ḳāżılıḳ ata ... yine bilmez* şeklinin düzeltilmesi için bk. 3/5 *yine bilmez → bine bilmez* maddesi.

Mîm dişi altına sehven iki nokta konulmasıyla dişin *ye* okunması için bk. *umarım > uyarım.*

Türkçede *paraya kıy-, malına kıy-* vs gibi *kıymak* fiilinin "acımadan vermek, esirgememek, feda etmek"[40] anlamlarına dayanarak *atına kıy-* şekli düşünülebilir. Ancak Dede Korkut kitabında *at* kelimesi genellikle *bin-* fiili ile geçer. *Bin-* fiilinin Dede Korkut'taki türevleri *bin-; bindür-; biniş-; binmeḫ, binmek* ve *binit*'tir. Ayrıca bir yerde de *bin-* yerine *süvâr ol-* fiili kullanılmıştır. *kara koç ata süvâr oldı* (98/20).

bidevî ata bin- (26/4)	*ag boz ata bin-* (286/13)
kazılık ata bin- (4/4)	*kara koç ata bin-* (95/7)
şahbaz ata bin- (95/7)	*kara göz atın bėline bin-* (149/4-5)

bir örnekte *bindür-* bir örnekte de *kakı-* fiili geçer.

oglanı ata bindürdiler (29/4)	*konur ata kakıram, üç günlik yolı bir günde aluram* (43/11)- (286/13)

O halde *ḳıymayınca ~ ḳaymayınca* şekilleri bir *hapax legomenon*'dur.

Dede Korkut metninde nûn harfinin tek noktasının iki nokta ile okunduğu başka örnekler de vardır. Meselâ: *Depegen gönini süsegen yırtar* (265/8-9) cümlesindeki *gön* "deri" kelimesi[41] OŞG tarafından önce *Depegen köyüni süsgen yırtar* (1938) sonra da *Depegen götünü süsegen yırtar* (1973) şeklinde okunmuştur. Bu iki okuma

[40] *Türkçe Sözlük*, II, s. 1315a.
[41] EDPT, 725a. **kö:n.**

şeklinin arasında da ME (1958) cümleyi *Depegen köpini süsegen yırtar* şeklinde okumuş ve bu okuyuşlar iki nâşirin yazışmalarında tartışılmıştır. *Köy, köp, göt* vs şekillerinde okunan bu kelime İlhan Başgöz tarafından *gön* şeklinde düzeltilmişti.[42]

Yine Dede Korkut'un "Giriş" bölümünde *evine yazıdan yabandan bir odlu konuk gelse* cümlesinde OŞG tarafından 1938'de *evine* okunan kelime, imlâsına dayanılarak 1958'de ME tarafından *Verschlimbesserung* olarak *öte* şeklinde okunmuştu.

Burada üzerinde durulması gereken husus, her ne kadar DK metninde *ben / men* gibi söyleyişler var ise de, *bin-* fiilinin yerine *min-* fiilinin hiç kullanılmamasıdır. Acaba müstensih kendi *m-* şivesini mi yazıya geçirmiştir?

2/10 **pūlād** پولاد : f. çelik. Metaforik olarak kılıç. Vatikan nüshasında *pūlāt* پولات şeklinde geçmektedir. **ḳara pūlād** "kara çelik" → "kara kılıç".

pūlād "The finest Damascus steel, which, with that of Qūm, is esteemed the best in the East; steel generally, a sword; *pūlādi hindī*, an Indian sword"[43]. *ḳara pūlād* "kara çelik" → "kara kılıç". Mustafa S. Kaçalin'e göre *pūlād*'ın sıfatı olan *ḳara* kelimesi Ar. *ġarrā* "beyaz, parlak" kelimesinin *ġarrā* > *ḳara* şeklinde Türkçeleşen hâli de olabilir.[44] *ġarrā'* "White, bright, splendid, illiustrious, noble"[45] Dresden 148/13-149/1'de *gök pūlād* şekli de geçer. *Elüñdeki surı cıdanı, yanuñdaġı gök pūlāduñı vėrgil yigit*!

Kelime Türkçede *pulat* yanında *polat* olarak da telaffuz edilmektedir.

---

[42] İlhan Başgöz, "Epithet in a prose epic: The Book of my Grandfather Korkut", *Studies in Turkish Folklore*, In Honor of Pertev N. Boratav, Indiana 1978, s. 25-45.

[43] A. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, 1977, s. 260b-261a.

[44] M. S. Kaçalin, *Ḥikāyet-i Oġuz-nāme-i Ḳażān Big ve Ġayrı*, Ankara, 2000, s. 205.

[45] A. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, 1977, s. 882a.

2/10 **üz ḳılıç:** ḳara pūlād üz ḳılıcı çal- (2/10);
çalup keser üz ḳılıcı ... çal- (3/5)

Metinde اوز şeklinde geçen kelime *oz ~ öz ~ uz ~ üz* şeklinde ancak dört türlü okunabilir. Naşirler ise bu kelimeyi *öz* ve *uz* şeklinde iki türlü okumuşlardır:

Orhan Şâik Gökyay (1938)	ḳara pulad **öz** ḳılıcı çal-	çalub keser **öz** ḳılıcı ... çal-
H. Araslı (1939)	ḳara polad **uz** ḳılıçı cal-	calıb-keser **uz** ḳılıçı ... cal-
H. Araslı (1962, 1978)	ġara polad **uz** ġılıcı çal-	çalıb keser **uz** ġılıcı ... çal-
Muharrem Ergin (1958)	ḳara polad **öz** ḳılıcı çal-	çalup keser **öz** ḳılıcı ... çal-
Orhan Şâik Gökyay (1973)	kara polat **öz** kılıcı çal-	çalup keser **öz** kılıcı ... çal-
Zeynalov-Əlizade (1988)	ġara polad **uz** ġılıcı çal-	çalub-keser **uz** ġılıcı ... çal-
Talât Tekin (1993)	kara polad uz kılıc çal-	
Annanurov-Guzuçuyev (995)	ġara polad **u:z** ġılıcı çal-	çalub keser **u:z** ġılıcı ... çal-
Ş. Cemşidov (1995, 1999)	ḳara **poladüz** ḳılıcı çal-	çalub-**keserüz** ḳılıcı ... çal-
Annagurban Aşırov (1997)	ġara polad **uz** ġılıcı çal-	çalub keser **uz** gılıcı ... çal-
Samət Əlizade (1999)	ḳara polad **uz** ḳılıcı çal-	çalup keser **uz** ḳılıcı ... çal-
H. A. Schmiede (2000)	kara polat **uz** kılıcı çal-	çalıp keser **uz** kılıcı ... çal-
Tezcan-Boeschoten (2001)	ḳara pulad **üz** ḳılıcı çal-	çalup keser **üz** ḳılıcı ... çal-

Nâşirlerin ancak bir kaçı **öz** ve **uz** şeklinde okudukları kelimeyi anlamlandırmışlardır.

H. Araslı **uz ḳılıçı** okuduğu ibareyi dip notunda "iti ġılıncı [keskin kılıcı]",[46] M. Ergin (1958) **öz** okuduğu kelimeyi (1963'de) "öz, hakikî (ö. ḳılıç. ḳara polat ö. ḳılıç)",[47] O. Ş. Gökyay da **öz** okuduğu kelimeyi "sağlam, kendi" şeklinde açıklamışlardır.

> "Dede Korkut Destanlarında alplar kılıçlarını öğerken *kara polat öz kılıç* demektedirler. 'Kara' kuvvetin ifadesi olduğu gibi, 'polat' ta onların çelikten yapıldığını göstermektedir. 'Öz' de, kılıcın sağlamlığını, kılıcın ta kendisi olduğunu anlatan bir nitelemedir".[48]

---

[46] Həmid Araslı, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1962, s. 12; Həmid Araslı, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1977, s. 15.

[47] M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı, II*, İndeks-Gramer, Ankara, 1963, s. 247.

[48] Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, 1973, s. CCCLVIII.

Talât Tekin kelimeyi *uz* okuyarak "made skilfully or properly, good, perfect, excellent [ustaca veya uygunca, iyi, mükemmel, fevkalade yapılmış] anlamını veriyor ve *kara polad uz kılıc* okuyuşunu "a perfect sword made of black steel [siyah çelikten yapılan mükemmel bir kılıç] şeklinde anlamlandırıyor.[49]

Ş. Cemşidov *polad* ve *üz* kelimelerini *poladüz* şeklinde, *keser* ve *üz* kelimelerini de *keserüz* şeklinde birleşik olarak okumuş, ancak *poladüz* ve *keserüz* şekilleri için bir açıklama yapmamıştır.

Tezcan **uz** okuduğu kelimeyi "hünerli kılıç, usta işi kılıç" şeklinde yorumlamaktadır:

> **"Ḳara polat uz ḳılıcı çalmayınca ḳarīm dönmez.**
> Ergin ve Gökyay *öz ḳılıç* okumuşlardır, ben *uz ḳılıç* 'hünerli kılıç, usta işi kılıç' olarak yorumluyorum, ancak başka metinlerde bu okuyuşu destekleyecek kullanımlar bulamadım. DerS. 4084 *üz* 'katı, sert' anlamca uygun düşmekle birlikte yalnız tek bir yerden (Dadağı-Kayseri) derlenmiş olduğu için söz konusu edilemez."[50]

M. Tulum, "Biz de Tezcan'ın **uz** okuyuşuna katılıyoruz diyerek kelimeyi *uz* okumakta ve '(gördüğü işe yatkınlığı ve yakışırlığı bakımından) tesirli, yeterli, uygun ve kullanışlı' karşılıklarının daha uygun olabileceğini düşünüyoruz" demektedir.

> **"Ḳara polad uz ḳılıcı çalmayınca (11) ḳarīm dönmez.**
> Tezcan, Ergin ve Gökyay'ın *öz* okudukları kelimeyi *uz*, *uz ḳılıc*'ı 'hünerli kılıç, usta işi kılıç' olarak yorumladığını belirtiyor, bu arada başka metinlerde bu okuyuşu destekleyecek kullanımlar bulamadığını da ekliyor. Biz de bu vasıfları yerine '(gördüğü işe yatkınlığı ve yakışırlığı bakımından) tesirli, yeterli, uygun ve kullanışlı' karşılıklarının daha uygun olabileceğini düşünüyoruz. Meninski *On*'da kelimeyi *üz* ve *öz* (*ellü kimesne*) olarak ince sırada kaydetmiş, birincisi için 'çāpük, ḳābilîyetlü, ḳābil, nuḫsend, sāḥıb-tesárruf, kār-sāz, vāḳıf, tecrübeli' ikincisi için ise 'cerb-dest' karşılıklarını vermiştir. (bkz. 378 *dexter*, 1007 *manus*)".[51]

---

[49] Talât Tekin, "Corrections in Kitâb-ı Dede Korkut II: Kara Polad Uz Kılıç", *Festschrift für Tietze*, München, 1993, s. 177-181; Talât Tekin, *Makaleler II. Tarihi Türk Yazı Dilleri*, Ankara, 2004, s. 381-385.

[50] *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 42-43.

[51] Mertol Tulum, "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar"a notlarla katkılar - I", *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s. 536.

M. S. Kaçalin (2004) M. Tulum'un kelimenin Meninski Sözlüğü'nde *öz* "cerb-dest" olarak geçtiğini söylediğinden hareketle **02:03 üz** "Yağ" maddesinde M. Tulum'un Meninski'den verdiği "cerb-dest" karşılığını, "*cerb dest* olarak verilen karşılık *çarb-dast* olarak anlaşılmalıdır" diyerek düzeltmekte ve *Burhân-ı Katı*'daki bütün örnekleri sıralamaktadır.

Kaçalin'in bu düzeltmesine karşılık Mütercim Âsım Efendi'nin *Burhân-ı Katı* adlı sözlüğünün Mürsel Öztürk-Derya Örs tarafından yapılan Türkçe çevirisinde *çarb-dast* şeklinde düzeltilen ibarenin sözlük mütercimleri tarafından Mertol Tulum gibi ince sıralı olarak, *çerb-dest* şeklinde okunduğunu da zikredelim.

> **çerb-dest** (چرب دست) Celed, çabuk, hünermend, eli uz ve her şeye eli yakışır kimseye denir. Racih, galip, sâhib-i himmet, âkil ve dânâ kimseye ıtlak olunur"[52]

Kaçalin *üz kılıç* ibaresini açıkça anlamlandırmamaktadır. Ancak verdiği örneklerden *üz kılıç* ibaresini "yağ kılıç = yağ(lı) kılıç, yağ-(lanmış) kılıç" olarak kastettiği anlaşılmaktadır.

üz kelimesi DLT, 34 = 17b/13'te اوز الدّسَمُ بالشّمه يُقالُ منه "*üz* ed-desemü bi'ş-şemmeti yuḳâlü minhu; *üzlüg aş* ey ṭa'âmun desimun" şeklinde geçmektedir.

R. Dankoff-J. Kelly DLT çevirisinde metni şöyle vermişlerdir:[53] "**ün** "Grease (*dasam*)." With *şamma*. Hence **ünlüg aş** "Greasy (*dasim*) food." [**ün** "Yağ (*dasam*)." *Şamma* ile. Bundan dolayı **ünlüg aş** "Yağlı (*dasim*) yiyecek."]".[54]

üz "yağ" kelimesinin Göktürk yazıtlarındaki *öyür ermiş* ~ *üyür ermiş* ibaresindeki fiil ile ve *öl* ~ *ül* ismi ile köken yakınlığı için bk.[55]

---

[52] Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*. Hazırlayanlar: Prof. Dr. Mürsel Öztürk-Dr. Derya Örs, Ankara, 2000, s. 138.

[53] R. Dankoff-J. Kelly, *Compendium of the Turkic Dialects* (*Dīwān Luġāt at Turk*), Part I, Harvard, 1982, s. 34.

[54] İngilizce "*grease* [grēs] = Fransızca *graisse* 'yağ' kelimesi Türkçede otomobilde kullanılan koyu kıvamda makine yağı için "Gres yağı" şeklinde söylenmektedir. Krş. *Türkçe Sözlük, I, A-J*, s. 896a.

[55] Mehmed Akalın, "Köktürk kitâbelerinde bir kelime «öyür»", *Mehmet Kap*

2/10-11 Ḳara pōlād üz ḳılıcı çalmayınca **ḳarīm** dönmez.

ḳarīm قريم Arapça *ġarīm* غريم "hasım, rakîb" kelimesinden (Semih Tezcan Adolf Wehrmund ile Hans Wehr'in Klâsik Arapça devresi sonrası Arapça sözlüklerinde Ar. *ġarīm*'in "rakîb, hasım" anlamlarını tespit etmiştir.)[56] *ġ-* > *ḳ-* değişmesi ile *ġarīm* > *ḳarīm* şeklinde قريم imlâsı ile 15 örnekte geçer. 2 örnekte ise غريم şekli korunmuştur.

* Ḳazan at meydana sürdi, **ḳarīm** diledi. (286/3-4)

* Aruz eydür: Menüm iç oġuzda **ḳarīm**um Ḳazan olsun! (301/13-302/1)

* Emen eydür: Menim **ḳarīm**um Ters Uzamış olsun! (302/1)

* Alp Rüstem eydür: Menüm **ḳarīm**um Eñse ḳoca oġlı oḳçı olsun" dėdi. (302/2)

* Her biri bir **ḳarīm** gözetdi. (302/3)

* Aruz Ḳoca meydana at depdi, Ḳazana çaġırup "mere ḳavat! sen menüm **ḳarīm**umsın, sen gel berü" dėdi. (302/4-5)

* "Mere kāfir! senüñ ḳızundan oġlı toġsun! Siz anı Ḳazan bege **ḳarīm** (imlâ: **ḳadīm**) ḳoyasız" dėdi (59/7-8)

* biz anı sana **ġarīm** ḳoruz (58/12)

* ḳarġu süñü uçında er bögürden, **ġarīma** yetdüginde "kimsin?" deyü sormayan, (205/8)

* Alp yigitler ḳırış güni **ḳarīm**ından ḳayırur mı?" dėdiler. (188/13-189/1)

* Alp yigitler ṣavaş güni **ḳarīm**ından ḳayırur mı?" dėdiler. (184/6)

* Alp erenler <ḳırış ~ ṣavaş güni> **ḳarīm**ından ḳayırur <mı (imlâ: dı) >" olur ? (181/10)

* ... **ḳarīm**ından dönmese, ḳaçmasa erlik yaḫşı" dėdi. (208/7-8)

Kaplan'a Armağan, İstanbul, Mart 1984, s. 77-81.

[56] Adolf Wehrmund, *Handwörterbuch der neu-arabischen und deutschen Sprache*, I/2, Giessen, 1898, (yeni baskı: Graz, 1970), s. 348; Hans Wehr, *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart*, Wiesbaden, 1985, s. 913.

* Burada Selcan Hatun at şaldı, **ḳarīm**ın basdı. ḳaçanın kovmadı, aman diyeni öldürmedi (194/1-3)

* Oğlan babasına muştucı gönderdi "**ḳarīm**um aldum" dėdi. (252/9)

* ... men **ḳarīm**uma varmadan, ol maña baş getürmek gerek. (81/2)

M. Ergin (1963) "Gramer" bölümünde (s. 381-382) "Kelime başında *ġ - ḳ, ḫ - ḳ* değişikliği yapılarak *ġarîb, ġarâib, ġarîm, ġayri, ġazab, ġazavât, ḫutbe* kelimeleri Türkçeleşmiştir" diyerek *ġarîb* > *ḳarıp, ġarâib* > *ḳarayıp, ġarîm* > *ḳarım, ġayri,* > *ḳayrı, ġazab* > *ḳazap, ġazavât* > *ḳazavat, ḫuṭbe* > *ḳuṭbe* ~ *ḳudbe* örneklerini verir.

Yine Ergin "Eserde bu Türkçeleşmiş şekil ve yazılışların yanında bu kelimelerin bazılarının asıl yazılışlarını muhafaza ettikleri de görülür" diyerek *ġarım, ġarıma, ġarıp, ġayrı* ve *ġazâ* örneklerini verir. Böylece *ġarīm* ~ *ḳarīm* gibi ikili şekilleri açıklar.

Mertol Tulum ise " ... kimi alıntıların yazı ile de yansıtılmış halklılaşan söyleyişleri " görüşüne dayanarak kelimeleri *ḳarīm* ve *ġarīm* yerine Muharrem Ergin gibi Türkçeleşmiş sayıp *ḳarım* ve *ġarım* olarak aktarmak gerektiğini söylüyor.

Bana göre burada M. Ergin'in dediği gibi Türkçeleşmek yoktur. Eğer Türkçeleşmek olsa idi bütün örneklerde görülürdü ve ikili şekiller bulunmazdı. Metinde ikili şekillerin bulunması Türkçeleşmekten ziyade *ġ- > ḳ-* değişmesinin söz konusu olduğunu gösterir. Dolayısıyla kelimelerdeki imlâda da gösterilen uzun ı (ī) sesi gösterilmelidir.

2/13 **yeteri ~ yetri ~ yetiri → sirri :**

Orhan Şâik Gökyay (1938)	oğul atanuñ **yeteri**dür,
Həmid Araslı (1939)	oğul atanın **yetri**dir,
Muharrem Ergin (1958)	oğul atanuñ **yetiri**dür,
Həmid Araslı (1962, 1978)	oğul atanın **yetiri**dir,
Orhan Şâik Gökyay (1973)	oğul atanuñ **sırrı**dur,
F. Zeynalov-S. əlizade (1988)	oğul atanıñ **yetiri**dir,

A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	oğul ata:nıñ **yeteri**dir,
Şamil Cemşidov (1995, 1999)	oğul atanın **yetiri**dir,
Annagurban Aşırov (1997)	oğul atanıñ **yeteri**dir,
Samət əlizade (1999)	oğul atanuñ **yetiri**dir,
H. A. Schmiede (2000)	oğul atanın **yeteri**dür,
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	oğul atanuŋ **sırrı**-dur,

Bu listede de görüldüğü gibi ilk iki nâşir kelimeyi Dresden nüshasındaki imlâsına göre *yeteri* O. Ş. Gökyay (1938) ve *yetri* Họ Araslı (.1939) okumuşlardır. Daha sonra Vatikan nüshası bulunmuş ve Dresden'de يترى şeklinde teşhis edilen kelimenin سِرّى şeklinde olması gerektiği E. Rossi'nin yayımına dayanılarak Alessio Bombaci tarafından düzeltilmiştir.[57] Fakat bu düzeltme nâşirlerin gözünden kaçmıştır.

Vatikan nüshasındaki *sırrı* şekline rağmen Ergin kelimeyi *yetiri* okumuş, bunun üzerine H. Araslı da ilk okuyuşu olan *yetri*'yi terkederek 1962 ve 1978 neşirlerinde Ergin'in *yetiri* okuyuşunu kabullenmiş, H. Araslı'yı ise F. Zeynalov-S. əlizade (1988), Şamil Cemşidov (1995 ve 1999), S. əlizade (1999) takip etmiştir.

Nâşirlerden O. Ş. Gökyay, 1938'deki *yeteri* şeklindeki ilk okuyuşundan vaz geçerek Vatikan nüshasındaki şekli esas alıp okuyuşunu 1973 neşrinde *sırrı* şeklinde düzelttiği halde, A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995), A. Aşırov (1997) ve H.A. Schmiede (2000) neşirlerinde O. Ş. Gökyay (1938)'ın okuyuşu olan *yeteri* şeklini kabullenmişlerdir.

T. Tekin 24-29 Eylül 1979'da İstanbul'da toplanan III. Milletler Arası Türkoloji Kongresi'nde sunduğu "Kitâb-ı Dede Korkut'ta bazı düzeltmeler" adlı bildirisinde Ergin'in *yetüridür* okuyuşu yerine Gökyay'ın *sırrıdur* okuyuşunun tercih edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

---

[57] Alessio Bombaci, "Ettore Rossi, *Il "Kitāb-i Dede Qorqut" Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con «facsimile» del Ms. Vat. turco 102,* Città del Vaticano, Bibliotheca Apostolica Vaticana, 1952, in-8^0, 364 pp. (= Studi e Testi, 159)", *Annali* dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli, Nuova Serie, V, Napoli 1953, s. 253-261.

"3. Ergin 1 : *Oğul atanuñ yetüridür* = Gökyay 1 : *Oğul atanuñ sırrıdur*
D 3'te *yeteridür* şeklinde okunabilecek olan kelimeyi Ergin *yetüridür* okuyor; ne var ki Ergin bu kelimeyi sözlüğe almamıştır. Türkçede *yetür* diye bir söz olduğunu sanmıyoruz. Gökyay, Ergin'in bu okuyuşunu haklı olarak eleştirmiş ve V 3'deki *sırrıdur*'un doğru olacağını ileri sürmüştür. Arap yazısında iki kelimenin yazılışları birbirine çok yakındır. D 3'deki *yeteri-dür*'ün bir müstensih yanlışı olduğu açıktır."

T. Tekin yukarıda verdiğim görüşünü, başlığını değiştirerek 1982'de İngilizce,[58] 1986'da da Türkçe[59] olarak yayımlamıştır.

T. Tekin 27 Eylül 1979 Perşembe günü bildirisini sunduktan sonra, görüşleri her iki nâşir Orhan Şâik Gökyay ve Muharrem Ergin tarafından anında eleştirilmişti. Orhan Şaik Gökyay "Doğru şekil elbette *sırrı-dur*" diyerek ibarenin bir Arap atasözünün tercümesi olduğunu vurgulamış ve Arap atasözünü *el-veledü sırrı ümmihi* şeklinde zikretmişti. O. Ş. Gökyay'ın Tekin'e bu cevabını gayet dikkatli bir şekilde tuttuğum notlarımdan nakletmekteyim. Tekin'in yukarıda verdiğim değerlendirmesini de değerlendirmek istiyorum:

1. Tekin'in "Ergin bu kelimeyi sözlüğe almamıştır" hükmü iki bakımdan düzeltilmeye muhtaçtır. Çünkü Ergin'in hazırladığı "Sözlük" yoktur "İndeks" vardır. Hükmün doğrusu "Ergin bu kelimeyi indekse almamıştır" olmalıydı.

2. Ancak bu şekildeki bir hüküm de doğru değildir. Çünkü bu kelime Ergin'in indeksinde vardır. Arzu eden Ergin-1963, s. 327'-deki **yet-** "yetişmek, erişmek, ulaşmak, vasıl olmak; yetmek, kâfi gelmek; olgunlaşmak, büyümek" şeklinde anlam verilen maddeye bakar ve kelimenin *y.-üridür* ("yetişen, büyüyen, yetiştirdiği, büyüttüğü") 3-13" şeklinde açıklandığını görür.

3. Yine Tekin'in "Gökyay, Ergin'in bu okuyuşunu haklı olarak eleştirmiş ve V 3'deki *sırrıdur*'un doğru olacağını ileri sürmüştür" cümlesi de düzeltilmeye muhtaçtır. Gökyay'ın *yetüridür* kelimesinin okunuşunu eleştirdiği falan yoktur. *Sırrıdur* okunuşunun doğru olacağını falan da ileri sürmemiştir. O. Ş. Gökyay sadece 1938 yayının-

[58] Talât Tekin, "Some Corrections in *Kitāb-i Dede Qorqut*", *Studia Turcologica. Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli, 1982, s. 563-576;

[59] Talât Tekin, "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 141-156.

daki ilk okuyuşu olan *yeteridür* şeklini 1973 yayınında Vatikan nüshasında geçen *sırrıdur* şekli ile değiştirmiştir o kadar.

O. Ş. Gökyay'ın Vatikan nüshasındaki ikinci şekli tercih ederek Dresden nüshasına dayalı ilk okuyuşunu düzeltmesi başka, okuyuş eleştirerek teklif ileri sürmek başka şeylerdir. Nâşirleri karşı karşıya getirmek, veya onların önceki çalışmalarını küçültmek ayrı, önceki okuyuşları filoloji süzgecinden geçirerek yeni görüşler, yeni okuyuşlar ileri sürmek ayrı şeylerdir. Bana göre Tekin'in bir çok yazısında kullandığı bu üslubu kendisine bugüne kadar bir şey kazandırmadığı gibi bundan sonra da bir şey kazandırmayacaktır.

اوغولْ اَتَانُكْ سِرِّيدُرْ cümlesi Vatikan nüshasının yapılan üç transkripsiyonunda şöyle okunmuştur:

Annagurban Aşırov (1997)	oğul atanuñ **sırrıdur**,
M. S. Kaçalin (1998-2000)	oğul atanuñ **sırrıdur**[24],
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	oğul atanŋ **sırrıdur**,

İkinci kelimedeki ilgi hali eki *-nuñ* Vatikan nüshasında gayet açık bir şekilde yuvarlak ünlü ile geçtiği halde S. Tezcan-H. Boeschoten'ın kelimeyi, harekeye rağmen, *-nıŋ* şeklinde düz ünlü ile okumalarının sebebi açıklanmamıştır.

M. S. Kaçalin 24 numaralı açıklama notunda şu bilgileri verir:

"24 *al-valadu sirru abī-hi*. [= Oğul babasının sırrıdır.] Sehavî ve Zerkeşî, aslı olmadığını söylemişlerdir. el-Kârî: *Usûl-i Hadîs ve Mevzûât-i Aliyyü'l-Karî Tercemesi*: 126. s.".

Tezcan ise bu konuda aşağıdaki açıklamayı yapar ve Ḫurşīdnāme'de atasözünün içerisinde geçtiği 6856. beyti, yeni örnek olarak, verir.

"**Drs. 3b.12-13**. (ME D 3/12-13) (=) Vat. 59a.5 Oğul (13) atanŋ sırrı-dur, iki gözinŋ biri-dür; Vat. 59a.5-6 Oğul atanıŋ sırrıdur, iki gözinün biridür.

Ergin, *oğul atanuŋ yetiridür* okumuştur. Gökyay *sırrıdur* olarak düzeltmiştir. Tekin, TDAYB 1982-83, s. 143'e de bkz. Bu atasözü Ḫurşīdnāme'de de kullanılmıştır:

6856 Oğul ya'nī atanuŋ sırrıdur bil / Ataŋ ḳıldugı fi'li sen daḫı ḳıl".[60]

---

[60] Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 44.

D nüshasında *yeteri ~ yetri ~ yetüri* şekillerinde okunan kelimenin imlâsında altta *ye* harfinin noktaları olarak görülen iki hoktanın haddizatında bu kelimede üç dişle yazılan *sin* harfinin altına konularak harfi *s* okutan üç nokta yerine yazıldığı anlaşılıyor. Dresden nüshasında kelime noktalamaları epeyi karışıktır.

Be (ب) harfinin tek noktası yerine *ye* (ى) harfinin iki noktasının konulması ile *bėg* (223/12) kelimesi *yėg* şeklini alır.

Be (ب) harfinin tek noktası yerine *nûn* (ن) harfinin tek noktasının konulması ile *ḳam bora bėg* (65/11) kelimesi *ḳam boranıñ*, *bay bora bėg* (66/8) kelimesi *bay bora-nıñ* halini alır.

Nûn (ن) harfinin tek noktası yerine *te* (ت) harfinin iki noktasının konulması ile *-nuñ* ilgi hali eki (15/13) eki *tik* halini alır.

Pe (پ) harfinin üç noktası yerine *te* (ت) harfinin iki noktası konulunca *ap alaca* (47/13) kelimesi *at alaca* halini alır.

Pe (پ) harfinin üç noktası yerine *be* (ب) harfinin tek noktası konulunca *altun aḳça pūl ḫazīneni kāfir almış* (47/2); *altun gümüş pūl gerekse aña ḫarclıḳ olsun* (162/13-163/1); *aġır ḫazīnem pūl aḳçam* (56/10-11); *aġır ḫazīnesini pūl aḳçasını yaġmaladılar* (37/7-8); *aġır ḫazīne pūl leşker alayın* (24/6); *aġır leşker pūl ḫazīne alayın* (137/12) cümlelerinde para birimi olan *pūl* kelimesini *bol* "çok" okumak tehlikesi ortaya çıkar.

Ye (ى) harfinin iki noktası yerine *pe* (پ) harfinin üç noktası konulunca *yārelü ~ yaralı* (239/7-9) kelimesi *pārelü ~ paralı*; *yārelenüp ~ yaralanıp* (24/7; 137/12-13) kelimesi *pārelenüp ~ paralanup* halini alır.

Tekrar *yeteri ~ yetri ~ yetüri* şekillerinde okunan kelimeye dönelim:

re (ر) harfinin üzerinde iki nokta okunan işaretin kötü yazılan *şedde* işareti olduğu kabul edildiğinde *yeteri ~ yetri ~ yetüri* şekillerinde okunan kelimeyi *sırrıdur* şeklinde okuma mümkün olacaktır.

Sırrıdur kelimesinin *sirridür* şeklinde ince okunması konusuna gelince:

Kelime bugün Türkiye Türkçesi'nde *sır* ve ünlü ile başlayan ek aldığında da *sırr* şeklinde kalın sıralı olarak kullanılmaktadır.

Latin harfleriyle yazılı ilk metin olan *Codex Cumanicus*'ta *Ave sırın barça bilgen kim Teŋriniŋ sende bolgan işlerini ayta bildiŋ, apostollerge bildirdiŋ*[61] cümlesinde *sír* [syr] şeklinde,[62] yine Jakab Nagy'nin Latin harfli transkripsiyon metninde *szir* ve *βir* şeklinde geçiyor.[63]

Latin harfli metinlerde *ı* sesinin de bazan *i* sesi ile gösterildiğini hatırladığımızda kelimenin *sır* şeklinde kalın sıralı mı yoksa *sir* şeklinde ince sıralı mı olduğunu anlamak zorlaşır. Bu yüzden Codex Cumanicus'taki örnek G. Kuun, K. Grønbech ve V. Drimba tarafından, Jakab Nagy'deki örnek de G. Hazai tarafından, hep kalın sıralı olarak, *sır* şeklinde teşhis edilmiştir.

Ancak Arap harfli bir metinde kelimenin aldığı eke göre ince veya kalın sıralı olduğunu tespit etmek mümkündür. Mertol Tulum Sinan Paşa'nın *Tazarru'-nâme*'sinde *sirlik* örneğini tespit ile kelimenin ince sıralı olarak okunması gerektiğini ortaya koymuştur.

Mertol Tulum'un bu cümle ile ilgili görüşleri şöyledir:

"Drs. 3b.12-13 Oġul (13) atanuñ sırrı-dur, iki gözinüñ biri-dür.

Bu sözün ilk cümlesinde Ergin'in *yetiridür* okuduğu kelimeyi Gökyay'ın *sırrıdur* olarak düzeltmesi yerindedir; ancak bizce bu kelime ince sıradan bir kelime olarak *sirridür* biçiminde okunmalı ve aktarılmalıdır. Yabancı dillerden alınan kelimelerin Türkçe'de söyleniş biçimleri ve halklılaşma süreçleri üzerine yaptığımız araştırma için taradığımız metinlerden birinde bu kelimenin ünlüsünü belirleyen şu örneği bulduk: Sinan Paşa, Tazarru'nâme 253 *sirlik* (<*sir-lik*). Meninski de *On.*'da bir çok maddede (bkz. 79 *arcanum*, 79 *arcanè*, 285 *cor*, 574 *fidus*, 853 *intimus* vb.) kelimenin 17. yüz yıldaki söylenişini *sir* olarak vermiştir.

---

61 Vladimir Drimba, *Syntaxę Comane*, Bucuresti-Leiden, 1973, s. 273. no 61.

62 Comes Géza Kuun, *Codex Cumanicus* Bibliothecæ Ad Templum Divi Marci Venetiarum, Budapestini, 1880, s. 201; Vladimir Drimba, *Codex Comanicus*, Édition diplomatique avec Fac-similés, Bucarest, 2000, s. 135; K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch*, türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus, København, 1942, s. 229. "syr (a.) [sir] Geheimnis 'misterium' 142.9."

63 G. Hazai, *Das osmanisch-türkische im XVII. Jahrhundert*, Untersuchungen an den Transkriptiontexten von Jakab Nagy de Harsány, Budapest, 1973, s. 309.

Şunu da ekleyelim: Tezcan'ın atasözü dediği bu söz Arapça'dan tercüme yoluyla bize girmiştir. Arapçası "el-veledu sirru ebîhi"dir ve «Oğul babasının özüdür, yani: oğul baba soyunun temiz ve üstün niteliklerini taşır» anlamındadır.[64]

2/13 **devletlü oġul ḳopsa, ocaġınuñ közi-dür**

a) Dresden nüshasında bu şekilde geçen metnin bir satırının eksik istinsah edildiği Vatikan nüshasında 2/5-6'daki

Devletlü oġlı ḳopsa, terkeşinde tiridür

Devlet-süz oġlı ḳopsa, ocaġınuñ köridür

söyleyişinden anlaşılmaktadır. Buna göre Dresden nüshasındaki paralel söyleyişler ihtiva eden metnin Vatikan nüshasına göre

*Devletlü oġul < **ḳopsa, terkeşinde tiridür***

***Devlet-süz oġul** > ḳopsa, ocaġınuñ köri-dür*

şeklinde tamamlanması gerekmektedir.

b) Vatikan nüshasında تَرْكَشِنْدَه تِرِيدُرْ *terkeşinde tiridür* şeklinde geçen ibareyi de تِيرْكَشِنْدَه تِيرِيدُرْ *tīrkeşinde tīridür* şeklinde düşünmek gerekiyor. Çünkü "ok" kelimesinin *-i-* harekesi ile *tir* (< *tīr*), "okluk" kelimesinin ise *-e-* harekesi ile *terkeş* (*tīrkeş*) şeklinde olması uygun değildir.

c) Dresden müstensihi metni *közi* şeklinde istinsah etmiş. Müstensihin *ocak* kelimesinden sonra gelen kelimeyi *köz* "tamamen yanıp kızıl hâle gelen kömür veya odun" şeklinde kabullendiği ve anlamını da *ocaġınuñ közi* şeklinde anladığı görülüyor. Buradaki ocak kelimesinin metaforik olarak "ev, hâne" anlamında kullanıldığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Ancak tamamlanan ilk satırın kafiyesine göre kelimenin *közi* yerine *tiri* kelimesine kafiye olarak *köri ~ göri* şeklinde düzeltilmesi gerekir.

ç) T. Tekin Vatikan nüshasındaki paralel metni

---

64 Mertol Tulum, ""Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar"a notlarla katkılar - I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s. 527.

Devletlü oġlı ḳopsa, terkeşinde tiridür (t'nin noktaları yok)

Devlet-süz oġlı ḳopsa, ocaġınuñ göridür okumuş ve

"Ayrıca, son cümledeki söz Farsça "mezar" anlamındaki *gor* kelimesi olmalıdır. Bu söz Türkmencede gör şeklindedir"

açıklamasını yapmıştır.[65]

Türkiye Türkçesi'nde *önünde sonunda*[66] ibaresinin *ö-* > e- değişmesi ile *eninde sonunda* şeklinde söylenmesi gibi, Doğu Türkçesi'ndeki *ölinüñ gürı* söz öbeği de Türkiye Türkçesi'nde *elinin köri*[67] şeklini almıştır.

T. Tekin *ocaġınuñ göridür* okuduğu metni "ocağının mezarıdır" yani "evinin sonudur, ocağının sonudur, soyunun sonudur" diye anlıyor.

közi > *köri* ~ *göri* konusunu inceleyen S. Tezcan *Derleme Sözlüğü*'ndeki *gör* (III) 'ocakta yakılan büyük kütüklerin yanmasını kolaylaştırmak için altına konulan destek, büyük ocaklarda kullanılan bir çeşit sacayağı' anlamını kabullenerek Vatikan yazmasındaki *gör* ~ *kör* sözünün Farsça *kūra* "ocak" (demirhane, demir kızdırılan ve dövülen yer anlamına da gelir) ile ilgili olduğunu ileri sürmektedir. [68]

Mertol Tulum ise S. Tezcan'ın bu görüşünü eleştirerek *kör* "evlerde içinde ateş yakılan yer, fırın, tandır" anlamında ise Arapça *kūr* "çamurdan yapılmış demirci ocağı" olması gerektiğini söyler.[69]

Mertol Tulum yeni bir görüş olarak *kör* kelimesini Farsça *kūr* kelimesinden getirerek *kör duman, kör kuyu, kör biliş, kör çıban, kör dere, kör dennek, kör bağırsak, kör düğüm, kör kandil, kör kaya, kör ocak* örneklerini verir. Ancak buradaki *kör* kelimesi daima bir ismin önünde yer alarak ismi tavsif ettiği için *ocağ+ı-nuñ kör+i* öbeğindeki *kör* ile nasıl birleştirilebilir?

---

[65] Talât Tekin, "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 143.

[66] *Türkçe Sözlük*, 1, A-J, Ankara, 1988, s. 710a.

[67] *Türkçe Sözlük*, 1, A-J, Ankara, 1988, s. 693a.

[68] S. Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 44-46.

[69] Mertol Tulum, ""Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar"a notlarla katkılar - I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s. 517-538.

Yine Mertol Tulum *kör* kelimesi ile ilgili olarak *körlük, körlüğüne, kör dikmek, körelmek, körelemek, köreltmek, körezimek, körez yanmak* şekillerini de verir ve verdiği bütün örneklere dayanarak metni "Oğul hayırlı çıkarsa, babasının sadağındaki ok gibidir.

(Oğul) hayırsız çıkarsa, soyu için de hayırsızdır, güvenilmez, yaramaz aileyi çöküntüye uğratır" şeklinde anlamlandırır.

Bence metni daha da sağlıklı bir şekilde anlamlandırmak için gramer uyuşmazlığı taşıyan paralel şekilleri tamir etmek gerekiyor.

Tīrkeşinde tīridür ibaresinin paraleli *ocağında köridür* şeklinde olmalı idi. Veya *ocağınuñ köridür* ibaresinin paraleli *tīrkeşinün tīridür* şeklinde olmalı idi. Yani paralel söyleyişler ya

Devletlü oġul ḳopsa, tīrkeşinde tīri-dür
Devlet-süz oġul ḳopsa, ocağında köri-dür veya
Devletlü oġul ḳopsa, tīrkeşinüñ tīri-dür
Devlet-süz oġul ḳopsa, ocağınuñ köri-dür

şeklinde okunmalı ve buna göre de aktarılmalıdır.

Sonuç olarak metnin paralel söyleyişlerini şöyle düşünebiliriz.

Oġul atanuñ sirri-dür (8)
İki gözinüñ biri-dür (8)

Devletlü oġul ḳopsa, tīrkeşinüñ tīri-dür (14)
Devlet-süz oġul ḳopsa, ocağınuñ köri-dür (14)

Oġul daḫı n'eylesün! baba ölüp māl ḳalmasa, (15)
Baba mālından ne fāyda başda devlet olmasa, (15)

Devletsüz <oġul> şerrinden Allāh saḳlasun ! Ḫanum! sizi.

3/5 **y**ine bilmez → **b**ine bilmez

Soylamanın ilk satırında *(ata) bine bilmez* olması gereken fiilde *be* harfinin tek noktası yerine müstensih tarafından *ye* harfinin iki noktası konulmuştur. Metinde sehven yazılan *yine* kelimesi ***bine*** şeklinde düzeltilmiştir.

ṣarp yörürken ḳāẕ{ı}lıḳ ata nāmerd yigit **bine** *bilmez* (8 + 8)
binince binmese, yeg (7)

3/6 **<çala bilmez>**; çal**<ma>**sa :

Yukarıdaki satırlara paralel olarak gelmesi gereken satırlar metinde *çalup keser üz ḳılıcı muḫannetler çalınca çalsa yeg* şeklinde gelmektedir. Bu kısmın da vezin ve paralel söyleyiş gereği *muḫannetler* ***<çala bilmez>*** ve *çalınca* ***çal<ma>sa***, *yeg* şeklinde tamir edilerek tamamlanması gerektiği görülür.

çalup keser üz ḳılıcı muḫannetler ***<çala bilmez>*** (8 + 8)
çalınca ***çal<ma>sa***, *yeg* (7)

3/7-8 bitmese → **<bitince>** bitmese :

At yemeyen acı otlar bitmese yeg adam içmez acı ṣular ṣızınca ṣızmasa yeg şeklinde olan metin paralel cümleler halinde düşünüldüğünde, ilk cümlenin vezin ve paralel söyleyiş gereği ***<bitince>*** *bitmese, yeg* şeklinde tamir edilerek tamamlanması gerektiği görülür.

At yemeyen acı otlar ***<bitince>*** *bitmese yeg* (8 + 7)
adam içmez acı ṣular ṣızınca ṣızmasa, yeg (8 + 7)

3/8 **içmez ≠ içmeyen :**

Yukarıdaki iki cümlede paralelizm söz konusu olduğunda *at yemeyen* örneğinin paralel şekli olarak *adam içmeyen* şeklinin gelmesi beklenirdi. Ancak o zaman hece sayısı bozulmaktadır. Metinde paralel söyleyiş değil hece sayısı olan (4) esas alındığı için *at yemeyen / adam içmez* 4 heceli şekiller tercih edilmiştir. Buna rağmen, F. Zeynalov-S. Əlizadə-1988 ve S. Əlizadə-1999 *at yemiyən / adam içməyən*, Ş. Cemşidov (1999) *at yeməyən / adam içməyən* okuyuşları ile metindeki *içmez* kelimesini *içmeyen* şeklinde gereksiz yere tamir etmişlerdir.

Adam içmez söyleyişini Türkiye Türkçesi'ndeki *kuş uçmaz kervan geçmez* şekilleri ile krş.

3/9 **ḫoyrād ~ ḫoryad** < Yun. **ḫoryat**

Gustav Meyer tarafından aslı Yunanca χωριάτης "Bauer", von

χοριον[70] [*ḫoriatis* "Köylü" *ḫorion*'dan] şeklinde verilen, A. Caferoğlu tarafından χοργιατ > hoyrat;[71] S. Tezcan tarafından da χοριάτης *ḫoriates* şeklinde gösterilen kelime, Dede Korkut metninde kelimenin metatezli şekli olan *ḫoyrat*'tan gelişen *ḫoyrad* şeklinde geçer.

Tezcan'daki "göçüşme ile ortaya çıkmış *ḫoryad* biçimi de vardır" ifadesini "göçüşme ile ortaya çıkmış *ḫoyrad* biçimi de vardır" diye düzeltmek gerekiyor. Çünkü kelimenin aslî şekli hem Caferoğlu'nun hem de Tezcan'ın verdiği gibi *ḫoryat* olmalıdır.[72]

Dede Korkut metninde "hayırsız, kötü" anlamında kullanılan *ḫoyrad* kelimesi için Ergin[73] "hoyrat, kaba, huysuz, terbiyesiz, hayırsız, kötü huylu, kötü"; Gökyay[74] "köylü, biçimsiz; sokulgan olmıyan, vahşi; muamele bilmez, terbiyesiz, kaba, nezaketsiz, köylü, hödük, yontulmamış; kötü huylu ve sevimsiz kimse; bilgisiz; öfkeli huysuz", Tulum[75] ise Meninski'de geçen bütün karşılıkları vermiştir. Ancak hiçbiri *ḫoyrad* kelimesi Dede Korkut metninde şu anlamda geçiyor dememiştir. Dil çalışmalarında öncelik bir kelimenin geçtiği cümledeki anlamı mıdır? Yoksa çeşitli lugatlerde geçen karşılıkları mıdır?

3/9 **adını → adın{ı} :**

Ata adını yöritmeyen ḫoyrād oġul ata bėlinden ėnince ėnmese, yeg; ana raḥmine düşince ṭoġmasa, yeg şeklinde olan metin vezin ve paralel söyleyiş göz önüne alındığında *adını* yazılan kelimenin hece gereği *adın* şeklinde kısaltılarak okunması gerekir. Bu düzeltilmiş

---

[70] Gustav Meyer, "Türkische Studien, Die griechischen und romantischen Bestandteile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen, s. 38; Andreas Tietze, *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkish*, İstanbul, 1999, s. 295, § 303.

[71] A. Caferoğlu, "Anadolu ağızlarında metathèse gelişmesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1955*, s. 1.

[72] Suat Y. Baydur, "Dilimiz ve Yunan-Latin asıllı kelimeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1953*, s. 100. "horyat < Yun. khôriatês".

[73] Ergin-1963, s. 140.

[74] Gökyay, 1963, s. 223b.

[75] Tulum, 2003, s. 532-533.

şekil *ata adın yöridende devletlü oġul yeg* ibaresinde de *adın* şeklinde geçmektedir.

ata adın{ı} yöritmeyen ḫoyrād oġul (4 + 4 + 4)
ata bėlinden ėnince ėnmese, yeg; (4 + 4 + 4)
ana raḥmine düşince ṭoġmasa, yeg (4 + 4 + 4)
ata adın yöridende devletlü oġul yeg (4 + 4 + 6)

Ancak dörtlüğün son satırında vezin gereği iki hece fazla görünmektedir.

3/12 **üç otuż on :** yüz (100);

3/12-13 **on otuz on → üç otuz on**

Metin Dresden 4/11-13'te

yalan söz bu dünyede olınca olmasa yeg (7 + 7)
Gerçeklerüñ üç otuz on yaşını doldursa, yeg (8 + 7)

şeklinde geçmektedir. İlk satır 7 + 7'li hece sayısı ile, ikinci satır ise 8 + 7'li hece sayısı iledir. *Yalan* ile *gerçek* arasındaki tezata dayanarak ilk satır *yalan söz<ler>* şeklinde tamir edilirse, hece sayısı her iki satırda da 8 + 7 şeklinde eşitlenir. O zaman *gerçekler* kelimesini de *gerçek söz<ler>* şeklinin düşüme uğramış, eksiltili (*elliptisch*) örneği sayabiliriz.

Üç otuz on ibaresi ise *üç* kere *otuz* = 90 + on = 100 (yüz) rakamını vermektedir. Ancak bu cümleden sonra gelen

On otuz on yaşında tolsun / Hak size yaman getürmesün

cümlelerindeki *on otuz on* ibaresi sehven *üç otuz on* ibaresi yerine, *yaşında* kelimesi de *yaşıñuz*[76] yerine, yanlış yazılmış olmalıdır.

Üç otuz on sayı sözü *Seyyid Nesîmî Divanı*'nda da geçer.

bu ḳamer devründe hergiz görmesün şāhum zevāl
üç otuz on yaşı olsun on iki yaşındadur[77]

---

[76] Anlam açısından metnin bu şekildeki tamiri S. Tezcan-H. Boeschoten tarafından yapılmıştır. Bk. *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 31 ve 287.

[77] Cahangir Gəhrəmanov, *İmadəddin Nəsimi, əsərleri*, birinci cild, Bakı, 1973, s. 192-193, 81. gazel; Hüseyin Ayan, *Nesîmî. Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, I, Ankara, 2002, s. 328, 119. gazel.

"Şâhım, bu Kamer Devri'nde (Peygamber efendimizin çağında) aslâ zevâl görmesin. (Daha) on iki yaşındadır. Yaşı üç otuz on (= yüz) olsun".

Buna göre Dede Korkut metnini

Yalan söz<ler> bu dünyede olınca olmasa yeg.

Gerçeklerüñ üç otuz on yaşını toldursa yeg.

Üç otuz on yaşuñ<uz> tolsun.

Hak size yaman getürmesün. şeklinde temir ederek

"Bu dünyada yalan sözlerin olmaması olmasından iyidir.

(Şâhım/Beyim sizin) yüz yaşını(zı) (= ömrünüzü) gerçek sözleriniz doldursa iyidir.

(Şâhım/Beyim) yüz yaşınız dolsun (= ömrünüz uzun olsun)

Hak Taâlâ size kötü(lük) getirmesin" şeklinde anlayabiliriz.

"Uzun ömür" için *yüz yıl* ve "sonsuzluk, ebedilik" için *biñ yıl* birimlerinin Eski Türkçedeki kullanılışları şöyledir:

(E-36 (Tuba II)'nin ilk satırındaki *yüz yaşayın* ibaresi için bk. [78]

"Sonsuzluk, ebedilik" için *biñ yıl* ise *Insadi-Sûtra*'nın 1116.-1120 satırlarında *miñg küz* "bin sonbahar" karşılığında Hintçesiyle birlikte Hend. olarak ***saḫasıra s(a)mı miñg küz*** şeklinde geçer.

san-*sız sa(ḳ)ınç-sız k(a)lp-l(a)r-ta*

sans-*ar-ta biz-ni üçün särilü*

saḫ-*a-sira pr(a)bası atl(ı)ġ burḳ(a)n-ḳa tuş bolup*

saḫasıras(*a*)*mı miñg küz-üg buldurñuz.*

(Siz) sayısız çağlarda,

Saṃsāra'da, bizim yüzümüzden kalarak,

Bin-Işık adlı Buda'ya rastlayıp,

bin güz (Hend.) (= sonsuzluğu) buldunuz]" [79]

---

[78] Louis Bazin, *Les Systemes Chronologiques Dans Le Monde Turc Ancien*, Budapest, 1991, s. 104. *yüz yaşayın* "ah, si j'avais vécu cent ans"; D. D. Vasilyev, *Korpus Tyurkskiḫ Runiçeskiḫ Pamyatnikov Basseyna Yeniseya*, Leningrad, 1983, s. 28.

[79] Krş. Semih Tezcan, *Das uigurische Insadi-Sūtra*, Berliner Turfantexte III,

4/2 **gitdükde ~ gėtdükde ~ gitdikde ~ getdikdə ~ gittikde; gündögən → gündegen :** "güneşin değdiği".

Kelime nâşirler tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

O. Ş. Gökyay (1938)	**Gittikde**	yėrüñ	otlaḳların	geyik	bilür,
Muharrem Ergin (1958)	**Gitdükde**	yirüñ	otlaḳların	geyik	bilür.
Həmid Araslı (1962, 1978)	**Getdikdə**	yerin	otlaḫların	keyik	bilir,
Orhan Şâik Gökyay (1973)	**Gitdükde**	yerüñ	otlakların	geyük	bilür,
F. Zeynalov-S. əlizade (1988)	**Getdikdə**	yeriñ	otlaġların	keyik	bilür.
Annanurov-Guzuçuyev (1995)	**Gitdikde,**	yeriñ	otlaḳların	keyik	bilür.
Şamil Cemşidov (1995, 1999)	**Gündögən**	yerin	otlaḳların	geyik	bilir.
Annagurban Aşırov (1997)	**Gitdikde**	yeriñ	otlaġların	keyik	bilür,
Şamil Cemşidov (1999)	**Gündögən**	yerin	otlaḳların	keyik	bilir.
Samət əlizade (1999)	**Getdikdə**	yeriñ	otlaḳların	keyik	bilür.
H. A. Schmiede (2000)	**Gittikde**	yerin	otlakların	geyik	bilir.
Tezcan-Boeschoten (2001)	**Gėtdükde**	yėrüŋ	otlaḳların	geyik	bilür.

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (1973) *gitdükde*, S. Tezcan-H. Boeschoten *gėtdükde*, A. Annanurov-T. Guzuçuyev *gitdikde*, H. Araslı, F. Zeynalov-S. əlizade, S. əlizade *getdikdə*, O. Ş. Gökyay (1938), H. A. Schmiede *gittikde* okumuşlardır. En aykırı okuyuş Şamil Cemşidov'un *gündögən* okuyuşudur.

Ben burada büyük bir istinsah yanlışının yapıldığı kanaatindeyim. Bana göre burada *gündegen* ibaresi olmalıdır. Ancak müstensih *vâv* harfini yazmamış ve *nûn* harfinin tek noktası yerine de sehven *te* harfinin iki noktasını koymuştur. (Bu şekildeki noktalamanın *öte* < *evine* gibi başka örneklerini de biliyoruz.) İbarenin sonunda *de* okunan şekil ise sonda kötü yazılan *nûn* harfi olmalıdır.

Berlin, 1974, s. 76. S. Tezcan metnin son iki satırını *sanḫ-a şırabapaşi atlġ burḳ(a)n-ḳa tuş bolup / saḫasırasmi miŋ̄g köz-üg buldunguz* okuyor ve "... seid Ihr dem *Siṃha Śrī-Vipaśyī* (?) genannten Buddha begegnet, und tausend Augen (?) habt Ihr gefunden [Siz *Siṃha Śrī-Vipaśyī* (?) denen Buddha'ya rastladınız ve bin göz (?) buldunuz]" şeklinde anlamlandırıyor. Bu konuda son olarak bk. Osman Fikri Sertkaya, "Eski Uygurcadaki 'Bin yıllık tümen künlük' ibaresi üzerine", İzzet *Gündağ Kayaoğlu* Hatıra Kitabı, Makaleler, İstanbul-2005, s. 392-396.

Benzer söyleyiş şekli bir soylamada geçen كون دكنده *gün degende* şeklinde görülür. Ancak burada müstensih gün kelimesinde vâv harfini yazmıştır.

4/3 gügez ~ gögez ~ gögəz ~ gökəz ~ gənəz ~ geñez ~ geñəz ~ keñez ~ giñəz ~ geniz; kelez → gögez :

Kelime nâşirler tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

O. Ş. Gökyay (1938)	**Gügez**	yėrler	çimenlerin	ḳulan	bilür,
Muharrem Ergin (1958)	**Gögez**	yirler	çemenlerin	ḳulan	bilür.
Həmid Araslı (1962, 1978)	**Gənəz**	yerlər	çəmənlərin	gulan	bilir,
Orhan Şâik Gökyay (1973)	**Geñez**	yerler	çemenlerin	kulan	bilür,
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	**Keñez**	yerlər	çəmənlərin	ġulan	bilür.
Annanurov-Guzuçuyev (1995)	**Giñez**	yerler	çemenlerin	ġulan	bilür.
Şamil Cemşidov (1995)	**Gögəz**	yerlər	çəmənlərin	ḳulan	bilir.
Annagurban Aşırov (1997)	**Gökez**	yerler	çemenlerin	gulan	bilür,
Şamil Cemşidov (1999)	**Gökəz**	yerlər	çəmənlərin	ḳulan	bilir.
Samət Əlizade (1999)	**Geñəz**	yerlər	çəmənlərin	ḳulan	bilür.
H. A. Schmiede (2000)	**Geniz**	yerler	çimenlerin	kulan	bilir;
Tezcan-Boeschoten (2001)	**Kelez**	yėrler	çemenlerin	ḳulan	bilir.

O. Ş. Gökyay (1938) *gügez*; M. Ergin (1958) *gögez*; Ş. Cemşidov (1995) *gögəz*; A. Aşırov (1997), Ş. Cemşidov (1999) *gökəz*; H. Araslı (1962, 1978), *gənəz*; O. Ş. Gökyay (1973) *geñez*; S. Əlizade (1999) *geñez*; F. Zeynalov-S. Əlizade (1988) *keñez*; A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1997) *giñez*; H. A. Schmiede (2000) *geniz*. En aykırı okuyuş S. Tezcan-H. Boeschoten'in *kelez* (?) okuyuşudur.

Anlamlandırma teklifleri ise sırasıyla şöyledir:

O. Ş. Gökyay (1938) *gügez* okuduğu kelimeyi eserinin "Lûgatçe"sine almamıştır. *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları* (1939) ile *Dede Korkut Hikâyeleri* (1976) adlı eserlerinde ise Dede Korkut'un "Giriş" bölümünü almadığı için, bu kelimeyi nasıl anlamlandırdığı meçhuldür.

Yine O. Ş. Gökyay 1973 yayınında bu sefer *genez* okuduğu

bu kelime için "Söz dizisi"ndeki *genez* maddesinde baktığı sözlüklerde bulduğu "kolay, rahat, müsamahalı; nefis ve tuhfe; ağır kumaşlardan bir türlü kumaş, mergup, makbul, hediyeye lâyık, beğenilmiş ve armağana değer, kolay, uygun, yavaş, mülâyim, hafif; kıymetli, değerli, makbul, hediye olarak verilebilen şey" karşılıklarını vermekle yetinmiştir.

M. Ergin (1958) *gögez* okuyuşunu "İndeks"te "yeşermiş, yeşillenmiş" şeklinde anlamlandırmıştır.

Şamil Cemşidov (1995) da metinde *gögəz* okuduğu kelimeyi "Lüğət"teki *gökəz* maddesinde "yaşıllık" şeklinde vermiştir.

H. A. Schmiede *geniz* okuduğu kelimeyi "Sözlük"te "kolay" şeklinde anlamlandırmıştır.

T. Tekin 24-29 Eylül 1979'da İstanbul'da toplanan III. Milletler Arası Türkoloji Kongresi'nde 27 Eylül 1979 Perşembe günü sunduğu "Kitâb-ı Dede Korkut'ta bazı düzeltmeler" adlı bildirisinde Ergin'in *gögez* ve Gökyay'ın *geñez* okuyuşu yerine *geñez* "yakın" şeklindeki kendi görüşünü önermiştir.

> "5. Ergin 2 : *Gögez yirler çemenlerin ḳulan bilür* = Gökyay 2 : *Geñez yerler çemenlerin ḳulan bilür*
>
> Ergin'in D 4'te *kkz* şeklinde yazılmış olan kelimeyi *gögez* "yeşermiş, yeşillenmiş" diye okuyup anlaması yanlıştır. Bu kelime V 5'te açıkça görüldüğü gibi *geñez*"dir; anlamı da "yakın" olmalıdır. Bu kelime ilk olarak MK'da *keñ̄ges* tarzında görülür : *keñ̄ges suw* "az su, sığ su". Yukarıdaki cümlede *geñez yer* "yakın yer, kolay yer" anlamına olmalıdır. Çünkü yeşermiş yerlerin çimenlerini bilmek kulan için bir meziyet sayılamaz. "Kolay" kavramı ile "yakın" kavramı arasındaki anlam ilişkisi için. krş. Trkm. *ġolay* "yakın".

T. Tekin yukarıda verdiğim görüşünü, bildirisinin başlığını değiştirerek 1982'de İngilizce,[80] 1986'da da Türkçe[81] olarak yayımlamıştır.

S. Tezcan ise yeni bir öneride bulunur. Tezcan'a göre burada

---

[80] Talât Tekin, "Some Corrections in *Kitāb-i Dede Qorqut*", *Studia Turcologica. Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli, 1982, s. 563-576;

[81] Talât Tekin, "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 141-156.

bir müstensih hatası vardır. Doğru şekil كلز *kelez*'dir. Müstensih sehven *lâm* üzerine keşide koymuş ve böylece metindeki ككز şekli ortaya çıkmıştır.

Mertol Tulum da S. Tezcan'ın *kelez* okuyuşunu kabullenerek destekler.[82]

Ben buradaki şeklin hocam M. Ergin'in okuduğu *gögez* şeklinde olduğu kanaatindeyim.

Kelimenin etimolojisi de şöyle olmalıdır: Etü. *kök* "yeşil". *kök+*
er- > *göger-* "yeşermek, yeşillenmek".

-r ile biten bazı fiillerin isim şekillerinin *-z* eki ile yapıldığı bilinmektedir. *kör-* → *köz*; *semir-* → *semiz*; *kudur-* → *kuduz*; *göger-* → *gögez* gibi. Buna göre *gögez* "yeşillik, çemenlik" anlamında olup *gögez yer* ibaresini "yeşillik yer, yeşilliği bol yer" olarak anlıyorum.

Paralel söyleyişi bir arada görelim:

Gün-değen yer{üñ} otlakların geyik bilür.

Gögez yerler çemenlerin kulan bilür.

Burada baş kafiyenin *gü* ~ *gö* olduğu müşahade edilmektedir. *Yerüñ* // *yerler* söyleyişi ise paralelizme uymamaktadır. Dolayısıyla *yeüñ* kelimesinin de paralelizme ve hece sayısına uyarak *yer{üñ}* şeklinde düzeltilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Topkapı Sarayı Oğuznâmesi'nde biraz farklı olarak benzer örnek geçmektedir.

Geñ yerler otlağın geyik bilür.

Datlu suyun dadın kulañ bilür.

Sonuç olarak

Gün-değen yerotlakların geyik bilür.

Gögez yerler çemenlerin kulan bilür.

cümlelerini

---

82 Mertol Tulum, ""Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar"a notlarla katkılar - I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s. 535-537.

Güneşin ışıklarının değdiği yer(in) otlaklarını geyik bilir.

Yeşillik yerler(in) çemenlerini(n tadını da) kulan bilir.

şeklinde anlayabiliriz

4/4 **kervān :**

Kelimedeki *v* sesi *vâv* harfi yerine, müstensih tarafından sehven *dâl* harfi ile yazılmıştır. Krş. Vatikan nüshası *kervān* (3/2).

4/6 **zaḫmın → zaḥmetin :** "zorluğunu, güçlüğünü, meşakkatini".

Kelime nâşirler tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

Orhan Şâik Gökyay (1938)	**zaḫmın**
Həmid Araslı (1962, 1978)	**zəhmin**
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	**zəhmin**
A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	**zəḫmin** zəḫm "azap, ecir" (s. 168)
Şamil Cemşidov (1995, 1999)	**zəhmin** zəhm "ağırlık, tazyik" (s. 160)
Annagurban Aşırov (1997)	**zahmın** zahm "yara" (s. 274)
H. A. Schmiede (2000)	**zahmin**
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	**zaḫmın**
Muharrem Ergin (1958)	**zaḥmetin**
Orhan Şâik Gökyay (1973)	***zahmetin***
Samət Əlizade (1999)	**zəhmətin**

Paralel şekil Dresden nüshasında şöyledir:

Erüñ aġırın yeynisin at bilür.

Aġır yükler zaḥmetin ḳatır bilür.

"Er(keğ)in ağırını hafifini at bilir.

Ağır yükler(in) 'yarasını / güçlüğünü' katır bilir."

Nâşirler kelimeyi *zaḫm* ve *zaḥmet* olarak okumuşlardır. Ar. زخم *zaḫm* "yara"[83] *zaḫm ur-* "yaralamak", Ar. زحمت *zaḥmet* ise "meşakkat, sıkıntı, eziyet, zorluk, güçlük" demektir.

---

[83] M. Ergin İndeks'te *zaḫm* kelimesini sehven Ar. yerine Fa. olarak göstermiştir. Düzeltiniz.

Paralel şeklin ilk satırında "ağırlık ≠ hafiflik" esas alındığına göre ikinci satırda da hafif yük "kolaylık" ≠ ağır yük "güçlük, zorluk, meşakkat" olarak değerlendirilmeli ve kelime *zaḫm* yerine *zaḫmet* okunmalıdır.

Vatikan nüshasında *zaḫmetin* şekli geçmektedir. Dresden nüshasında ise زحمين imlâsı görülmektedir. Dresden nüshasının müstensihi *te* harfinin dişin üzerine koyması gereken iki noktasını dişin altına koyarak sesi *ye* olarak noktalamış, böylece زحمتن *zaḫmetin* yerine زحمين *zaḫmın* şekli doğmuştur. Eğer kelime *zaḫm* olsa idi *ha* harfi yerine *hı* harfi ile زخمين *zaḫmın* şeklinde yazılması gerekirdi.

Sonuç olarak gramer açıklamasını *zaḫmın* < *zaḫm-ı-n* "zahmını, yarasını" yerine *zaḫmetin* < *zaḫmet-i-n* "zahmetini, güçlüğünü, meşakkatını" şeklinde yapmak gerekiyor.

Bunlara göre kelime Orhan Şaik (1938), Həmid Araslı (1962, 1978), F. Zeynalov-S. Əlizade (1988), A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995), Şamil Cemşidov (1995, 1999), Annagurban Aşırov (1997), H. A. Schmiede (2000), S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)'in okuduğu *zaḫmın* şekli yerine M. Ergin (1958)'in okuduğu gibi *zaḫmetin* olarak okunmalıdır.

4/6 **su bilür; sızlayır; sızla; sırılur; sarılur; sızıldar; sızılur → sızılar :** "sızılar, ağrılar".

Kelime nâşirler tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

Orhan Şâik Gökyay (1938)	... **su bilür** varısa ...
Muharrem Ergin (1958)	... **şızılar** var-ise ...
Həmid Araslı (1962)	... **sızlayır** varsa ...
Orhan Şâik Gökyay (1973)	... **sızılar** varsa ...
Həmid Araslı (1978)	... **sızla**varsa ...
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	... **sırılur** varsa, ...
A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	... **sarılur** va:rsa, ...
Şamil Cemşidov (1995)	... **sızıldar** varsa ...
Annagurban Aşırov (1997)	... **sızılur** varsa, ...

Şamil Cemşidov (1999)	... **sızılar** varsa ...
Samət Əlizade (1999)	... **sırılur** varsa, ...
H. A. Schmiede (2000)	... **sızılar** varsa ...
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	... **şızılar** varısa ...

O. Ş. Gökyay (1938) Dresden nüshasındaki صريلور imlâsını *su bilür* şeklinde okumuş. Vatikan nüshasının bulunmasından sonra bu nüshayı tanıtan Alessio Bombaci Dresden nüshasında صو يلور *şu bilür* okuduğu kelimeyi Vatikan nüshasına göre صزيلر *şızılar* şeklinde düzeltmek gerektiğini söylemiştir.[84]

Muharrem Ergin (1958) Vatikan nüshasındaki *şızılar* şeklini tercih etmiş, O. Ş. Gökyay (1973), Ş. Cemşidov (1999), H. A. Schmiede (2000) ve S. Tezcan-H. Boeschoten de *şızılar ~ sızılar* okumuşlardır.

Buna karşılık H. Araslı (1962) önce *sızlayır*, sonra (1978) *sızla*; F. Zeynalov-S. Əlizade (1988) *sırılur*, A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995) *sarılur*; Ş. Cemşidov (1995) *sızıldar*; A. Aşırov (1997), *sızılur* gibi değişik okumalarda bulunmuşlardır.

F. Zeynalov-S. Əlizade ise kendi okuyuşları için şu açıklama notunu yazmışlardır:

> "36. *Sırılur*. V, OŞ və ER-də "sızılar". HA-da "sızla".. V'nin katibi gılınca işarə ilə işlədilmiş "sırılur" (yə'ni sıyrılur") söz -formasını başa düşməmiş, "sızıltı, inilti" mə'nasında "sızı"sözü ilə (cem şəklində) əvəz etmişdir. Halbuki Dədə Gorgud dilindən hatırladılan hikmətli cümlələrin poetik-lingvistik sistemi I variantı tələb edir. Kontekstin məzmunu bələdir. "ḫarada gınından çəkilən gılınc varsa, (onu) çəkən bilir ... ".[85]

4/9 **èli-öñinde çalup eyden ozan olsun! :**

Benim *èli-öñinde* okuduğum ibare için V. V. Bartold 1926'da

---

[84] Alessio Bombaci, "Ettore ROSSI, *Il "Kitab-i Dede Qorqut". Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con «facsimile» del Ms. Vat. Turco 102.* Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952, in-8^0, 364 pp. (= *Studi e Testi*, 159).", *Annali* dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli, Nuova Serie, V, Napoli 1953, s. 254.

[85] F. Zeynalov-S. Elizade, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, s. 226, not 36.

"Kilisli Muallim Rifat *il ve künde* "kabile ve halkta" şeklinde düzeltme teklif etmektedir" açıklamasını yapmış, kendisi de Dede Korkut tercümesinde ibarenin anlamını tereddütlü olarak "V den' prazdnika (?) [bayram gününde]" şeklinde karşılamıştı.[86]

Dede Korkut'un on nâşiri, birbirlerinin okuyuşlarından etkilenerek bazan önceki görüşlerini de değiştirip cümlenin bütününü aşağıdaki şekillerde okumuşlardır:

Orhan Şâik Gökyay (1938, 1973)	**İleyüñde** çalub ayıdan ozan olsun;
Muharrem Ergin (1958)	**İleyüñüzde** çalup aydan ozan olsun.
Həmid Araslı (1977)	**İləyinizdə** çalıb ayıdan ozan olsun!
Samət əlizade (1999)	**İleyüñüzde** çalub-ayıdan ozan olsun!
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	**İleyüŋüzde** çalub eyden ozan olsun!
Həmid Araslı (1939)	**El və günde** calıb aydan ozan olsun,
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	**El-evüñüzde** çalub-ayıdan ozan olsun!
A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	**İ:liyü-günde** çalub aydan ozan olsun.
Annagurban Aşırov (1997)	**İliyü-günde** çalub aydan ozan olsun,
Şamil Cemşidov (1995)	**Eylüyü gündə** çalub ayıdan ozan olsun.
Şamil Cemşidov (1999)	**Elü gündə** çalub ayıdan ozan olsun.
Həmid Araslı (1962)	**Elinizde** çalıb ayıdan ozan olsun!

Dresden nüshasındaki ایلیوکنده kelimesi bu güne kadar on nâşir tarafından yedi değişik şekilde okunmuştur.

İlk nâşir olan O. Ş. Gökyay 1938'de *ileyüñde* okuduğu kelimeyi 1973 yayımında da aynen tekrarlamıştır.[87]

Ergin kelimenin Vatikan nüshasındaki اَلیوکوُزْدَهْ imlâsını esas alarak kelimeyi *ileyüñüzde* okumuştur. Ergin'in muakkıpları H. Araslı (1978), S. əlizade (1999) ve Tezcan-Boeschoten (2001)'dir.

---

86 *Kniga Moyego Dede Korkuta. Oguzskiy Geroiçeskiy Epos.* Perevod Akademika V. V. Bartold. İzdaniye podgotovili V. M. Jirmunskiy-A. N. Kononov, M.-L., 1962, s. 12, not 23'de nâşirlerin açıklamaları şöyledir: OŞG'a göre (2) *İleyüñde* "önünde"; Erg. (75) *İleyüñüzde* "önünüzde"; ER (98) "davanti a voi".

87 Metin ایلیوکنده ise de bu kelime ایلیوکده (önünde, huzurunda) olacaktır. O. Ş. Gökyay, *Dede Korkut*, İstanbul, 1938, s. 2, dip notu 8.

H. Araslı'nın 1978 yayımında, Araslı'nın daha önceki iki okuyuşundan vazgeçilmiş ve kelime Ergin'in tercihine dayanarak *ileyinizde* okunarak "garşınızda" açıklaması yapılmış,[88] S. Əlizade *ileyüñüzde*, Tezcan-Boeschoten (2001) de *ileyüŋüzde* okumuşlardır.

H. Araslı 1939'daki ilk yayımında ibareyi, Kilisli Muallim Rifat'ın "*il ve künde* "kabile ve halkta" teklifine dayanarak, "*El və günde*" şeklinde okumuştu.

H. Araslı'nın 1962'deki ikinci yayımında ise ibareyi *Elinizde* şeklinde okuduğunu gözden uzak tutmayalım.

F. Zeynalov-S. Əlizade 1988'deki yayınlarında ibareyi "*El-evüñüzde*" okuyarak şu açıklamayı yapmışlardır:[89]

> ""*El-evüñüzdə*" HA-da "*iləyinizdə* ", Er-də "*ileyüñüzdə*". H. Araslı bu sözü "garşınızda" kimi izah etmişdir. Lakin V nüsḫəsindəki hərəkəli yazılışa əsasən sözi "*el-eyüñizde*" kimi də oḫumag mümkündür. Bizcə, burada "el" və "ev" sözləri goşalaşmışdır".

Türkmen nâşirlerden Annanurov-Guzuçuyev (1995) ibareyi *İ:liyü-günde*, A. Aşırov ise (1997) *İliyü-günde* okumuşlardır.

Ş. Cemşidov 1995'de *Eylüyü gündə* okuduğu ibareyi, 1999'da *Elü gündə* okumuş, ancak eserinin "İzahat" bölümünde ise bu okuyuşunu *Eyülü gündə* şeklinde değiştirmektedir.[90]

ėli-öñinde çalup eyden ozan olsun cümlesi Vatikan nüshasında اَلیوکُوزْدَهْ چالوپ اَیْدَنْ اوزَانْ اولْسونْ imlâsı ile geçmektedir: Vatikan nüshasındaki اَلیوکُوزْدَهْ imlâsı Dresden nüshasındaki şekle dayanarak *ėli-öñüzde* okunabilir. O zaman da müstensihin *nûn* harfi yerine *ze* harfini sehven yazdığı anlaşılır.

Kelimenin Dresden nüshasında geçen şeklinin açık imlâsının, iki ayrı kelime olarak, ایلی اوکونده *ėli-öñünde* veya ایلی اوکنده *ėli-öñinde* şeklinde olması gerekirdi. Ancak müellif veya müstensih iki kelimeyi birleştirerek yazınca, *elif* harfi düşmüş ve kelime ایلیوکنده imlâsı ile yazılmıştır. Dolayısıyla imlâsı tek kelime olarak yazılan

---

[88] H. Araslı, *Kitabi Dədə Gorgud*, 1977, s. 16, dip notu 2.

[89] F. Zeynalov-S. Elizade, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, s. 226, not 37.

[90] Şamil Cemşidov, *"Kitabi-Dedem Qorqud"*, Bakı "Elm" 1999, s. 101, § 15.

ibareyi, iki kelime olarak kabul edip, - ile ayırarak *èli-öñinde* okuyor ve "halkı önünde" şeklinde de anlamlandırıyorum.

Nâşirlerin *calıb ~ çalıb ~ çalub ~ çalup* şekillerinde okudukları kelime Vatikan nüshasında *ç* ve *p* harfleri ile yazıldığı için Dresden nüshasını da *çalup* okumak gerektiği kanaatindeyim.

Yine dokuz nâşir tarafından *ayıdan* ve *aydan* şekillerinde, kalın sıralı olarak, okunan kelime ile ilgili olarak derslerimde Dede Korkut'ta "Basaṭ<uñ> depegözi öldürdügi boy"un sonunda Dede Korkut'un Basat için söylediği

ḳara ṭaġa / eytdügüñde / èşit vèrsün (4 + 4 + 4)
ḳanlı ḳanlı / ṣular<ın>dan / gèçit vèrsün (4 + 4 + 4)
"Kara dağa seslendiğinde cevap (yankı / ses) versin.
Kanlı kanlı sular<ın>dan geçit versin"

beytindeki çekimli şeklin *eytdügüñde* (ایتدوکده) şeklinde *kef* karfi ile yazıldığını, yani kelimenin çekimli şeklinin ince sıralı geçtiği için Ergin'in metinde olmayan *aytduğuñda* şeklindeki kalın sıralı tamirini *eytdügüñde* şeklinde ince sıralı olarak okuyup düzeltmemiz gerektiğini söylemiş, beytin baş kafiye sistemi ile yazıldığını vurgulamış, hece sayısını dikkate alarak *eytdügüñde* ve *ṣular<ın>dan* kelimelerinde hece tamiri yapmış ve *ayt-* → *eyt-* maddesini de yazmıştım (bk. 1/5 **eyitti**). Ancak Tezcan-Boeschoten bu cümlede kelimeyi *eyden* şeklinde ince sıralı okuyarak önceliği benden almışlardır. Bunun yanında konu, Yavuz Karasoy-Osman Yavuz tarafından "Dede Korkut'ta *ayıt- / eyit-; eyit- / yit- / it-* ve *aşıt / işit* kelimeleri üzerine" başlıklı yazılarında da incelenmiştir.[91]

Sonuç olarak ben, cümleyi *èli-öñinde çalup eyden ozan olsun* okuyor ve "Halkı önünde (saz) çalıp (soylama) söyleyen ozan olsun" şeklinde aktarıyorum.

4/13 **Muḥammed <Muṣṭafā> :**

Dresden yazmasında *Muḥammed* şeklinde geçen isim soyla

---

[91] *Bilig*, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Kış 2004, sayı 28, s. 101-115.

manın hece ölçüsü gereği S. Tezcan tarafından *Muḥammed <Muṣṭafā>* şeklinde tamamlanmıştır.[92] Bu soylama Vatikan nüshasında eksiktir.

5/3 **nevāde → nevāle :**

Gökyay ve Ergin'de Arapça kökenli gösterilen bu kelimenin Farsça *nevāle* şeklinde olması gerekirdi. Müstensih sehven *lâm* harfi yerine *dâl* harfini yazmış olmalı. S. Tezcan tarafından yapılan düzeltme için bk.[93]

5/6-7 **yazdı düzdi ... güydi bıçdı :**

V. V. Bartold • *ol ḳur'ānı yazdı düzdi 'ulemālar ögrenince güydi bıçdı* • *'ālimler serveri 'oṣmān 'affān oġlı görkli* • cümlesi için "Osmanla ilgili kısım açık değil [Mesto ob Osmane ne vpolne yasno]" demişti.[94] Bu cümlenin ilk bölümü Dede Korkut nâşirleri tarafından aşağıdaki şekillerde okunmuştur:

H. Araslı (1939, 1962, 1978)	• ol qur'ānı **yazdı-düzdi** ulemalar öyreninçe **göydü, bicdi** •
Orhan Şâik Gökyay (1938)	• ol Ḳur'anı **yazdı, düzdi** ulemâlar ögrenince **köydi** (?) **biçdi** •
Orhan Şâik Gökyay (1973)	• ol Kur'anı **yazdı, düzdü,** ulemâlar ögrenince **köydü, biçti,** •
F. Zeynalov-S. əlizade (1988)	• ol Gur'anı **yazdı-düzdi,** üləmalər ögrənincə **köydi-biçdi** •
Samət əlizade (1999)	• ol Qur'anı **yazdı-düzdi,** üləmalər ögrənincə **köydi-biçdi** •
Şamil Cemşidov (1995, 1999)	• ol Quranı **yazdı-düzdü,** üləmalər ökrənincə **köbədi-biçdi** •
Annanurov-Guzuçuyev (1995)	• ol Ḳur'ā:nı **yazdı-düzdi,** Ulama:lar ögreninçe, **köydi-biçdi,** •

92 Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 50.

93 Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 50-51.

94 *Kniga Moyego Dede Korkuta. Oguzskiy Geroiçeskiy Epos.* Perevod Akademika V. V. Bartold. İzdaniye podgotovili V. M. Jirmunskiy-A. N. Kononov, M.-L., 1962, s. 12, not 29.

Muharrem Ergin (1958)	• ol Kur'anı **yazdı düzdi** 'ulemalar ögrenince **küydi piçdi** •
Annagurban Aşırov (1997)	• ol «Kur'anı» **yazdı-düzdi**, Ulamalar ögrenince **köydi-bişdi**, •
Tezcan-Boeschoten (2001)	• ol Ḳur'ānı **yazdı düzdi**, 'Ulemālar ögrenince **güydi baḫdı**, •

Bu listeden de açıkça görüleceği üzere;

1) *yazdı düzdi* şekli nâşirler tarafından *yazdı düzdi* (Muharrem Ergin, Tezcan-Boeschoten), *yazdı-düzdi* (H. Araslı, F. Zeynalov-S. Əlizade, Samət Əlizade, Annanurov-Guzuçuyev, Annagurban Aşırov), *yazdı-düzdü* (Ş. Cemşidov), *yazdı, düzdi* (O. Ş. Gökyay); *yazdı, düzdü* (O. Ş. Gökyay) gibi beş şekilde transkripsiyonlanmıştır.

Doğu bloku nâşirleri kelime koşması dedikleri *yazdı düzdi* ibaresini *yazdı-düzdi* şeklinde - ile ayırmışlardır. Ancak burada "yazmak" ve "sıralamak, tasnif etmek" eylemleri kasdedilmektedir. Hz. Osman Kur'anı sahih nüsha olarak yaz(dır)mış ve sırala(t)mıştır. Eğer bu iki fiili *antonim* olarak kabul edersek, *yazmak düzmek* ikilemesine tek fiil olarak "düzenlemek" anlamını vermemiz gerekir. O zaman da araya virgül veya tire koymak gerekmez.

Bilindiği gibi *antonim* olan ikilemelerde esas, ayrı anlamlı iki kelimenin birleşerek, kendi anlamları dışında bir kelime gibi tek anlamı ifade etmesidir.[95] *ana baba* "ebeveyn [Parents = Eltern], *konar göçer* "göçebe [Nomad]". Buna göre *yazdı düzdi* antonimini "düzenledi" şeklinde anlamlandırmamız gerekir.

2) كويدى kelimesi nâşirler tarafından altı ayrı şekilde transkripsiyonlanmıştır.

Kelime başında *g-* ile: *göydü* (H. Araslı), *güydi* (Tezcan-Boeschoten).

Kelime başında *k-* ile: *köydi* (Orhan Şâik Gökyay (1938), F. Zeynalov-S. Əlizade, Samət Əlizade, Annanurov-Guzuçuyev, Anna-

---

95 Klaus Röhrborn, "Syntaktisches Verhalten der indischen Fremdwörter im Alttürkischen", *Sprachen des Buddhismus in Zentralasien*, 1983, Wiesbaden, s. 103-112; Osman F. Sertkaya, "Maitrisimit Nom Bitig", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 265-270.

gurban Aşırov); *köydü* (Orhan Şâik Gökyay (1973)); *küydi* (Muharrem Ergin) ve *köbədi* (Ş. Cemşidov).

Bu okuyuşlardan H. Araslı ile O. Ş. Gökyay (1973)'ın *-ü*'lü *göydü* ve *köydü* ve Ş. Cemşidov'un *köbədi* transkripsiyonları açıkça görüldüğü gibi filolojik zorlamadır. Geriye diğer nâşirlerin *güydi*, *köydi* ve *küydi* transkripsiyonları kalıyor.

3) بچدی kelimesi nâşirler tarafından altı ayrı şekilde transkripsiyonlanmıştır.

Kelime başında *b-* ile: *bicdi* (H. Araslı); *biçdi* (Orhan Şâik Gökyay (1938), F. Zeynalov-S. Əlizade, Samət Əlizade, Annanurov-Guzuçuyev, Ş. Cemşidov); *biçti* (Orhan Şâik Gökyay (1973)); *bişdi* (Annagurban Aşırov), *baḫdı* (Tezcan-Boeschoten).

Kelime başında *p-* ile: *piçdi* (Muharrem Ergin).

O. Şâik Gökyay'ın 1938 yayımının "Lûgatçe"sinde *köy-* ve *biç-* fiilleri yer almamıştır. Keza Gökyay'ın 1973'teki metin yayımının "Söz Dizisi"nde de anlamları verilmeden sadece "**köymek biçmek** 2[31]" şeklinin verildiği görülmektedir.[96] Yine Orhan Şâik'in *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları* (1939) ve *Dede Korkut Hikâyeleri* (1976) aktarmalarında da Dede Korkut'un "Giriş" bölümü yer almamaktadır.

H. Araslı'nın "Lugət" bölümünde, A. Annanurov-T. Guzuçuyev'in "Sözlük" bölümü ile A. Aşırov'un "Sözlük" bölümünde, bu iki kelime yoktur. F. Zeynalov-S. Əlizade ile S. Əlizade yayımlarında "Sözlük" bölümü bulunmadığından bu iki kelime geçmez.

Muharem Ergin (1962) ise bu iki kelimeyi "**küy-** beklemek, intizar etmek, gözlemek, sabretmek, gözetmek" ve "**piç-** biçmek, kesmek, şekil vermek, biçim vermek, düzenlemek" şekillerinde anlamlandırmıştır.

Nâşirlerin ve bu konuda görüş ileri sürenlerin görüşlerini değerlendirmek için aşağıda *kön̄y- ~ kün̄y- > köy- ~ küy-* "yanmak" fiilinin; *küd- ~ küt- > köy- ~ küy-* "beklemek" fiilinin; *bıç- ~ biç-* "kesmek, biçmek" fiilinin ve *bış- ~ biş-; pış- ~ piş-* "pişmek" fiilinin etimolojik gelişmeleri verilerek konuya ışık tutulmaktadır.

---

[96] s. 253.

Çağdaş Türk lehçelerinde iki *küy-* fiili görülmektedir. Bunlardan birisi *künŷ-* "yanmak" fiilinden gelen *küy-* fiili, diğeri ise *küd-* "beklemek" filinden gelen *küy-* fiilidir. Bu iki fiil imlâda ve telâffuzda aynı olduğu için birbiri ile karıştırılmıştır.

könŷ- ~ künŷ- > köy- ~ küy- "yanmak" fiili EDPT'deki *küñ-* maddesinde *-ü-* ile okunmuş[97] ve 'to catch fire, to burn' [alev almak, yanmak] şeklinde anlamlandırılmıştır. Fiilin *-nŷ*'li şekli Eski Türkçe'nin Göktürk devresi metinlerinde bugüne kadar tespit edilememiştir. Fiil, *-nŷ* sesinin Eski Türkçe'nin Uygur Türkçesi devresinden itibaren *n* ve *y* seslerine ayrılmasıyla budist Uygur metinlerinde *küy-*, Orta Türkçe (Karahanlı Türkçesi) devresinde *kün-* (Argu) ve *küy-* şekillerinde kullanılmıştır. Fiil, Yeni Türkçe devresinin Kıpçak Türkçesi sahasında *küy-* ve dönüşlü şekilleri olan *küyin-* ile *küyün-* şekillerinde geçer. Çağatay ve Harezm Türkçesi sahalarında da *küy-* şekli kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesi'nde[98] *göy- ~ güy-* şekli tespit edilememiştir. Buna karşılık fiilin *-ö-* ile olan dönüşlü şekli *göyün-* "yanmak" yanında *göynümek, göynemek, gövünmek, göyenmek, göyündürme, göyündürmek, göyüne gelmek, göy(ü)nek > göynek* ve *göydürmek* gibi şekiller kullanılmıştır. *Türkçe Sözlük*'te *göy-* fiili "yakmak" şeklinde anlamlandırılmıştır. Buna karşılık *göyün-* "yanmak" fiili *göynümek* maddesine gönderilerek dönüşlü gövdeye başka bir anlam yüklenmiştir.[99]

küd- ~ küt- > köy- ~ küy- "beklemek" fiili EDPT'deki[100] *kü:d-* maddesinde de açıkça görüldüğü üzere Eski Türkçe'nin Göktürk sahasında *küt-*, Uygur sahasında *küd-*, Orta Türkçe (Karahanlı Türkçesi) sahasında *küḏ-* ve *küt-*, Yeni Türkçe'nin Çağatay sahasında *küḏ-* ve *küt-*, Harezm sahasında *küḏ-* ve *küy-*, Kıpçak sahasında *küt-*, *küy-* ve *güy-*, Osmanlı sahasında *küy-*, *küydür- küye gör-*, *küyi ver- küyesiye* şekillerinde kullanılmıştır.[101]

---

[97] EDPT 726b.

[98] *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, III, E-İ, Ankara, 1967.

[99] *Türkçe Sözlük*, 1, A-J, Ankara, 1998, s. 879-880.

[100] 701a-b. **kü:d-** "to wait [beklemek]".

[101] *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan*

Eski Türkçe devresinden sonra tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde *küñy-* "yanmak" fiilinden gelen *küy-* şekli ile *küd-* "beklemek" filinden gelen *küy-* şekli teşekkül etmiştir. Bu iki fiil yazıda ve telaffuzda aynı olduğu için birbiri ile karıştırılmıştır. Karışıklığın düzeltilmesi için bk. [102]

bıç- ~ biç- "kesmek, biçmek" fiilinin kökü Eski ve Orta Türkçe devrelerinde Göktürk, Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde *bıçmaḳ* şeklinde kalın sıralı idi. Göktürk: *bıçdı*; Uygur: *bıçġalı, bıçġu*; Karahanlı: *bıçmaḳ, bıçıġlı:* Ancak yeni Türkçe devresinde Kıpçak, Harezm ve Osmanlı sahalarında *biçmek* şeklinde ince sıraya geçmiştir. Kıpçak: *biçmek, biçgil*; Harezm: *biçigli.*[103] Türkiye Türkçesi'nde de *biçmek* şeklindeki ince sıralı şekil kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki *bıçkı, bıçak* gibi âlet isimleri kalın sıralı kök zamanında teşkil edilen kalıplaşmış şekillerdir. *bıç-* "kesmek [to cut]" fiilinin Kıpçak Türkçesinin El-Kavânin, Helbetü'l-lisân gibi kaynaklarında geçen bazı örnekleri *ç > ş* değişmesi ile *bış- / biş-* şeklindedir. Bu bakımdan Ergin'in *bıç- / biç-* eylemini Dede Korkut kitabında *p-* ile okuması da düzeltilmelidir.

bış- ~ biş-; pış- ~ piş- "pişmek"[104] fiilinin kökü Göktürk harfli *Irk Bitig*'deki *bişdi* örneği dışında Eki ve Orta Türkçe devrelerinde Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde *bış-* şeklinde kalın sıralı idi. Uygur: *bışmaḳın*; Karahanlı *bışmaḳ.* Yeni Türkçe devresinde Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde *biş-* şeklinde ince sıralı olarak, Türkiye Türkçesinde ise yazı dilinde *piş-*, bazı ağızlarda da *biş-* şeklinde ince sıralı olarak geçmektedir. Çağdaş Kırgız Türkçesindeki *küy- bış-* ikilemesinde ise fiil kalın sıralı olarak geçmektedir:

Nâşirlerin dışında görüş ileri sürenlerin ilki Talât Tekin, ikincisi Şamil Cemşidov, üçüncüsü ise Semih Tezcan'dır. Ş. Cemşidov'un görüşü şöyledir:

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, IV, K-N, Ankara, 1969, s. 2780-2784.

[102] EDPT 701b. "**güy-** (TTS, in error *küy-*) to wait (for)".

[103] EDPT 292b-293a **bıç-/biç-**. "to cut [kesmek]".

[104] EDPT 376b-377a. **bış- / biş-** "to come to maturity, ripen [ergenliğe ulaşmak, olgunlaştırmak, kemale erdirmek]"

D - 6 - 6 کوبدی بچدی (Köbədi-biçdi)

V - yoḫ; R - کوبدی بچدی O - köydi (?) biçdi> 01 - köydü, biçti; E - küydi piçdi; A - Göydü, biçdi; B - Raspolojennomu v pordke (nizama salınmış).

Göründüyü kimi "V" əlyazmasında buraḫılan ve "D" mətnində çoḫ aydın yazılmış bu "köbədi-biçdi" ifadəsi qalan nəşr surətlərinin heç birində eyni şəkildə yazılmamışdı. Lakin surət variantlarının hamısında ümumi cəhət "köbədi" sözünün "köydi (کویدی) şəklində yazılmasıdır. Doğrudur mətndə köbədi (کوبدی) sözündə "b" (ب)nın nöqtəsi bir az kalın düşmüşdür, ancaq onu aydın şəkildə "köbedi" kimi oḫumaq mümkündür. əks halde isə qədim lügətlərdə mə'nası "yandı" demək olan "köydü" sözünün (MK - III - 246; DTS - 312) burada məntiqi yeri yoḫdur.

Bizə görə sözün dürüst şəkli "köbədi" (کوبدی) olub "biçdi" (بچدی) kəlmesi ilə mütəradif ifadə kimi işlənmişdir. "Köbə" isə həm qədimdə (DTS - 311) və həm də hal-hazırda (Azərbaycanca-rusca lüğət-Bakı, 1941, s. 173) parçaya-paltara ilk yoḫlama - prob tikişi vurmaqdır, köbələmək iri, kobud şəkildə müvəqqəti tikmekdir. Burada "köbədi-biçdi" ifadəsi məcazi mə'na daşıyır. Bədii ədəbiyyatda bu "kəsdi-biçdi" şəklində də işlənmişdir:

Açdım mətai-razimi bir dərzi şuḫinə / Çoḫ kəsdi-biçdi, gördü çıqışmaz tikiliydi (Nabi əfəndi (1712-də ölübdür)-"Töhfət-ül-hərəmeyn". əlyazması, Azərbaycan SSR EA Respublika əlyazmalar Fondu, vərəq 68b, Şifr:)

Burada "kəsdi-biçdi" ifadəsi "köbədi-biçdi" ifadəsinin tam paralelidir. İfadənin mətndeki mə'nası isə 632-ci ildə Məhəmmədin ölümündən sonra Quranın ayrı-ayrı əllərdə olan yazılı nüsḫələri (İ. Yu. Kraçkovskiy, Koran. Perevod i kommentariy, M. 1963, s. 657) və bilicilərin hafizəsinde qalan şifahi variantların (Cemal Selim, Elbahs-ı Mushaf-ı Osman fi el-ittihad ü'lsufiyati Mecellet-i ruz ü'l-Yusuf. Elkahire 28 Ağustos 1928) əbubəkr ve sonra Osmanın tapşırığı ilə toplanıb, saf-çürük edilib, bütöv halında tərtib olunması faktını bədii şəkilde əks etdirir.[105]

Şamil Cemşidov'un yukarıdaki görüşlerine iştirak etmek bizim açımızdan mümkün değildir. Dede Korkut metnindeki en hayali okuma ve anlamlandırmalar Şamil Cemşidov tarafından yapılmış, bana göre metin zorlanmıştır.

T. Tekin ve ona bağlı olarak S. Tezcan'ın görüşü ise şöyledir: T. Tekin 24-29 Eylül 1979'da İstanbul'da toplanan III. Milletler

[105] Şamil Cemşidov, *"Kitabi-Dedem Qorqud"*, Bakı "Elm" 1999, s. 102-103.

Arası Türkoloji Kongresi'nde sunduğu "Kitâb-ı Dede Korkut'ta bazı düzeltmeler" adlı bildirisinde Ergin'in *küydi piçdi* ve Gökyay'ın *köydü, biçti* okuyuşlarını *küydı baḫtı* "gözetti, korudu" şeklinde düzeltmeyi teklif etmişti. Tekin'e göre "Ergin'in ilk fiili *küy-* "beklemek, gözlemek, gözetmek" anlamlandırması doğrudur. Ancak ikinci fiili de, eşanlamlı olmak için, *baḫtı* şeklinde düzeltmek gerekmektedir." Tekin'e göre "*baḫtı* yerine *biçdi* yazılması da bir istinsah yanlışıdır."

> "6. Ergin 2 : *'ulemalar öğrenince küydi piçdi* = Gökyay 2 : *ulemalar öğrenince köydü, biçti*
>
> Ergin'in cümledeki ilk fiili *küydi* okuması ve bu fiili sözlükte "beklemek, gözlemek, gözetmek" diye anlamlandırması doğrudur. Bu fiil, bilindiği gibi, Eski Türkçe *kü-* "korumak, himaye etmek, gözetmek" fiilinin *-d-* eki ile pekiştirilmiş şeklidir: krş. MK *küd-* "saklamak, korumak, muhafaza etmek", Codex Cumanicus *küy-* beklemek, Yak. *küt-* aynı, Kırg. vb. *küy-* "beklemek". (Türkçe ve Az. *güd-* de dişlerarası sızıcı *d*'nin söz sonunda ötümsüzleşmesi sonucu meydana gelmiş olmalıdır).
>
> Cümlenin öbür fiiline gelince, bunun *küy-* ile eşanlamlı bir fiil olması gerekir. D nüshasında *biçdi* yazılmış olan bu kelime *baḫdı* yerine bir istinsah yanlışı olmalıdır. *Bakmak* fiili, "beklemek, korumak, gözetmek" anlamına da gelir. Dede Korkut'ta pek çok yerde "beklemek" anlamına kullanılmıştır. Bundan önceki cümle ile birlikte bu cümle şöyle düzeltilmelidir: *Ol Kur'ānı yazdı düzdi, 'ulemālar ögrenince küydi baḫdı.*

T. Tekin 27 Eylül 1979 Perşembe günü bildirisini sunduktan sonra, görüşleri her iki nâşir Orhan Şâik Gökyay ve Muharrem Ergin tarafından anında eleştirilerek doğru şeklin *küydi bişdi* "yandı pişti, meşakkat çekti" şeklinde olması gerektiği vurgulanmıştı. Nâşirlerin Tekin'e cevaplarını gayet dikkatli bir şekilde tuttuğum notlardan nakletmekteyim. T. Tekin yukarıdaki görüşünü, başlığını değiştirerek 1982'de İngilizce,[106] 1986'da da Türkçe[107] olarak yayımlamıştır.

Onun fikirleri 2001'de S. Tezcan tarafından şu şekilde tekrarlanmaktadır.[108]

---

[106] Talât Tekin, "Some Corrections in *Kitāb-i Dede Qorqut*", *Studia Turcologica. Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli, 1982, s. 563-576.

[107] Talât Tekin, "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 141-156.

[108] Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001,

"'Ulemālar ögrenince güydi (7) بچدی > بخدی baḫdı,

'Ālimler serveri 'Oṣmān 'Affān oġlı görkli.

Ergin'in *küydi piçdi*, Gökyay'ın *köydü biçti* okuduğu sözcükleri Tekin, TDAYB 1982-1983, s. 143 ve devamında *küydi baḫdı* olarak düzeltmiştir. Buna ben de katılıyorum, fakat *g-* ile *güydi* okuyorum. Eski Türkçe *küd-* (bkz. EDPT 701 *kü:d-*) eyleminin Eski Anadolu Türkçesi'ndeki biçimi olan *güy-* gibi baḫ- (< *baḳ-*) da burada 'beklemeḳ' anlamındadır.TarS. 385 *baḳ-* 'beklemek, intizar etmek'; EDPT 311 bak- ... 'to look after' ... *intaẓara* ... Türkmence, TDS 68, *baḳ-* 2. 'gözegçilik ėtmek, terbiyelep yetişdirmek, ġaraşıḳ ėtmek' (Gözetmek, besleyip büyütmek, nezaret etmek).

Bir de Orta Asya dillerinde *küy- bış-* deyimi vardır; örn. Kırgızca, Yudakhin s. 460 *küy- bış-* 'özen göstermek'; Yeni Uygurca, Henry G. Schwarz, *An Uyghur-English Dictionary*, Bellingham 1992, s. 709 *köyüp-pişip* 'enthusiastically; ardently; earnestly'. Fakat DKK'ndaki biçimin *güydi bışdı* yerine yanlış yazılmış olması ihtimali uzaktır.

T. Tekin'in بچدی kelimesini بخدی şeklinde düzeltmesi sağlıklı değildir. Çünkü Dede Korkut'ta *baḳ-* fiili hep *-ḳ-* ile yazılmıştır ve *baḳdı* gramer şekli metinde 38 defa geçmektedir. Müstensihin durup dururken *baḳdı* yerine *baḫdı* yazması için sebep yoktur. Dolayısıyla Tekin'in bu düzeltmesi *Verschlimmbesserung*'dur. Tekin'i ve daha sonra Tezcan'ı yanıltan husus Ergin'in *küy-* fiiline "beklemek" anlamını vermesi olmuştur. Ergin'i böyle düşündüren sebep ise *Tarama Sözlüğü*'nde *küy- ~ güy-* "yanmak" kelimesi için örnek geçmemesidir.

Ayrıca *küy- baḫ-* ikilemesi hiç bir yerde geçmez. Buna karşılık, aşağıda da görüleceği üzere Kırgız Türkçesi'nde , *küy- bış-* ikilemesi geçer. Buna Uygur Türkçesi'ndeki *küy- piş-* (*küyüp pişip*) ikilemesini de ekleyebiliriz.

Dede Korkut metninde geçen بچدی kelimesindeki *çim* (ç) harfi, Tekin ile Tezcan'a göre, *hı* (ẖ) harfi yerine yanlış noktalanmıştır. Yani altta üç nokta yerine üstte bir nokta olması gerekir ki *biçdi* yerine *baḫdı* okunabilsin.

---

s. 51-52.

Gerçekten de Dede Korkut'ta yanlış noktalamadan doğan kelime hataları vardır. Dişin altına konulduğunda *y* okutan iki nokta dişin üzerine konulduğunda *y* yerine *t* okunabilmektedir.[109] *eylendi* > *atlandı*, *yapam* > *tepem* gibi örneklerde bu durum görülmektedir.Keza gövdenin altına konulan bir nokta harfi *cim* (c) okutabildiği gibi, gövdenin üzerine nakledildiğinde gövdeyi *hı* (h) okutabilmekte böylece 9/1'deki *cān bayındır* ibaresi *ḫān bayındır* şeklinde düzeltilmektedir. Harfin üzerindeki iki noktanın harfin altına üç nokta olarak konulduğunda *at alaca* ibaresinin *ap alaca* (47/13) şeklinde düzeltildiği, yine diş altındaki üç noktanın iki nokta olarak konulmasıyla *pārelü* kelimesinin *yārelü* 239/9), *pārelenüp* kelimesinin *yārelenüp* (137/12-13) şeklinde düzeltildiği karşı örnekler de bilinmektedir.

Acaba بچدی kelimesinde istinsah hatası yerine bir başka ses olayı, meselâ *ç* > *ş* değişmesi düşünülmez mi?

Bana göre بچدی kelimesindeki çim (ç) harfi, şın (ş) harfi yerine yazılan bir ses değişmesidir. Yani *bışdı* kelimesi Eski Türkçe devresinden beri *şad* > *çad* vs gibi bir çok kelimede görülen *ş* > *ç* değişmesi ile oluşan *bıçdı* şeklindeki diyalekt varyantı olarak teşekkül etmiştir. Dolayısıyla ben bu kelimeyi *biçdi* şeklinde ince sıralı okuyup "kesti, biçti" anlamı vermek yerine, *bıçdı* şeklinde kalın sıralı okuyarak "pişti" anlamını vermeyi doğru buluyorum.

İkinci kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırdığımızda geriye ilk kelime olan *küy-* fiilinin hangi fiil kökünden geldiğini tespit etmek kalır. Çünkü yeni Türkçe devresinde birisi Eski Türkçe *könÿ-* ~ *künÿ-* "yanmak" fiilinden gelen, diğeri Eski Türkçe *küd-* "beklemek" fiilinden gelen iki *küy-* fiili vardır. İkilemeyi bu şekilde ele aldığımız zaman *küy-* "beklemek" + *bıç-* "pişmek" ***antonim***, *küy-* "yanmak" + *bıç-* "pişmek" ***sinonim*** olur.

Bu ikili söyleyişin *antonim* olma durumunu değerlendirelim:

---

[109] Osman F. Sertkaya, "*Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imlâ özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılışı üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998/1*, Ankara, 2004, s. 131-152.

Eski Türkçe *kön̂y- ~ kün̂y-* "yanmak" fiilinden gelen *küy-* "yanmak" fiilinin (IV) anlamındaki *küy- bış-* (*küyör bışar, küydüm bışdım*) ikilemesi *antonim* ise, fiiller ne "yanmak", ne de "pişmek" anlamına gelir. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi *ikileme* (*antonim*)'de esas, ayrı anlamlı iki kelimenin birleşerek, kendi anlamları dışında bir kelime gibi tek anlamı ifade etmesidir.[110] *ana baba* "ebeveyn[111] [Parents = Eltern], *konar göçer* "göçebe [Nomad]". Buna göre *küy- bış-* "yanmak pişmek" değil "kaygılanmak, tasalanmak, telâşlanmak"tır.

Nitekim bu anlam Yudahin'in *Kırgız Sözlüğü*'nde Eski Türkçe *kün̂y-*'den gelen *küy-* "yanmak" anlamındaki *küy-* (IV) maddesinde birçok örnekle belgelenmiştir.

> **küy- (IV) küyör** *veya* **küyör-bışar** *aitlik ekleri ile birlikte* ihtimam gösteren, birisi hakkında tasalanan kimse, birisi hakkında kederlenen, mahzun; **küyörüm** benim için kaygılanan biri, benim savunucum, benim müdafim; **küyör-bışar tuugan cok** ilgilenen, kötü günlerde (bizim) için kaygılanacak akraba(mız) yok; **can küyörü** en yakın savunucusu, müdafisi; **küydüm-bıştım bolgon kişi** "ensesi kalın" biri, hayatta çok şey görmüş kimse; **küydüm-bıştım kılıp bak-** öyle büyüt ki, hayatta herşeyi bilsin, her türlü zorluğu çeksin; **küydüm-bıştım bolup öskön cigit** her türlü zorluğu başından geçirerek büyüyen genç; **küydüm-bıştım kılıp östür-** öyle yetiştir ki, hayatta herşeyi bilsin, her türlü zorluğu çeksin.[112]

Yine Yudahin'in *Kırgız Sözlüğü*'nde **küyük- (II)** maddesinde verilen 1. anlam: "ilgilenmek, telâşlanmak, tasalanmak, üzülmek, gam yemek"; 2. anlam: "ateşli bir şekilde sevmek" şeklindedir. [113]

---

[110] Klaus Röhrborn, "Syntaktisches Verhalten der indischen Fremdwörter im Alttürkischen", *Sprachen des Buddhismus in Zentralasien*, 1983, Wiesbaden, s. 103-112; Osman F. Sertkaya, "Maitrisimit Nom Bitig", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 265-270.

[111] Ebeveyn = "İki ebe" yani "iki baba" söyleyişinde iki unsurdan birisinin üstünlüğü söz konusudur. buna *taglîb* denilir. Antonim ile aynı sayılmamalıdır.

[112] K. K. Yudaḫin, *Kirgizsko-Russkliy Slovar*, Moskova, 1965, s. 460a; K. K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkliy Slovar*, 1, A-K, Frunze, 1985, s. 460a'daki Rusçasından Türkçeye çeviren Kırgız Türkü öğrencim Risbek Alimov'a teşekkür ederim.

[113] K. K. Yudaḫin, *aynı eser*, s. 461.

Bu ikili söyleyişin *sinonim* (*kompositum*) olma ihtimalini de değerlendirelim.

Batı dillerinde *sinonim*'de esas, aynı anlama gelen iki kelimenin birleşerek aynı anlamı vermesidir. Burada esas ifadenin kuvvetlendirilmesidir. Buna Türkiye Türkçesi'nde *ikizleme* denilmesi gerekirken *ikileme* denilmiş, böylece *antonim* (ikileme) ile *sinonim* (ikizleme) birbiriyle karıştırılmıştır.

ög ḳan͡g "anne baba" antonim (ikileme) olarak "ebeveyn [Parents = Eltern], buna karşılık *ög ana* "anne" *ikileme* (*antonim*) değil *ikizleme* (*sinonim*)'dir. Türkiye Türkçesi'ndeki meşhur cümle "*bâb-ı âli yüksek kapısından revân olup gider iken tek bir atlı süvâriye tesâdüfen rastladım*" *ikizleme*'nin çok güzel bir örneğidir.

Çağdaş Uygur Türkçesi'nde de *köyüp pişmek* "yanmak pişmek" (*köyüp pişip*) "âşık olmak" demektir.[114]

> **köyüp pişip** (كويوپ پشپ) ① âdettin taşkırı yahşı körüp, âşık bolup: *Âdil bilen Peride yaş çėgıdın başlapla bir-birige köyüp-pişip, ėlip tėgişken.* ② barlıkını bėgışlap, bütün vücudı bilen: He, emdi bildim, maña köyüp-pişip yaḫşı iş kılıp bėrivatkan bayasen ikensen- de?

Türkiye Türkçesi'nde aynı mefhum için *yanıp tutuşmak* şekli kullanılır.[115]

Çağatay Türkçesi'nde Uygur ve Arap harfli Tezkire-i evliyâ çevirisinde [A67-A68=46a-46b; U93=115a] Rabi'a-yı 'adeviye'den bahs ederken şu cümle geçer:

> "**rābi'a-yı 'adeviye-nin͡g sözi:** ol ḥaḳ dergāhıda ḳabūl tüşgen, ol 'ışḳ otu-ġa **kōyūp pişgen**, ol özini ḥaḳ-ḳa ulap ḫalḳdın şėşgen, ol erenler işin ḳılġan, ol āḫiret sırrın bilgen, ol ẕikri ṭā'ati ḫufiye, rā'bia-ı 'adeviye *radiyallāhü 'anhā*".

Hülâsa, ikilemenin *antonim* veya *sinonim* olması durumunda Dede Korkut metninde geçen *küy-* fiili Eski Türkçe *küd-* fiilinden gelişen *küy-* fiiliyle değil, Eski Türkçe *kün͡y-* "yanmak" fiilinden gelişen *küy-* fiiliyle birleşir.

---

114 *Uygur Tilining İzahlik Lugeti*, 4, K-L, Beicing, 1994, s. 693a.
115 *Türkçe Sözlük*, 2, K-Z, Ankara, 1998, s. 2386a.

Sonuç olarak Dede Korkut metnindeki *güydi bıçdı* ikilemesi *güydi bışdı* "tasalandı, kaygılandı, telaşlandı, kederlendi" şeklinden gelmiş olmalıdır.

Şimdi Bartold'un "açık değildir" dediği • *ol ḳur'ānı yazdı düzdi 'ulemālar ögrenince güydi bıçdı* • *'ālimler serveri 'oṣmān 'affān oġlı görkli* • cümlesini *ol görkli, 'ālimler serveri, 'affān oġlı 'oṣmān, ḳur'ānı yazdı düzdi, 'ulemālar ögrenince güydi bıçdı* şeklinde kurallı hâle getirelim ve cümleyi şöyle aktararak anlayalım: "O, güzel (insan), âlimlerin serveri, Affân oğlu Osman, Kur'ânı düzenledi, ulemâlar (hâfızlar) öğreninceye (ezberleyinceye) kadar (da) kaygılandı".

5/7 **alçaḳ** :

İmlâsını 7/12'deki *Zeliḫa* kelimesi ile krş.

5/10 **Āyna** : <Fa. **ādīna** آدینه "Cuma (günü)".[116]

Kelime Farsçadan Türkçeye geçmiş ve Türkçe kökenli kelimeler gibi işlem görmüştür. *adak* > *ayak; kadgu* > *kaygu; edgü* > *eygü* > *eyü* > *eyi* > *iyi* örneklerinde görülen *-d-* > *-y-* ses gelişmesi ile önce *ādīna* > *āyīna* şeklindeki gelişmesini tamamlamış, *āyīna* şekli Türkçeleşerek vurgusuz orta hecenin düşürülmesi sonucunda *āyna* şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.

Kelime, *Codex Cumanicus*'ta Latin harfleriyle *ayna* şeklinde tespit edilmiştir.[117] Kazan Tatarcası'nda *atna* "hafta" karşılığında kullanılan kelime Türkmen Türkçesi'nde *anna* "Cuma"; Çuvaş Tür Türkçesi'nde ise *erne* "Cuma" şeklinde kullanılmaktadır.[118]

Kelimenin Anadolu ağızlarındaki kullanımı ise ince sıralı olarak olmuş, Anadolu Ağızlarında *eyne* "Perşembe" (Denizli / Çal), *inegün* "Cuma günü" (Edirne), *ene* "Cumaertesi" (Denizli / Buldan) gibi kullanılışlar tespit edilmiştir.

---

[116] Jos. Markwart, "Np. ādīna 'Freitag'", *UJh*, VII/2, 1927, s. 89-121.

[117] Kaare Grönbech, *Komanisches Wörterbuch*, Köbenhavn, 1942, s. 31)

[118] V. G. Egorov, *Etimologiçeskiy Slovar Çuvaşskogo Yazıka*, Çeboksarı, 1964, 346. s.

Benzer bir Farsça kelime de *bādām* kelimesidir. Türkiye Türkçesi'nde aslî kelimeye bağlı olarak *bâdem ~ badem* şekillerinin kullanılması yanında, Anadolu Ağızlarında *-d- > -y-* ses gelişmesi ile oluşan *Payam* (Muğla), *Payamağacı* (Antalya), *Payamlı* (İzmir, Kütühya, Urfa) kullanılışları bilinmektedir. Kelime Tanınmış bir öğretim üyesi olan *Orhan Acıpayamlı*'nın soyadında da görülmektedir.

ādīna آدینه kelimesi, *şâd ~ şâz* شاد ~ شاذ , *şâdiye ~ şâziye* شادیه ~ شاذیه kelimeleri gibi Türkçede *āzīna ~ āzīne* آذینه şeklinde de kullanılmış olmalıdır ki *āzīna ~ āzīne > ezine* gelişmesi ile oluşan şekil bugün Türkçede *Ezine* ve *Ezinepazarı* şekilerinde yaşamaktadır.[119]

5/10 **ḳutbe (~ ḳudbe) <** Ar. **ḫuṭbe**

Arapça *ḫuṭbe* kelimesi Dede Korkut'ta bir kez *ḳutbe* (6/10), iki kez de *ḳudbe* (121/2, 212/7) şekillerinde geçmektedir. Türkçedeki normal ses gelişmesi *ḳ- > ḫ-* şeklindedir. Eski Türkçe *ḳatun, ḳan, ḳotoz ~ ḳotaz* gibi kelimeler Dede Korkut'ta normal olarak *ḫatun, ḫan, ḫotaz* şekillerinde geçerken aslı *ḫuṭbe* şeklinde olan bir kelimenin *ḫ- > ḳ-* ses değişmesine uğraması kelimenin Türkçeleştiğini gösterir. Konunun M. Ergin tarafından yapılan geniş değerlendirmesi için bk. [120]

5/11 **mināredе bañl(a)y(a)nda f(a)ḳī görkli.**

mināre : Türkiye Türkçesi'nin yazı dilinde geçen *mināre* şekli yerine tarihî metinlerde geçen *m(ü)nāre* şekli de düşünülebilir.

bañl(a)y(a)nda < *bañ-la-y-an-da* "banladığı = ezan okuduğu zamanda".

bañ : Sir Gerard Clauson EDPT'deki[121] *baŋ* maddesinde "an onomatopoeic [tabiat taklidi (ses)]" karşılığını veriyor ve Farsça *bāng* "noice, clamour [ses; gürültü, patırdı]"dan ödünç kelime olabileceğini söylüyor. Andreas Tietze ise *Tarihi ve Etimolojik Türkiye*

---

[119] Hasan Eren, "Ezine", *Türk Dili*, Sayı 470, Şubat 1999, s. 91-98.

[120] M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı, II. İndeks-Gramer*, Ankara, 1963, s. 379-387.

[121] 346a.

Türkçesi Lugatı'ndaki[122] *baŋ* maddesinde "Eski Osmanlıca. 'yüksek sesle seslenme, şamata' <Fa. *bāng*. aynı mana" karşılığını veriyor. Ancak Tietze'nin örnek olarak verdiği

Geleydi yār Naẓmī bana her çaġ / Müezzin çıḳdugı çaġlarda bāŋa

beytinin "Nazmî! Müezzin bāŋa (ezan okumaya) çıktığı çağlarda (zamanlarda) yâr (sevgili) bana her çağ (zaman) geleydi" şeklindeki anlamında da açıkça görüleceği üzere *bāŋ* kelimesi "yüksek sesle söyleme, şamata" anlamında değil "ezan" anlamındadır.

Tarihî metinlerde "ezan" karşılığında genellikle *bāŋ* veya *bāŋ-ı namāz* şekillleri kullanılmıştır.

Bu bilgilere dayanarak *bāŋ-la-* fiilini "ezan okumak" *minârede bañlayanda* ibaresini de "minârede ezan okuduğunda, minârede ezan okuduğu zaman" şeklinde anlamak gerekiyor.

bāŋ-la- fiili *bāŋ-la-n-* şeklinde dönüşlü fiil olsa idi "minârede söylenen" mef'ûl "ezan" olurdu. ancak fiil *bāŋ-la-* şeklinde yalın halde olduğu için fâil "müezzin" olur. Dolayısıyla metinde fâil şeklinde geçen kelimeyi kökeni nereden gelirse gelsin "müezzin" (veya "müezzinin sesi"?) şeklinde anlamak gerekiyor.

minârede bañl(a)y(a)nda f(a)ḳī görkli cümlesinin aktarımını "Minarede ezan okuduğu zaman müezzin güzel" yahut metni *minârede bañl(a)y(a)nda f(a)ḳī<niŋ bāŋı> görkli* şeklinde tamamlayarak "Minarede ezan okuduğu zaman müezzin'in sesi (veya ezanı) güzel" şeklinde anlamak gerektiği kanaatindeyim.

f(a)ḳī kelimesi her halde ar. *faḳīh* kelimesinin halk ağzındaki söyleyişi olmalıdır.

5/12 **dulum** : "şakak"

Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Harezm ve Kıpçak Türkçesi 'nde "şakak" anlamında *tuluŋ* şekliyle geçer. Kıpçak Türkçesi'ndeki *tuluŋ* "şakak" kelimesi yanında *-ŋ* > *-m* değişmesi ile oluşan *tulum* şekli de "saç örgüsü" anlamına kulanılmıştır.

Kelime Dede Korkut'ta *t-* > *d-* gelişmesiyle *dulum* şeklinde geçmektedir.

[122] 275b.

Kitâbü'l-idrâk'te "kaş ile kulak arasındaki yer, şakak" şeklinde anlamlandırılmıştır. Ancak çeşitli lehçelerdeki "saç örgüsü" anlamı yanında, O. Ş. Gökyay "zülüf, kâkül, turra" anlamlarını da zikretmiştir.

Hasan Eren[123] ile Andreas Tietze[124] etimolojik sözlüklerinde kelimeyi *duluk* "şakak" maddesinde açıklarlar.

Kelimenin Anadolu ağızlarında *duluk* ~ *doluk* (II), *duluġ*, *duluḫ* (I), *dulum* (I), *dulun* söyleyişleri ile "1. yüz, çehre; 2. yanak; 3. şakak; 4. avurt; 5. gerdan; 6. nefes borusu; 7. kulak arkası; 8. çene kemikleri; 9. şakaklardaki saç, zülüf; 10. favori" şeklinde 10 anlamı tespit edilmiştir.[125]

Adana havalisinde *duluk* "kulağın üstünden altına kadar saç ile sakalın karıştığı yer" anlamına kullanılan kelimenin sözlüklere alınmamış bir kullanılışı da *duluk bırakmak* "favori uzatmak" anlamıdır.

6/1 **buġur** "erkek deve".

Cinsi bildiren bir kelime olan *tebe* > *teve* > *deve*'nin erkek türü *buġur*, dişisi *maya*, yavrusu *boto* > *bota*'dır.

buġur kelimesi hayvan isimlerine gelip isimden isim yapan *-a* ekini alarak *buġur-a* şeklinde gelişmiş, ancak üç heceli kelimelerde genellikle vurgusuz orta hece düştüğü için kelime *buġura* > *buġra* şeklini almıştır.

buġra kelimesini benzer örnekler olarak *sıp* "eşek yavrusu"ndan *sıp-a* > *sıpa*; *çoçuk* "domuz yavrusu"ndan *çoçuk-a* > *çoçka* şekilleri verilebilir.[126]

Eski Türkçe'de *buġra* şekli geçer. Orta Türkçe devresinden sonra da aslî şekil olan *buġur* şekli Senglâh, Dede Korkut vs gibi kaynaklarda görülmektedir.

---

[123] Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, s. 123a.

[124] Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 1, A-E, İstanbul-Wien, 2002, s. 658b.

[125] *Derleme Sözlüğü*, IV, D, Ankara, 1969, s. 1698-1599.

[126] Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, **sıpa, bugra** ve **çoçka** maddeleri.

6/1 **yañal ala** : "parlak kırmızı, kızıl"

Bu iki kelime *sinonim* (ikizleme) olmalıdır. *ala* kelimesinin Dede Korkut'taki kullanımı geniştir. Kelime *ala yılan, ala evren, ala köpek, ala geyik, ala ḳaz, ala ördek ḳara kaz, ala başlı keçi; ala çadır, ala ėv, ala gėrdek, ala bargah otaḳ, ala sayvan, ala ḳalı ipek, ala yorġan; ala leşker, ala oḫ, ala gönder, ala ḳalḳan bağı, ala ḳollu sapan; ala tağ, ala yatan ḳara tağ, ala tañ, ala göz, ala ḳuyma görklü göz* örneklerinde de görüleceği gibi 24 isimle kullanılmıştır. Bu isimlerden ikâmetgâh ile ilgili olanları şöyledir. *ala bargah otak, ala çadır, yañal ala ėv, kızıl ala gėrdek* ve *ap alaca gėrdek*. Bu kullanılışlarda

ala *çadır*
ala *gėrdek*
ala *ėv*
ala *bargah otak*
ala *sayvān ~ sayvān*

sıfat tamlamalarında sıfat kısmı ***ala*** kelimesi, isim kısmı ise *çadır, gėrdek, ėv*, ve *bargah otak, sayvān ~ sayvān* kelimeleridir.

bargah otak sinoniminde *bargah* kelimesi nasıl ikizleme yolu ile *otak* ismini pekiştiriyorsa, *kızıl ala* "kırmızı, parlak kırmızı" sinonimindeki *kızıl* sıfatı da *ala* sıfatını ikizleme yolu ile pekiştirmektedir. İfadeyi kuvvetlendirmek için yapılan bu pekiştirmeli *kızıl ala gėrdek* (189/11) örneğini, *yañal ala ėv* (7/1-2) örneği ile karşılaştırırsak,

kızıl ***ala*** *gėrdek*
yañal ***ala*** *ėv*

yañal ala ibaresinin de *kızıl ala* ikizlemesine paralel bir ikizleme (sinonim) olduğunu düşünebiliriz.

Buna göre *yañal* kelimesinin de *kızıl* kelimesi gibi renk olduğunu kabul ettiğimizde *yañal* kelimesinin *Derleme Sözlüğü* 4116 (II)'deki *yagal* (> *yañal*) örneğindeki "yanar döner, parlak kırmızı" anlamı ile *ala* kelimesinin anlamını pekiştiren bir sıfat olduğu açıkça ortaya çıkar.

kızıl kelimesi, *kızıl ala* ikizlemesi yanında, Dede Korkut'ta *kırmızı* kelimesi ile eşdeğer olarak kullanılmıştır. (Beyreğe) *"Adaḳlu-*

sından ergenlik bir ḳırmızı ḳaftān geldi. Bayrek geydi. Yoldaşlarına bu iş ḫōş gelmedi. Saḫt oldılar. Beyrek eydür: "neye saḫt olduñuz" dėdi. Eytdiler: "nece saḫt olmayalum, sen ḳızıl ḳaftān geyersin, biz aġ ḳaftān geyerüz" dėdiler. (D. 89/7-11).

"... oġuzuñ üzerine bir sür{d}i geyik geldi. Bamsı Beyrek birini ḳova getdi. Ḳova ḳov<a> bir yere geldi, ne gördi? Sulṭānım! Gördi gök çayıruñ üzerine bir ḳırmızı otaġ dikilmiş. Yazup "bu otaġ kimüñ ola" dėdi". "... Oğuzun üzerine bir geyik sürüsü geldi. Bamsı Beyrek (geyiklerden) birisini kovalayarak gitti. (Geyiği) kovalaya kovalaya bir yere geldi. Ne gördü? Sultanım! Gördü (ki) yeşil çayırın üzerine bir kırmızı otag dikilmiş, Şaşırıp "bu otag kimin ola" dedi. (D. 76/2-7).

Kırmızı otag ibaresini 10/7, 10/11, 11/13-12/1, 12/13, 13/1'deki *kızıl otag* ibaresi ile krş.

6/6-11 **Kadın tiplemeleri:**

Vatikan ve Dresden nüshaları kadınların dört türü hakkında önce sıralama sonra da açıklama açısından birbirleri ile kelime kelime örtüşmezler.

sıra	Vatikan nüshası (3/6-8) **sıralama**	**açıklama**	**değerlendirme**
	'avratlar dört dürlüdür.		
1	birisi ev yapan **şulp**dur	ev yapan **şulb**	→ olumlu
2	birisi şolduran şopdur	şolduran şop	→ olumsuz
3	birisi **ţolduran ţob**dur	**ţoldurum ţop**	→ olumsuz
4	birisi niçe söyler isen bayaġıdur		→ olumsuz

sıra	Dresden nüshası (7/5 →) **sıralama**	**açıklama**	**değerlendirme**
	ḳarı-lar dört dürlüdür.		
1	birisi şolduran şobdur	şolduran şob	→ olumsuz
2	birisi ţolduran **ţob**dur	ţolduran **ţob***	→ olumsuz
3	birisi ėvüñ ţayaġıdur		→ olumlu
4	birisi niçe söyler iseñ bayaġıdur		→ olumsuz

* Açıklamada *be*'nin tek noktası yerine müstensih tarafından sehven *ye*'nin iki noktası konulmuştur.

Vatikan nüshası kadınların dört türü hakkındaki açıklamaya birinci sırada olumlu kadın tipi olarak verilen *ev yapan şulp* ile başlar. Dresden nüshası kadınların dört türü hakkındaki açıklamaya ise sıralamasında üçüncü olarak zikredilen *évüñ ṭayaġı* olan olumlu kadın tipinden başlar. Yani Vatikan nüshasında ilk sıradaki *ev yapan şulp* kadın tipi ile Dresden nüshasında üçüncü sıradaki *évüñ ṭayaġı* kadın tipi olumlu olma açısından birbiri ile örtüşmektedir. Olumlu tiplerin Vatikan nüshasında birinci, Dresden nüshasında ise üçüncü sırada olmasının sebebi Vatikan nüshasında dört kadın tipi ile ilgili kafiye olmaması (*şulp / şop / ṭob / bayaġı*), buna karşılık Dresden nüshasında (*şob / ṭob ; ṭayaġı / bayaġı*) şeklinde dört kadın tipi ile ilgili ikili kafiyenin yapılmasıdır. Bu ikili kafiye sıralaması dolayısıyla olumlu kadın tipi Dresden nüshasında üçüncü sırada zikredilmiş, ancak birinci sırada açıklanmıştır. Başka bir söyleyişle Vatikan ile Dresden nüshalarında ilk olarak olumlu kadın tipi, ikinci, üçüncü ve dördüncü sıralarda da olumsuz kadın tipleri açıklanmıştır.

Nâşirlerin metin okumalarının a) *soy* ve *toy*; b) *sop ~ sob* ve *tob ~ top*; c) *sulp ~ solp*; *sop* ve *top ~ dop* okuyanlar olmak üzere üç grupta toplandığını görürüz.

a) *soy* ve *toy* okuyanlar

Kişi ve yıl	sıralama	açıklama
Orhan Şaik Gökyay (1938)	solduran soy	solduran soy
	ṭolduran ṭoy[127]	ṭolduran ṭoy
	evüñ tayaḳı	evüñ tayaḳı
	..... bayağı	..... bayağı

Həmid Araslı (1939, 1962, 1978)	solduran soy	solduran soy
	dolduran toy	dolduran toy
	evüñ dayağı	evüñ dayağı
	..... bayağı	..... bayağı

[127] Orhan Şaik Gökyay dip notunda "metin طربدر " açıklamasını yapmıştır.

F. Zeynalov-S. əlizade (1988)	soldıran soy	soldıran soy
	toldıran toy	toldıran toy
	eviñ tayağı	eviñ tayağı
	..... bayağı	..... bayağı

A. A.-T. Guzuçuyev (1995)	solduran so:y	solduran so:y
	to:lduran top	to:lduran top
	övüñ tayanığı	övüñ tayanığı
	..... bayağı	..... bayağı

Şamil Cemşidov (1995, 1999)	solduran soy	solduran soy
	dolduran toy	dolduran toy
	evin dayağı	evin dayağı
	..... bəyağı	..... bəyağı

Samət əlizade (1999)	soldıran soy	soldıran soy
	toldıran toy	toldıran toy
	eviñ tayağı	eviñ tayağı
	..... bayağı	..... bayağı

b) *sop ~ sob* ve *top ~ top* okuyanlar;

Muharrem Ergin (1958)	şolduran şop	şolduran şop
	ţolduran ţop	ţolduran ţop
	ivüñ tayağı	ivüñ tayağı
	..... bayağı	..... bayağı

A. Aşırov (1997) Dresden	solduran sop	solduran sop
	tolduran top	tolduran top
	eviñ tayağı	eviñ tayağı
	..... bayağı	..... bayağı

S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	şolduran şob	şolduran şop
	ṭolduran ṭob	ṭolduran ṭop
	ėvüŋ ṭayağı	ėvüŋ ṭayağı
	..... bayağı	..... bayağı

c) *sulp ~ solp*; *sop* ve *top ~ dop* okuyanlar

Orhan Şaik Gökyay (1973)	ev yapan sulp	
	şolduran sop	solduran sop
	dolduran top	dolduran top
	evüñ tayakı	evüñ tayakı
	..... bayağı	..... bayağı

A. Aşırov (1997) Vatikan	ev yapan solp	ev yapan solp
	solduran sop	solduran sop
	dolduran sop[128]	dolduran dop
	..... bayağı	..... bayağı

M. S. Kaçalin (1998, 2000)	ev yapan şulp	ev yapan şulb
	şolduran şop	şo<ł>duran şop
	ṭulduran ṭop	ṭuldurum ṭop (1998) ṭulduran ṭop (2000)
	..... bayağı	..... bayağı

Bu listeden de açıkça görüleceği üzere 11 neşrin 10'undaki okumalar Dresden nüshası esas alınarak yapılmıştır. A. Aşırov Vatikan nüshasını ayrı metin olarak verir. Kaçalin de yayımlamamış çalışmasında sadece Vatikan nüshasını işler.

Orhan Şaik Gökyay 1973 neşrinde edisyon kritik yapmaya çalışmış ancak Vatikan nüshasındaki *ev yapan sulp* tipinin Dresden nüshasındaki *evüñ tayakı* tipiyle ayniliğini gözden kaçırdığı için kadın tipleri sadece O. Ş. Gökyay sıralamasında 5 tip olarak verilmiştir.

[128] **dop** yerine tashih hatası olmalı (O. F. S.)

Kaçalin ise açıklamada 1998'de *ṭuldurum* okuduğu kelimeyi 2000'de dip notuna taşımış ve açıklamada kelimeyi *ṭulduran* şeklinde düzeltmiştir.

ev yapan şulp

şulb kelimesi Arapçadır. Arapça sözlüklerden *el-Mu'cemü'l-vasît*'da **"eş-şulb** *ve yuḳālü hüve min ṣulbi fulānin : min zürriyetihi* ["O falanın sulbündendir, yani onun zürriyetindendir" denilir]"[129]; *el-Müncid*'de ise **"eş-şulb** *ve yuḳālü «hüve min ṣulbi fulānin», ey min neslihi ve veledihi* [«O falanın sulbündendir», yani onun neslindendir ve onun çocuğudur"denilir]"[9] şeklinde açıklanmıştır.

el-Mu'cem'de "zürriyet"[130] kelimesi ile karşılanan *şulb* kelimesi, *el-Müncid*'de ise "nesil" kelimesi ile açıklanmakta yani kişinin kendisinden sonrası, ardılları kasdedilmektedir. Arapça *şulb* kelimesi Türkçeye girdiğinde *-b* >*-p* gelişmesi ile Türkçe telâffuzu vurgulandığı için Vatikan nüshasında *şulp* şeklinde geçer. Yine bu kelime Türkçede *-lb* ~ *-lp* > *-b* ~ *-p* ses gelişmesi ile *şulb* > *şulp* > *şop* şeklinde Türkçeleşmiş olmalıdır.

Mustafa Sinan Kaçalin doçentlik kadrosuna atanmak için dosyasına koyduğu *Ḥikāyet-i Oġuz-nāme-i Ḳażān Big ve Ġayrı* (İstanbul, 1998) adlı Türk Dil Kurumu'nda yayımlanmak üzere hazırladığı Dede Korkut'un Vatikan nüshasını işlediği çalışmasında[131] *-lb* ~ *-lp* > *-b* ~ *-p* ses gelişmesi için verdiği *şulb* ~ *şulp* > *şob* ~ *şop* örneği yanında *çolpan* (EDPT 418b) > *çoban*; *çalpaḳ* (EDPT 418a) > *çapaḳ*; *tolp* (EDPT 492b) > *top*; *yalpırġaḳ* (EDPT 879b) *yapırġaḳ* > *yapıraḳ* > *yapraḳ* örneklerini de verir.

Kaçalin eserinin basımı için 2000 yılında hazırladığı raportör nüshasında ise[132] Ar. *u* > Türk. *o* ses değişmesi için

---

[129] *el-Mu'cemü'l-vasît*, Kahire, 1392 = 1972, s. 544c.

[130] Dr. Muhammed-i Muîn, *Ferheng-i Fârisî*, II, Tahran, 1978, s. 1069. "zürriyet : "nesil ve ferzendân".

[131] Mustafa Sinan Kaçalin, *Ḥikāyet-i Oġuz-nāme-i Ḳażān Big ve Ġayrı*, İstanbul, 1998, s. 106.

[132] Mustafa Sinan Kaçalin, *Ḥikāyet-i Oġuz-nāme-i Ḳażān Big ve Ġayrı*, İstanbul, 2000, s. 209.

a) *'u- > 'o- ~ 'ö- : 'uṣmān > 'osman; 'umar > 'ömer; 'uḳḳaşa[t] > 'ökkeş, 'uşr > 'öşür;*

b) *-u- > -o- ~ -ö- : luḳmān > lokman; nuḳṣān > noksan; nuḳta[t] > nokta; ṣufra > sofra; ṣuḥbat > sohbet; şu'm > şom; şuhrat > şöhret;*

c) Arapçadan > Batı dillerine de *-u- > -o-* için *Sulṭān > Zoltan; Ḳur'ān > Koran*

örneklerini vermektedir. Bu ses gelişmesine dayanarak *sub ~ sup* gibi bir ara şekil aramak gereği de ortadan kalkmış olmaktadır.

Kaçalin'in verdiği *-lb ~ -lp > -b ~ -p* ses gelişmesi kuralına dayanarak *ṣulb > ṣulp > ṣop* örneğinin gerçekleştiğini kabul edebiliriz.

şoy ve şop; şolduran şop

Sop kelimesi Türkiye Türkçesi'nde tek başına kullanılmamış, ancak *soy* kelimesi ile birlikte *soy sop* şeklinde ikileme (antonim) olarak kullanılmıştır. Türkçe *soy* kelimesinin Arapça karşılığı *neseb*, yani kişinin kendisinden önceki ecdadı, atası, babası, öncülüdür. *Nesebi gayr-ı sahîh* "babası belirsiz" demektir.[133] *Sop* kelimesinin Arapça karşılığı ise *nesil*, yani kişinin kendisinden sonra gelen çocuğu, torunu, ardılıdır. Buna dayanarak neseb (= soy) + nesil (= sop) antonimini yani *soy sop* ikilemesini Türkçede "sülâle, hânedân, dynasty" şeklinde anlamlandırabiliriz.

Soy kelimesi Türkçede anlam bakımından nötrdür. Meselâ *soylu* kelimesi "asil" anlamında olumlu anlam taşımakta, *soysuz* kelimesi ise olumsuz anlam taşımaktadır. Keza *soyu sopu belirsiz* ibaresinde de olumsuz anlam vardır.

Vatikan nüshasındaki *birisi ev yapan şulpdur* cümlesi metinde olumlu olarak açıklanmakta, onu takip eden ikinci cümle olan *birisi solduran soptur* cümlesi ise metinde olumsuz olarak açıklanmaktadır. Yani her iki cümle arasında anlam bakımından, bir zıtlık, bir tezat söz konusudur.

---

133 *Türkçe Sözlük*'te ise **nesebi gayrisahih** "Kanuni olmayan bir birleşme sonucunda doğan (çocuk)" şeklinde anlamlandırılmıştır. *Türkçe Sözlük*, K-Z, Ankara, 1998, s. 1646b.

Bu durumda destanı söyleyen veya yazan kişinin kelimenin aslî şekli olan *ṣulb* > *ṣulp* şeklini olumlu anlamda, Türkçeleşen *ṣob* ~ *ṣop* şeklini de olumsuz anlamda kullandığını düşünebiliriz.

ṣolduran ṣop ibaresini kurallı cümle haline getirdiğimizde *ṣop ṣolduran* söyleyişini elde ederiz. Bu söyleyiş yükleme hali eki yazılmamış bir şekil olup ekli hali *ṣop(u) ṣolduran* şeklindedir.

Ṣol- fiilinde "azalmak, fakirleşmek" anlamı vardır. *Ṣoldur-* fiili ise "azaltmak, fakirleştirmek" anlamındadır. *ṣop ṣoldur-* "nesil azaltmak, nesil kurutmak", *ṣop(u) ṣolduran* ise "nesli kurutan" anlamında kullanılmış olmalıdır.

Böylece olumlu ve olumsuz olma durumuna göre *ev yapan ṣulp*'u "erinin soyunu devam ettiren" kadın tipi, *ṣolduran ṣop*'u ise "erinin neslini kurutan" kadın tipi olarak kabul edebiliriz.

ṭolduran ~ ṭulduran ve ṭob ~ ṭop

İlk kelimenin *ṭolduran ~ tolduran ~ dolduran ~ toldıran* ve *ṭulduran* şekillerindeki okunuşları O, Ş. Gökyay (1938), M. Ergin, A. Annanurov-T. Guzuçuyev, A. Aşırov, S. Tezcan-H. Boeschoten tarafından *ṭolduran ~ tolduran*; F. Zeynalov-S. Əlizade, S. Əlizade tarafından *toldıran*; H. Araslı, Ş. Cemşidov, O, Ş. Gökyay (1973) ve A. Aşırov tarafından *dolduran* şeklindedir.

M. S. Kaçalin Vatikan nüshası üzerindeki çalışmasında T. Tekin'den etkilenerek sıralamada *ṭuldıran*, açıklamada ise önce *ṭuldurum* (1998), sonra da *ṭulduran* (2000) okumuştur.

İkinci kelimenin nâşirler tarafından *ṭoy ~ toy* ve *ṭop ~ top ~ ṭob ~ dop* şekillerinde iki okuyuşu yapılmıştır. Kelime sıralamada ve açıklamada O. Ş. Gökyay (1938) tarafından *ṭoy*; H. Araslı, F. Zeynalov-S. Əlizade, Ş. Cemşidov, S. Əlizade tarafından *toy*, M. Ergin ve M. S. Kaçalin tarafından *ṭop*; O. Ş. Gökyay (1973), A. Annanurov-T. Guzuçuyev, A. Aşırov tarafından *top*; S. Tezcan-H. Boeschoten tarafından *tob*, A. Aşırov tarafından da *dop* şekillerinde okunmuştur.

Bu kadın tipi "yatarken/uyurken sarsılınca yattığı yerden ayağa kalkan, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna koşuşturan, dedikodu yaparak öğle vaktine kadar gezen, öğleden sonra evine geldiğinde hırsız köpeğin, yaramaz

dananın evini birbirine kattığını, evinin tavuk kümesine, sığır ahırına döndüğünü gören, komşularına kız ... ölmeye, kaybolmaya gitmemiştim, yatacak yerim yine bu harap olası (evim) idi. N'olaydı komşu hakkı, Tanrı hakkı (için) benim evime bir bakaydınız" diyen kadın tipidir.

Burada anlatılan kadın tipinin iki özelliği a) "evinde yatması (yatağını doldurması) ve yatmaya evine gelmesi"; b) "obanın bir ucundan bir ucuna kadar koşuşturması, gezmesi" vurgulanmaktadır.

Bu durumda *tolduran top* ibaresini *top toldu*ran ve yükleme hali ekli şekliyle de *top(u) tolduran* şeklinde anlarsak, *tob ~ top* kelimesinin "yatak, döşek, şilte" anlamına gelmesi gerektiğini görürüz. O zaman da *top(u) tolduran* ibaresi "yatağı, döşeği dolduran" şeklinde anlamlandırılabilir. Yani kadın "erinin yatağını dolduran" kadın tipi olur. Ancak nâşirlerin çeşitli şekillerde okuduğu *tob ~ top* kelimesinin Türkçe olması dışında, Moğolcadan Türkçeye, Farsçadan Türkçeye, Arapçadan Türkçeye geçen bir kelime olmasını da düşünerek baktığım kaynaklarda bu kelimenin, yaklaşık olarak bile, "yatak, döşek" anlamını tespit edemedim.

İkinci ihtimal olarak obanın bu ucundan o ucuna, o ucundan bu ucuna kadar koşuşturması, gezmesi durumu, bu kadın tipinin sahada vurulan, savurulan, yuvarlanan bir topun ardından koşan bir kişiye benzetilmesi de olabilir. O zaman da "vurmak, çarpmak, savurmak, yuvarlamak" anlamında bir *tol-* ve *toldur-* fiili bulmak gerekir.

T. Tekin ""Some Corrections in *Kitāb-i Dede Qorqut*"[134] = "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler"[135] adlı makalelerinde DLT'deki *tul-* "vurmak" ve *tuldur-* "vurdurmak, çarpmak" fiillerini zikrediyor ve *tulduran top* ibaresi için "vurulan, oradan oraya yuvarlanan top" anlamını veriyor. Cümleyi *top tulduran* ve yükleme hali ekli şekliyle *top(u) tulduran* şekliyle de açıklarsak, bu kadın tipini "top(u) vurulan, savurulan, yuvarlanan" kadın tipi olarak obanın bir ucundan öbür ucuna kadar, öbür ucundan bu ucuna kadar

---

[134] *Studia Turcologica. Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli, 1982, s. 563-576.

[135] *TDAY-Belleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 141-156.

koşuşturan, gezen, amiyane tabirle sürten bir kadın tipi olarak düşünebiliriz.

T. Tekin'in DLT'te *tul-* ve *tuldur-* şeklinde olduğunu söylediği bu fiilin[136] Oğuz grubunda *tol-* ve *toldur-* şeklinde telaffuz edilmesi normal sayılmalıdır. Çünkü Doğu Türkçesi'nde yuvarlak dar ünlüyle *tugmak, ünmek* şeklinde telâffuz edilen fiiller, Batı Türkçesi'nde *togmak, önmek* şeklinde yuvarlak geniş ünlüyle telâffuz edilirler.

baya "eski, önce" ve **bayağı** "eskisi, öncesi, eskisi gibi"

EDPT 384a'da "**baya:** 'recently, in the immediate past [son zamanlarda, çok yakın geçmişte]", DLT'te "**baya** just, exactly [henüz şimdi, kesin olarak]" şekillerinde anlamlandırılan *baya* kelimesi Türkiye Türkçesi'nin haricinde çeşitli anlamlarla Çağdaş Türk lehçelerinden Tatar, Başkır, Kırgız, Kazak, Özbek lehçelerinde *baya*, Altay, Hakas, Şor lehçelerinde *paya*, Çuvaş lehçesinde *payan* şekillerinde yaşamaktadır.[137]

Kelime eski Uygur Türkçesi'nde *baya-ḳıñya*'dan gelişen *baya-ḳıya* şekliyle geçer. *bayaḳıya tuġmış kün teñri emdi sön ündi* (so read) 'the sun which has just risen has now at least climed (the sky) [henüz doğmuş olan güneş (gökyüzüne) henüz yükselmişti]' U II 88/77-8.

Kelime DLT'te *oḳ* pekiştirme edatı ile *baya-oḳ* şeklinde geçmektedir.[138] *baya oḳ keldim* "ḳabla ḥāẕihi s-sā'a ḥaḳīḳatan [I came just now (henüz şimdi geldim)]". Keza *baya+oḳ* kaynaşarak *bayaḳ* şeklini almış ve Türkiye Türkçesi'nde *bayak* "az önce, demin" anlamında kullanılmıştır.[139]

Kelimenin Dede Korkut'ta *baya* ve *bayağı* şekillerinde iki kullanılışı görülmektedir. *baya mırlardı şimdi ḫırlamağa başladı*[140] (160/3) ve *(birisi) néçe söyler iseñ bayağıdur* (7/4, 9/4).

---

136 EDPT, **tul-** 491a; **tuldur-** 495a.

137 *Sravnitel'no -İstoriçeskaya Grammatik Tyurkskiḫ Yazıkov. Leksika*, Moskova, 1997, s. 83-84; EDPT 384a.

138 R. Dankoff-J. Kelly, *Compendium of Turkic Dialects (Dīwān Lugat at-Turk)*, Part I, Harvard, 1982, s. 89.

139 *Tarama Sözlüğü*, I, A-B, Ankara, 1963, s. 464-465.

140 Bu cümlenin ilk kısmı Ergin'de *baya mırlar idi*, Gökyay'da ise *bayak*

O. Ş. Gökyay, "Söz dizisi"nde **bayağı** maddesini "aşağı, aşağılık, kaba", M. Ergin ise "İndeks"de **bayagı** maddesini "bayağı" kelimesi ile karşılamıştır.[141]

S. Tezcan bu kelimenin yapısını *baya* "önce" + *ġı* aitlik eki şeklinde düşünmüş ve anlamını da "önceki, eskisi gibi" şeklinde düzeltmiştir.[142] Tezcan'ın anlamlandırmasına aynen katılıyorum. Ancak ben kelimenin etimolojik yapısını *baya+oḳ* > *bayaḳ* ~ *bayaġ* kelimesine gelen *+ı* iyelik eki ile açıklamak istiyorum.

Kelime eski Türkiye Türkçesi'nde *bayaḳ* ve bu şekilden gelişen *bayaġ* şekliyle yaşamıştır. *Tarama Sözlüğü*'ndeki XIV. yüzyıl örneklerinde *bayaġ* kullanılışı verilmektedir. Kelime Dede Korkut'ta ister *bayaġ* şekline *+ı* iyelik eki gelmesiyle *bayaġı,* ister *bayaḳ* şekline *+ı* iyelik ekinin gelmesi ve iki ünlü arasında *-ḳ-* > *-ġ-* ses gelişmesiyle *bayaġı* şeklini alsın anlamı Tezcan'ın belirttiği gibi "eskisi, eskisi gibi" anlamlarında olacaktır. Bu kadın tipinin niçin "eskisi gibi" olduğu

biñ söyler iseñ birisini ***tuymaz*** (5 + 6)
erüñ sözini ḳulaġına ḳoymaz (5 + 6)

söyleyişinden de anlaşılmaktadır.

Bayağı kelimesinin Türkiye Türkçesi'nde anlam değiştirerek "bayağı, adi, basit" anlamlarında kullanılması Dede Korkut'tan epeyi sonralara rastlamaktadır.[143]

Maniheyist Uygur Türkleri tarafından Göktürk harfleri ile kâğıda yazılmış bir metin parçasında töreye uyan ve uymayan dört kadın tipi ile ilgili bilgiler verilmektedir.

T. M. 335, 337 (= Mz. 403)[144] bulunma yeri kodlu yazma parçasının ***a*** yüzü sağdan ve aşağıdan, ***b*** yüzü ise soldan ve aşağıdan

---

mırlarıdı şeklindedir.

141 O. Ş. Gökyay, 1973, s. 173; M. Ergin, 1963, s. 41.

142 Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 53-54.

143 *Türkçe Sözlük*, 1, A-J, Ankara, 1998, s. 247a; Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 1, A-E, İstanbul-Wien, 2002, s. 295b. **bayağı** II "alelâde, adi".

144 Osman F. Sertkaya, "Fragmente in alttürkischer Runenschrift aus den

oldukça tahrip olduğu için metnin aslî satır sayısı bilinmemektedir. Ancak metnin günümüze ulaşan bölümü başlık satırı dahil 16 satır ihtiva etmektedir.

Metnin ***a*** yüzünün transliterasyonu, transkripsiyonu ve çevirisi şöyledir:

	Transliterasyon	**Transkripsiyon**
01	B²[...	b²[...
02	? ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? ?	? ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? ?
03	]B²Y [	]bi[rle? ...
04	]B² [	] b[...]
05	K¹WD¹WZ[// //]	koduz[... ta]
06	K¹Y : Y²M' : Y[/////]	kı : ymä : i[...]
07	-L²YRK²' : NÇ' : [///]	lirke : (a)nça : [...]
08	S²YN²Y : B²YRL²' : [///]	sini : birlä : [...]
09	NK : WY¹N¹ŞK¹ : K²[///]	(e)ŋ̃g : oynaşık : k[...]
10	-K² : T²G²W̃L² :	k : tägül
11	Y²M' [:] B²YL²Y[R²///]	ymä : bili[r? ...]
12	-W̃T²Y : T²W̃[/]T² : T²[///]	üti : tö[r]t : t[öröl]
13	-W̃G² : K²YS²Y : [///]	üg : kisi : [...]
14	WY¹N¹'G¹[Y¹ : ///]	oynag[(a)y? : kodu?]
15	-Z : B²YR²[// ///]	z bir[le? ...]
16	-' : K²YN[// ///]	a : (i)kin[ti?

Transkripsiyon:

]bi[rle? ...] b[...] koduz[... ta]kı : ymä : i [...]lirke : (a)nça : [...] sini : birlä : [...] (e)ŋ̃g : oynaşık : k[...]k : tägül ymä : bili[r? ...]üti : tö[r]t : t[öröl]üg : kisi : [...] oynag[(a)y? : kodu?]z bir[le? ...]a : (i)kin[ti?

Tercüme:

... i[le ...] b[...] kadın ... v]e yine [... bil]enler böyle ... senin ile ..en cilveli k[...]k değildir. ve ... bilenler...]üti dört törölü kadın [oynaya[cak? kadı]n ile ...v]e ikin[ci ...

Turfan-Funden", *Runen, Tamgas und Graffiti aus Asien und Osteuropa,* Wiesbaden 1985, s. 133-164; ve *Göktürk Tarihinin Meseleleri/Probleme der köktürkischen Geschichte/Some Problems of Köktürk History,* Ankara 1995, s. 225-276..

Metnin *b* yüzünün transliterasyonu, transkripsiyonu ve çevirisi şöyledir:

01	...] N^1WMY	] n nomı
02	??????????????	??????????????
03	wQL^1W	u]klu
04	??????????????	??????????????
05	[///]$\hat{W}R^2$[/]$\hat{W}G^2$: [//]	[...törö]lüg : [uzun :
06	[///]$WN^1L^2WG^1D^{1\prime}$: K^2	t]onlugda : k
07	[YN^2] : $T^2R^2K^2$: $Y^1L^1K^1R^1$:	[in] : t(ä)rk : y(a)lk(a)r
08	[//]YR^2 : $T^2\hat{W}R^2\hat{W}S^2\hat{W}Z$:	[bi]r : törösüz :
09	[///]G^1 : $'T^1L^1G^1$: WZ	[(a)ñy(ı)]g : atl(ı)g : uz
10	[///]$WN^1L^1WG^1D^{1\prime}$: K^2	[un : t]onlugda : (i)k
11	[NT]Y : $Y^1BL^1K^1$: T^1YL^1	i[nt]i : y(a)bl(a)k : tıl : [sab :]
12	[S^1B^1] : $Y^1T^1YÇY$: K^1	(a)ytıçı : k
13	]WD^1WZD^1]' : $\hat{W}Ç\hat{W}NÇ$:	[oduzd]a : üçünç :
14	[///] K^1WD^1WZ	[...] : koduz[da :]
15	[// :$T^2\hat{W}R^2$]$T^2\hat{W}NÇ$: WL^1 :	[tör]tünç : ol
16	[///] : $Y^1L^1K^1$	[...] : y(a)lk[ar :]
17	[/// ///]	

Transkripsiyon

[...törö]lüg uzun t]onlugda k[in] t(ä)rk y(a)lk(a)r
[bi]r törösüz [(a)ñy(ı)]g atl(ı)g uz[un t]onlugda
(i)ki[nt]i y(a)bl(a)k tıl [sab] (a)ytıçı k[oduzd]a
üçünç [.....] koduz[da]
[tör]tünç ol [.....] y(a)lk[ar]

Tercüme :

töreli kadınlardan sonra hemen uzaklaşır
Birinci töresiz fena şöhretli kadından,
ikinci kötü söz laf söyleyici kadından
üçüncü ..... kadından
dördüncü o [.....] uzaklaşır [...]

Yaprağın ***a*** yüzünde geçen *oynaşık* (< *oy(u)n+a-ş-ı-k*) "cilveli, hareketli, fingirdek" kelimesi Türkçe tanınmış bir şarkıda şöyle geçer:

Bu sabah bağda erken *Gül açtı sen gülerken*
Esmerim sevişelim *Kuş yuvaya dönerken*
Güzelim, civanım, ***oynaşığım*** *a canım bize uğra geçerken ...*

Açık, deşik, pişik, alışık, barışık, bitişik, çapraşık, değişik, dolaşık, karışık, sıkışık, yerleşik, yılışık vs kelimeleri[145] gibi bir yapıya sahip olan *oynaşık* kelimesi oyun isminden *+a* eki ile *oyun+a- > oyn+a-* şeklinde isimden fiil, *-ş-* eki ile fiilden fiil, *-ı-k* eki ile fiilden yapılan isimdir. Peter Zieme'nin "*oynaş* (burada *+ık* küçültme hâli eki ile)" ifadesini düzeltmek gerekmektedir.[146]

Törölüg "töreli, örfe ve âdete-geleneğe uyan" kelimesi *tört törölüg kisi* ibaresinde "örfe ve âdete-geleneğe uyan dört kadın" anlamındadır.

Yaprağın ***b*** yüzünde *törösüz* "töresiz, örfe ve âdete-geleneğe uymayan" kadınların ilki olarak *törösüz anyıg atlıg uzun tonlugda* "örfe ve âdete-geleneğe uymayan kötü şöhretli kadından"ibaresi gelmekte ve bu ibareyi *ikinti yablak tıl sab aytıçı koduzda* "ikinci olarak kötü söz laf söyleyici (dedikoducu, fitneci, sürtük) kadından" ibaresi takip etmektedir. Üçüncü ve dördüncü kadın tiplerinin özellikleri ile ilgili kelimeleler maalesef metinde tahrip olmuştur.

6/7 **ozan <eydür> :**

6/7'deki *ozan* kelimesinden sonra yazılmayan fiil 6/5'deki *ozan eydür* söyleyişine paralel olarak *ozan <eydür>* şeklinde tamamlandı.

6/7 **... eve bir <udlu> ḳonuḳ gelse, ... :**

... yazıdan yabandan eve bir ḳonuḳ gelse, er adam evde olmasa ... ibaresinde *udlu* kelimesi yoktur. Ancak 8/4-5'deki *evine*

---

[145] Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil bilgisi)*, Ankara, 2003, s. 84-87, § 124.

[146] Peter Zieme, "Runik harfli birkaç pasaj üzerine kimi yorum önerileri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2000*, Ankara, 2001, s. 377-382.

yazıdan yabandan bir udlu ḳonuḳ gelse, er adam evde olsa, ... paralel söyleyişine dayanarak ibare *... yazıdan yabandan eve bir <udlu> ḳonuḳ gelse, er adam evde olmasa ...* şeklinde tamamlandı.

6/10 **bitsün** "doğsun".

DLT'deki *oġlan bütti* "the child was born [oğlan doğdu]"[147] örneğinde *büt- > bit-* fiilinin insan için "doğmak" anlamında kullanılması Kâşgarlı Mahmud tarafından tespit edildiğinden *Ḫanum! Anuñ bebekleri bitsün. Ocaġına buncılayın 'avrat gelsün* cümlelerini "Hanım! Onun bebekleri doğsun. Evine bunun gibi zevce gelsin" şeklinde anlamak kolaylaşır. Buna karşılık olarak 7/4-5'deki *Anuñ gibi-nüñ, ḫanum! bebekleri bitmesün. Ocaġına buncılayın 'avrat gelmesün* cümlelerini de "Onun gibinin, Hanım! bebekleri doğmasın. Evine bunun gibi zevce gelmesin" şeklinde anlamak kolaylaşır.

6/11, 7/6, 8/3 **geldük ~ geldik; geldin ~ geldiñ; geld-iñ → geldük :**

Kelime O. Ş. Gökyay, M. Ergin, S. Tezcan-H. Boeschoten tarafından *geldük*, A. Annanurov-T. Guzuçuyev, A. Aşırov ve H. A. Schmiede tarafından *geldik*, H. Araslı, F. Zeynalov-S. əlizade, Ş. Cemşidov ve S. əlizade tarafından *geldin ~ geldiñ* şekillerinde okunmuştur. İkinci teklik şahıs okuyuşu için F. Zeynalov-S. əlizade yayımında şu not vardır:

> 47. **Gəldin**. Er. və OŞ-da "Geldük". HA-da "Gəldin". H. Araslının ve bizim secdiyimiz variant muasır Azərbaycan danışıg dilində bu gün də umumi şəḫsi bildirir, canlı danışıg üçün səciyyəvidir. (s. 227).

Ancak Samət əlizade'nin "Azərbaycanda 'Kitabi-Dədə Qorqud'un elmi metninin nəşri problemlərinə dair"[148] başlıklı yazısında

---

[147] EDPT, 298b-299a **büt-** maddesi; R. Rankoff-James Kelly, *Compendium The Turkic Dialects (Dīwān Luġāt at-Turk)*, II, Harvard, 1984, s. 110; R. Rankoff-James Kelly, *Compendium The Turkic Dialects (Dīwān Luġāt at-Turk)*, III, Harvard, 1985, s. 85. **büt-** "be born (child". **oġlān bütti** "The child was born (*wulida*).".

[148] *Kitabi-Dədə Qorqud (Məqalələr toplusu)*, Azərbaycan Elmlər Akademiyası, Nizami Adına Ədəbiyyat İnstitutu, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Bakı, Elm, 1999, s. 21-26.

yukarıdaki üç çeşit okuma teklifine aykırı okuma teklifi olarak Vahid Z. Adilov'un "Kitabi-Dede Qorqud metnşunaslığı"konusundaki bir makalesindeki sözlerini [149]

> "həmin sözün kökü 'gəld'dir, altay ve teleüt dillərində 'gəld' gəlin demekdir; guya buradaki -in yiyelik hal şəkilçisidir; ona görə də 'gəldin' sözü 'gəlinin' kimi anlaşılmalıdır. (həmin menbədə, s. 142)"

şeklinde özetleyerek bu görüşe dört açıdan itiraz etmektedir.

Ben Vahid Z. Adilov'un zikredilen yazısını okumadığım için sadece Samət əlizade'nin yazısından ilgili kısmı bu şekilde naklet-mekle yetiniyorum.

6/11 **şapā-danca :** صپادنجه < *ṣabā(ḥ)danca* < *ṣabā(ḥ)+dan+ca* "sabah olunca, sabah olur olmaz, sabah erkenden, sabah erkence, sabah erkencecik, sabahleyin".

ṣapā < *ṣabā(ḥ)* < *ṣabāḥ* kelimesinden gelmiş olmalı. Vatikan nüshasındaki paralelinde *ṣabāḥ-danca* صَبَاحْ دَنْجَهْ şekli geçiyor.

+dan+ca / *+den+ce* eki ablativ + ekvativ birleşiminde bir katmerli çekimdir. Katmerli çekimlerde ilk ek anlam vermez. Son ek ile anlamlandırma yapılır. *munun***ğda** *basa* "bun**dan** sonra" gibi.[150]

ṣabāḥ kelimesinin ablativ eki almış şekli şarkılarda geçer:

***Sabahdan** uğradım ben bir fidana*

Dedim mahmur musun? Dedi ki: yoh! yoh!

+den+ce şekli *öyledence* <*öyle+den+ce* (7/9) "öyle olunca, öyle olur olmaz" örneğinde de geçer.

7/9 **öyle-dence** "öğle olunca, öğle olur olmaz, öğle vaktine kadar".

öyle < *öy-le* kelimesinin kökü olan *öd* kelimesi Sir Gerard Clauson tarafından Eski Türkçede "zaman, zamanda belirli bir an,

---

[149] LOGOS, 2, Bakı, Elm, 1997, s. 133-161)

[150] Osman F. Sertkaya, "Zamirlerde katmerli çekim üzerine", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992, (26 Eylül 1992-1 Ekim 1992)* , Ankara 1996, s. 17-37.

zamanın belirli bir bölümü" anlamlarında tespit edilmiştir. [151]

öd kelimesi Brahmi ve Tibet harfli Türkçe metinlerde *üd* şekinde de görülmüştür.

öd kelimesinin Eski Türkçe'de enstrümental eki ile genişleyen *öd-ü-n* türevi *d* > *y* ses olayı ile *ödün* > *öyün* şeklinde gelişir. *Öyün* kelimesi Türkiye Türkçesi'nde *yine* > *gine* gibi şekillerde görülen *y* > *g* ses olayı ile *öğün* şeklinde kullanılmaktadır.[152]

Mertol Tulum 6-10 Ekim 1980'de toplanan III. Millî Türkoloji Kongresi'nde sunduğu "*-la/-le* ekine dair" adlı bildirisinde *öd* kelimesi ile ilgili olarak şunları söylüyor:

> "İlk grubu teşkil edenler *öy-le, dün-le* ve *tañ-la* kelimeleridir. Bunlar görüldüğü gibi, zamanla ilgili kelimelerdir. Bunlardan *öy-le, öd* (zaman, vakit) *-le* şeklinde izah edilmiş, ancak eski bir şekil olduğunda şüphe bulunmayan *-le* için henüz kabul edilebilir bir açıklama getirilememiştir. *dün-le* ve *tañ-la*'ya gelince; (s. 159)"[153]

Sir Gerard Clauson ise1972'de *ödle* kelimesini EDPT, s. 55b-56a'daki **ödleg** maddesinde *öḍle-g* şeklinde açıklamıştı. Clauson'a göre *öḍleg* > (Oğuz Türkçesi) *öyle*; *öḍleg* > (Horezm Türkçesi) *özleg* > *özle* (Kıpçak Türkçesi) şeklinde gelişmiştir.

Clauson'un bu konuda verdiği örneklerden bazıları şunlardır:

Karahanlı Türkçesi : DLT ***öḍleg*** "el-zamān"; KB *keçti* ***öḍleg***, *kün, ay* KB'den ikileme olarak *öḍ* ***öḍleg*** 3. Horezm Türkçesi: *ertedin* ***öḍleg****ke tegi ...* ***öḍleg****din kéçeke* N. Feradis, 210/11; ***öḍleg*** *namāzı* N. Feradis 30,1; krş. Rabguzi *özleg namāzı*; Çağatay Türkçesi: *öyle*; Oğuz Türkçesi: *öyle*.

Bu örneklere göre Oğuz Türkçesinde *öḍleg* > *öyle* gelişmesinin olduğu anlaşılıyor. *Öyle* kelimesi de *öd* kelimesi gibi enstrümental eki alarak Türkiye Türkçesi'nde *öylen* ve *yine* > *gine* gibi şekillerde görülen *y* > *g* ses olayı ile *öğlen* şeklinde kullanılmaktadır.

Sonuç olarak *ṣabāḥdanca* < *ṣabāḥ*+*dan*+*ca* ve *öyledence* < *öy-le-den-ce* şeklindeki *+dan+ca* / *+den+ce* ekinin *+dan* / *+den*

---

[151] EDPT, 35a-b. **öḍ** "time, a point in time, a period of time".

[152] **öğün** is. (yemek için) kez. *Türkçe Sözlük*, 2, K-Z, Ankara, 1988, s. 1720b.

[153] *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXVI, İstanbul, 1993, s. 156-164.

Ablativ ve *+ca / +ce* Ekvativ ekinden oluşan bir katmerli çekim eki olduğu anlaşılıyor. *+dan+ca / +den+ce* katmerli çekim eki limitativ (sınırlama) ekidir. *Ṣabāḥdanca* örneğinde bir zaman süresinin başlaması, *öyledence* örneğinde ise bir zaman süresinin sınırlanması ifade edilmektedir.

Benzer bir katmerli çekim eki de dativ ve ekvativ eklerinin birleşimiyle oluşan limitativ (sınırlama)[154] *+a+ça / +e+çe* < *+ġa+ça / +ge+çe* ekinde de görülür. *Akşam+a+ça* "akşama kadar".[155]

İsim çekiminde dativ (verme, yaklaşma) hâlinin *+ça / +çe* ekvativ eki ile genişleyen *+ġa+ça / +ge+çe* > *+ġa+ca / +ge+ce* şekli ile ablativ (çıkma, ayrılma, uzaklaşma) hâlinin *+ça / +çe* ekvakiv eki ile genişleyen *+dan+ça / +den+çe* > *+dan+ca / +den+ce* şekli katmerli bir çekim olan limitativ (sınırlama) hâlini ifade eder. Lokativ hâli bulunma ifâde ettiği için *+ça / +çe* ekvakiv eki ile genişleyen katmerli limitativ hâli olmaz.

6/13 بازلج **bazlamac ~ bazlamaç; bazlammac ~ bazlammaç; bāzlambanç** "Sac ekmeği, sacda pişirilen ince pide".

Kelime araştırıcılar tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

O. Ş. Gökyay (1938)	... elin yüzin yumadan ṭoḳuz **bazlamac** ilen bir küvlek yoġurd közler, ṭoyunca tıḳa basa yėr, ...
H. Araslı (1962, 1978)	... əlin-yüzin yumadan doğğuz **bazlamac** ilən bir küvələk yoġurd güvəzlər, doyunca tıḫa-basa yeyər, ...
Ş. Cemşidov (1995, 1999)	Əlin-yüzün yumadan doḳḳuz **bazlamac** əppəknən bir güvlək yoḳurd gözələr, doyınca tıḳa-basa yeyər, ...
Samət Əlizade (1999)	... əlin-yüzin yumadan toḳuz **bazlamac** ilən bir küvlək yoġurd gəvəzlər, toyınca tıka-basa yeyər, ...
S. Tezcan - H. Boesch oten (2001)	Elin yüzin yumadın ṭoḳuz **bazlamac** ilen bir güvlek yoġurd gözler ṭoyınca ṭıḳa başa yėr.

154 Zeynep Korkmaz, "Türk dilinde +ça eki ve bu ek ile yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara, 1995, s. 27-28.

155 Doğu Türkçesi örnekleri için bk. Carl Brockelmann, *Osttürkische Grammatik der islamischen Literatursprachen Mittelasiens*, Leiden, 1954, s. 368.

O. Ş. Gökyay (1973)	... elin yüzün yumadan dokuz **bazlamaç** ilen bir küvlek yoğurt közler, doyunca tıka basa yer, ...
F. Zeynalov - S. Əlizade (1988)	... elin-yüzin yumadan toğuz **bazlamaç** ilən bir küvlek yoğurd kəvəzlər toyınca tığa basa yeyər, ...
A. Annanurov - T. Guzuçuyev (1995)	Əlin-yüzin yuma(z)dan, toḳuz **bazlamaç**, ikki bir güvelek yoğurd gözlər. Toyunça tıḳa-basa (i)yer.
H. A. Schmiede (2000)	Elin yüzün yumadan dokuz **bazlamaç** önüne bir külek yoğurt geveler, doyunca tıka basa yer, ...
Vahid Adilov (1999)	... elin yüzin yumadın tokuz **bazlammac** iken bir küvlek yoğurd gözler toyınca tıka basa yer ...
Muharrem Ergin (1958)	... elin yüzin yumadın ṭoḳuz **bazlammaç** ilen bir külek yoğurd gözler, ṭoyınça tıḳa basa yir, ...
A. Aşırov (1997)	Əlin-yüzün yuvmadan, tokuz **bazlammaç** iyekgən, bir külek yoğurd gözler. Toyınça tıka-basa yer.
Ettore Rossi (1952)	**bazlambaç** "focaccia [boğaça]" (s. 334)
M. S. Kaçalin (2004)	... elin yüzin yumadın ṭoḳuz **bāzlambanç** ile bir küvlek yoğurd gözler, doyınca dıḳa başa yér. ...

Kelime Dresden nüshasında *mim* harfi şeddeli olarak *bazlammac ~ bazlammaç* şeklinde geçiyor. Buna göre kelimeyi doğru okuyanlar V. Adilov (1999), M. Ergin (1958) ve A. Aşırov (1997)'dur. O. Ş. Gökyay (1938), H. Araslı (1962, 1978), Ş. Cemşidov (1995, 1999), S. Əlizade (1999), S. Tezcan-H. Boeschoten (2001) *bazlamac*; O Ş. Gökyay (1973), F. Zeynalov-S. Əlizade (1988), A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995), H. A. Schmiede (2000) ise *bazlamaç* okuyorlar.

Vatikan nüshasındaki şekil Ettore Rossi (1952) tarafından *bazlambaç*, M. S. Kaçalin (2004) tarafından ise *bāzlambanç* şeklinde okunmuştur.

Kelime Anadolu ağızlarında *bazlama* olarak geçer.[156] "Kepekli undan yapılan, 20-25 cm kutrunda, sacda pişen 1/2 cm kalınlığındaki yuvarlak bir ekmek cinsi, ince pide."

Hasan Eren kelimenin etimolojik yapısını **bazı ~ pazı* 'hamur yumağı, bir ekmeklik hamur topağı, yufka' + *lama* (= *bazılama* >

156 *Derleme Sözlüğü*,

bazlama) şeklinde açıklamaktadır.[157]

Andreas Tietze ise *bazlama* ve *bazlamaç*'ı "sac ekmeği" olarak veriyor.[158]

Dede Korkut'ta geçen bu şeklin *bulama + aş > bulamaç, sütlü +aş > sütlaç, tutma + aş > tutmaç* gibi yemek isimlerine paralel olarak *bazlama + aş > bazlamaç ~ bazlamac*, buradan da ses ikizleşmesiyle *bazlammaç ~ bazlammac* şeklinde geliştiği anlaşılıyor.

6/13 **külek ~ külək; küvlek ~ küvlək ~ güvlək; küvələk ~ güvelek** "tahta kova".

O. Ş. Gökyay (1938)	... elin yüzin yumadan ṭoḳuz bazlamac ilen bir **küvlek** yoğurd közler, ṭoyunca tıḳa basa yér, ...
O. Ş. Gökyay (1973)	... elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç ilen bir **küvlek** yoğurt közler, doyunca tıka basa yer, ...
F. Zeynalov - S. Əlizade (1988)	... elin-yüzin yumadan toğuz bazlamaç ilən bir **küvlək** yoğurd kəvəzlər toyınca tığa basa yeyər, ...
Samət Əlizade (1999)	... əlin-yüzin yumadan toḳuz bazlamac ilən bir **küvlək** yoğurd gəvəzlər, toyınca tıka-basa yeyər, ...
M. S. Kaçalin (2004)	... elin yüzin yumadın ṭoḳuz bāzlambanç ile bir **küvlek** yoğurd gözler, doyınca dıḳa baṣa yér. ...
Ş. Cemşidov (1995, 1999)	Əlin-yüzün yumadan doḳḳuz bazlamac əppəknən bir **güvlək** yoḳurd gözələr, doyınca tıḳa-basa yeyər, ...
S. Tezcan - H. Boesch oten (2001)	Elin yüzin yumadın ṭoḳuz bazlamac ilen bir **güvlek** yoğurd gözler ṭoyınca ṭıḳa baṣa yér.
H. Araslı (1962, 1978)	... əlin-yüzin yumadan doğğuz bazlamac ilən bir **küvələk** yoğurd güvəzlər, doyunca tıḫa-basa yeyər, ...
Vahid Adilov (1999)	... əlin-yüzün yumadan doğğuz bazlamac ilən bir **küvələk** yogurd güvəzlər, doyunca tıḫa-basa yeyer, ...
A. Annanurov - T. Guzuçuyev (1995)	Əlin-yüzin yuma(z)dan, toḳuz bazlamaç, ikki bir **güvelek** yoğurd gözlər. Toyunça tıḳa-basa (i)yer.
H. A. Schmiede (2000)	Ein yüzün yumadan dokuz bazlamaç önüne bir **külek** yoğurt geveler, doyunca tıka basa yer, ...

157 Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, s. 45 ve 327 (pazı (3)).

158 Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, İstanbul-Wien, 2002, s. 299a.

Muharrem Ergin (1958) .. elin yüzin yumadın ṭoḳuz bazlammaç ilen bir **külek** yoğurd gözler, ṭoyınça ṭıḳa başa yir, ...

A. Aşırov (1997) Əlin-yüzün yuvmadan, tokuz bazlammaç iyekgən, bir **külek** yoğurd gözler. Toyınça tıka-basa yer.

Hasan Eren kelimeyi **külek** okuyor ve etimolojisi hakkında şunları söylüyor:[159]

> **külek** 'bal, yağ, yoğurt gibi şeyler koymaya yarayan tahta kova'.
>
> Ağızlarda *gülek*, *güvlek*, (> *güvelek*), *güylek*, *küvlek* gibi bir takım biçimler de geçer.
>
> Orta Türkçede kullanılmadığı göze çarpıyor. <Erm. *kovlak* 'milking pail' (<: *kov* 'cov'). ... Tietze yayıldığı alanı göz önüne alarak Rumcadan kalma bir alıntı olabileceğini belirtmekle yetinmiştir.

Kelime Vatikan nüshasında *küvlek* şeklinde harekelendiğinden Kaçalin tarafından *küvlek* şeklinde okunmuştur.

Kelimenin aslı *k-* ile olduğu için Dresden nüshasında da *küvlek* okuyuşu tercih edilmiştir.

Semih Tezcan manzum metinlerde vezin icabı *güvlek* okunması gerektiğini söyleyip yeni örnekler vererek *Tarama Sözlüğü*'ne katkılarda bulunuyor.[160]

Küvlek ~ güvlek kelimesi Güney Anadolu'da *gülek* şeklinde geçer. Çukurova'da "bugday ölçüsü olarak kullanılan tahta kova" anlamında da kullanılan *gülek* kelimesi bir zamanlar CHP Genel Sekreterliğini yapan tanınmış politikacı Kasım Gülek'in soyadında da görülür.

6/13 ایلن → ایکن **ilen ~ ilən; iken; ikki; əppəkgən; iyekgən, önüne** = Vat. **ile**

Kelime araştırıcılar tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

O. Ş. Gökyay (1938) ... elin yüzin yumadan ṭoḳuz bazlamac **ilen** bir küvlek yoğurd közler, ṭoyunca tıḳa basa yér, ...

---

159 Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, s. 273.

160 Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 56-57.

H. Araslı (1962, 1978)	...: əlin-yüzin yumadan doğğuz bazlamac **ilən** bir küvələk yoğurd güvəzlər, doyunca tıḫa-basa yeyər, ...
M. Ergin (1958)	... elin yüzin yumadın ṭoḳuz bazlammaç **ilen** bir külek yoğurd gözler, ṭoyınça ṭıḳa başa yir, ...
O. Ş. Gökyay (1973)	... elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç **ilen** bir küvlek yoğurt közler, doyunca tıka basa yer, ...
F. Zeynalov - S. Əlizade (1988)	... elin-yüzin yumadan toğuz bazlamaç **ilən** bir küvlek yoğurd kəvəzlər toyınca tığa basa yeyər, ...
A. Annanurov - T. Guzuçuyev (1995)	Əlin-yüzin yuma(z)dan, toḳuz bazlamaç, **ikki** bir güvelek yoğurd gözlər. Toyunça tıḳa-basa (i)yer.
Samət Əlizade (1999)	... əlin-yüzin yumadan toḳuz bazlamac **ilən** bir küvlək yoğurd gəvəzlər, toyınca tıka-basa yeyər, ...
S. Tezcan - H. Boesch oten (2001)	Elin yüzin yumadın ṭoḳuz bazlamac **ilen** bir güvlek yoğurd gözler ṭoyınca ṭıḳa başa yér.
Vahid Adilov (1999)	... elin yüzin yumadın tokuz bazlammac **iken** bir küvlek yoğurd gözler toyınca tıka basa yer, ...
Ş. Cemşidov (1995, 1999)	Əlin-yüzün yumadan doḳḳuz bazlamac **əppəknən** bir güvlək yoḳurd gözələr, doyınca tıḳa-basa yeyər, ...
A. Aşırov (1997)	Əlin-yüzün yuvmadan, tokuz bazlammaç **iyekgən**, bir külek yoğurd gözler. Toyınça tıka-basa yer.
H. A. Schmiede (2000)	Ein yüzün yumadan dokuz bazlamaç **önüne** bir külek yoğurt geveler, doyunca tıka basa yer, ...
M. S. Kaçalin (2004)	... elin yüzin yumadın ṭoḳuz bāzlambanç **ile** bir küvlek yoğurd gözler, doyınca dıḳa başa yér. ...

Metin imlâ açısından *iken* okunacak şekilde yazılmıştır. Ancak metnin akışından burada *iken* zarfının değil *ilen* "ile" edatının olması açık olduğundan *kef* okutan keşidenin haddizatında *lâm* harfi üzerine konulan esrenin *lâm* harfi ile bitişerek *kef* keşidesi gibi göründüğü kabul edilmiş ve kelime O. Ş. Gökyay (1938, 1973), M. Ergin (1958), H. A. Schmiede (2000), S. Tezcan-H. Boeschoten (2001) tarafından *ilen*, Həmid Araslı (1962, 1978), F. Zeynalov-S. əlizade (1988), Samət əlizade (1999) tarafından da *ilən* şeklinde okunmuştur. Vahid Adilov (1999) ise kelimeyi metinde geçen imlâsı ile *iken* şeklinde okuyor. Kelimenin Vatikan nüshasında *ile* şeklinde geçtiğini de zikredelim.

A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995) kelimeyi *ikki*, Şamil Cem

şidov (1995, 1999) *əppəknən*, Annagurban Aşırov (1997) ise *iyekgən* şeklinde okuyorlar. Bu araştırıcıların kelimeyi bu şekilde okumalarının açıklamaları eserlerinde yapılmamıştır.

6/13 közler ~ gözler; gözeler; güvəzlər ~ gəvəzler ~ kəvəzler~ geveler :

Kelime araştırıcılar tarafından bazen fiil, bazan da isim olarak kabul edilmiştir. Okumaları toplu olarak görecek olursak:

a) fiil kabul edenler:

O. Ş. Gökyay (1938)	... elin yüzin yumadan ṭoḳuz bazlamac ilen bir küvlek yoğurd **közler**, ṭoyınca tıḳa basa yér, ...
O. Ş. Gökyay (1973)	... elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç ilen bir küvlek yoğurt **közler**, doyunca tıka basa yer, ...
M. Ergin (1958)	... elin yüzin yumadın ṭoḳuz bazlammaç ilen bir külek yoğurd **gözler**, ṭoyınça ṭıḳa başa yir, ...
A. Annanurov - T. Guzuçuyev (1995)	Əlin-yüzin yuma(z)dan, toḳuz bazlamaç, ikki bir güvelek yoġurd **gözler**. Toyunça tıḳa-basa (i)yer.
A. Aşırov (1997)	Əlin-yüzün yuvmadan, tokuz bazlammaç iyekgən, bir külek yoġurd **gözler**. Toyınça tıka-basa yer.
M. S. Kaçalin (2004)	... elin yüzin yumadın ṭoḳuz bāzlambanç ile bir küvlek yoġurd **gözler**, doyınca dıḳa başa yér. ...
H. Araslı (1962, 1978)	... əlin-yüzün yumadan doġġuz bazlamac ilən bir küvələk yogurd **güvəzlər**, doyunca tıḫa-basa yeyər, ...
F. Zeynalov.-.S. Əli zade (1988)	... əlin-yüzin yumadan toġuz bazlamaç ilən bir küvlək yoġurd **kəvəzlər**, toyınca tıġa-basa yeyər, ...
Samət Əlizade (1999)	.. əlin-yüzin yumadan toḳuz bazlamaç ilən bir küvlək yoğurd **gəvəzlər**, toyınca tıḳa-basa yeyər, ...
H. A. Schmiede (2000)	Elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç önüne bir külək yoğurt **geveler**, doyunca tıka basa yer, ...
Ş. Cemşidov (1995, 1999)	Əlin-yüzün yumadan doḳḳuz bazlamac əppəknən bir güvlək yoḳurd **gözələr**, doyınca tıḳa-basa yeyər, ...

1. **közle-** : "ateşte kızartmak, pişirmek; korda pişirmek, yalın ateşte pişirmek".

Orhan Şaik Gökyay (1938) ... *elin yüzin yumadan ṭoḳuz baz lamac ilen bir küvlek yoğurt közler, ṭoyınca tıḳa basa yér, ...* okuduğu cümledeki **közle-** fiilini Lûgatçe (s. 142)'de "ateşte kızart-

mak, közlemek" şeklinde anlamış, bu okuyuşunu 1973 yayımında da *elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç ilen bir küvlek yoğurt közler, doyınca tıka basa yer* şeklinde tekrarlayarak, **közle-** fiilini Söz Dizisi (s. 253a)'nde "korda pişirmek, yalın ateşte pişirmek" şeklinde anlamlandırmıştır.

Hemit Araslı "Edebi abidelerimizin keşiğinde Orhan Şaik Gökyay'a (Açık mektub)"[161] başlıklı yazısında bu konuda şöyle der:

> "Siz *elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç ilen bir küvlek yoğurd güvezler* cümlesindeki son sözü "közler" oḳuyursunuz. "Közlemek" sözünü de "Korda pişirmek, yalın ateşte pişirmek" (s. 253) deye ma'nalandırırsınız. Meğer yoğurdu tezeden bişirirler? "Küvlek" sözünü de "süt sağmak, yağ basmak için ağaçtan kova" kimi izah edirsiniz. Meğer tahtadan hazırlanmış gabı, korda, ateşde bişirmek olar?".

Orhan Şaik Gökyay ise Hemit Araslı'nın bu Açık mektub'una "Gecikmiş bir karşılık" başlıklı yazısında[162]

> "194 (12). **Yoğurt Közlemek**. Ben gerçekten gaflet etmişim. (s. 3. sat. 13) gözlemek olacaktır" cevabını vermiştir.

2. **gözlemek** "gözlemek, gözetlemek, beklemek".

Muharrem Ergin (1958) bu cümleyi ... *elin yüzin yumadın ṭoḳuz bazlammaç ilen bir külek yoġurd **gözler**, ṭoyınça tıḳa başa yir, ...*

okumuş, **gözle-** fiilini de İndeks'de

> **gözle-** "gözlemek, gözetlemek, beklemek"
>
> g.-r 7/13

şeklinde göstermiştir.

A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995) ve Annagurban Aşırov (1997) gibi Türkmen araştırıcılar da kelimeyi fiil kabul edip ***gözler*** şeklinde okumuşlar ve nokta koyarak cümleyi sona erdirmişlerdir.

3. **güvəzlə-; gəvəzle-; kəvəzle-; gevele-** "(bir nesne/bir şey) yemek, (aş/yemek) yemek".

Yukarıdaki anlamlarda olmak üzere H. Araslı (1962, 1978) **güvəzlə-**; F. Zeynalov-S. Əlizade (1988) **kəvəzle-**; S. Əlizade (1999)

---

161 *Azerbaycan* jurnalı, 1977/5, s. 191-203. bk. s. 194b.

162 Orhan Şaik Gökyay, "Gecikmiş bir karşılık", *Türk Folkloru*, Sayı 24, Temmuz 1981, s. 4-8; "Şaplak I. Gecikmiş bir karşılık", *Destursuz Bağa Girenler*, İstanbul 1982, s. 292-300.

gəvəzle-; H. A. Schmiede (2000) ise **gevele-** okumuşlardır. Ancak sözlüklerde **güvəzlə-; gəvəzle-; kəvəzle-; gevele-** şekillerinde yukarıdaki anlamlarda geçen bir kelime yoktur. Semət əlizade bu konuda şu açıklamayı yapar:[163]

> "Gəvəzlər. HA-da "güvəzlər", Er-də "gözler". Bizcə, həmin vari'antlar mətndə dəgig və əlagəli mə'na vermir, təhmini oḫunuş təsəvvürü yaradır. M. Ergin V-yə isnad etmişdir; V katibi isə mə'naca anlaşılmaz sözleri bildiyi kimi oḫuyup-yazdıgı üçün "gəvəzlər" sözünü də təhrif etmişdir. "Gəvəzlə-" fə'lini "gəvşə-/gövşə-" fə'li və "gəvez / gəvəzə" sifeti (*Azerbaycan Dilinin Dialektoloji Lügeti*, Bakı, 1964, s. 280) ilə eyni kökdin hesab etmək lazımdır.

4. **gözələ-** "?".

Şamil Cemşidov'un 1995 ve 1999'daki **gözələr** okuyuşunun anlamı yayınlarında yoktur. Bu kelimede sözlüklerde görülmemektedir.

5. ***gözle-** "dibini süpürmek".

M. S. Kaçalin DLT'e dayanarak ***gözle-** "dibini süpürmek" şeklinde farazi bir fiil vermekte ve Vahid Adilov'un *Gelduñ ol kim solduran sobdur, sapa danca yerinden örü turur, elin yüzin yumadın tokuz bazlammac iken bir küvlek yoğurd gözler toyınca tıka basa yer* ... cümlesi ile ilgili olarak yaptığı

> Ne kadar ilginç görünse de bir asra yakın bir süre içerisinde muhtelif araştırıcılar sıradan bir olguyu *-göz* kelimesinin *doymak* fiili ile birleşik fiil oluşturmasını 'unutmuşlardır'. Hatta Türk dilindeki *gözü aç, gözü tok*; Azerbaycan dilindeki *gözü doymamak, aç göz, gözü göy* ifadeleri dahi onları uyarmamıştır. Muhtemelen onları *gözler doyunca* ifadesinin birinci elemanının iyelik eki olmadan (yani 'gözleri' yerine 'gözler' şeklinde) işlenmesi şaşırtmıştır. Lakin şu da var ki kalıplaşmış birleşik fiillerin birinci elemanının iyelik eki olmadan işlenmesi özelliği Türkoloji'de daha eski bir durumu yansıtan belirti gibi değerlendirilmektedir. Böylece Vatikan nüshası müstensihinin üzerinde 'kelimeyi tahrif etmiştir' mahkumluğunu kaldırsak metin tamamıyla onun harekelediği şekilde normal mantığa uymaktadır: Sabah çok erken kalkan obur kadın, gözleri doyuncaya kadar tıka basa yer, ...[164]

---

[163] Ferhad Ramazan oğlu Zeynalov-Samət Əlizadə, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, s. 227, § 50.

[164] Vahid Zahidoğlu, "Kitab-ı Dede Korkut'un Vatikan nüshası çok kötü bir

açıklamasında ileri sürdüğü *gözler(i) doy-* izahına karşı çıkmakta, ancak cümleyi kendi verdiği ***gözle-*** fiili ile açıklamaktan kaçınmakta ve Sözlükçe'de de bu *'lı fiili vermemektedir. Kaçalin'in bu konudaki görüşü şöyledir:

> **"03:12 gözler:** Her iki yazmada da /ö/ yazılmış. Ancak şöyle bir veri var: *kez* 'Süt ve un gibi şeylerin tencere dibinde yapışıp kalan parçaları ki, kazınarak alınır. *eşiç kezi* 'tencere dibi'. (KÂŞGARLI: *DLT:* Yazma $82^{b}{}_{12}$ yr.: Çeviri: I, 327. s.: CLAUSON: EDPT: 756a. s.) Buna dayanarak ***gözle-*** "dibini süpürmek".
>
> *ṭoḳuz bāzlambanç ile bir külek yoġurd gözler doyınca dıḳa başa yé-* biçiminde *gözler doy-* anlamak önerisini de ihtiyatla karşılamak gerekir. (ZAHİDOĞLU: ""Kitab-ı Dede Korkud'un Vatikan nüshası çok kötü bir nüshadır mı?" 163. s.) Çünkü dayanak olarak gösterilen *göz doy-* değil *gözü doy-*'tır. Buna göre *gözler doy-*'ı önerirken bunun aslında *gözleri* olması gerektiğini gözden kaçırmamalıdır. Anlatımda söz konusu edilen kişiden *başkası* değil kişinin *kendisi* olunca, kişinin kendisini anlamca bilinmez ve belirsiz algılamayacağından kendisine ait olan *göz*ün dil bilgisi bakımından da belirli olması zarurîdir. Sözün gelişi *göz açıl-* değil *gözü açıl-*, *göz dal-* değil *gözü dal-* *göz dışarda* değil *gözü dışarıda*, *göz dön-* değil *gözü dön-*, *gözü aç-* değil, *gözünü aç-*, ve dolayısıyla *göz doy-* değil *gözü doy-*. Belirlilik yalnız yapma durumu ekiyle değil, konum değiştirmek ve başka işletme ekleri almakla da gösterilmiş olur."

b) isim kabul edenler:

Alessio Bombaci (1953) ... *gözler doyunca dıḳa basa yer, ...*

Vahid Adilov (1999) ... elin yüzin yumadın tokuz bazlammac iken bir küvlek yoğurd gözler toyınca tıka basa yer ...

S. Tezcan - H. Boesc-hoten (2001) Elin yüzin yumadın ṭoḳuz bazlamac ilen bir güvlek yoġurd gözler ṭoyınca ṭıḳa başa yér.

6. **göz** "göz (bakma/görme organı)", **gözler** "iki göz".

Alessio Bombaci (1953) Ettore Rossi'nin Vatikan nüshasının yayımı dolayısı ile yayımladığı tanıtma yazısında *ṣabāḥ danca yerinden örü turur, elin yüzin yumadın toḳuz bazlambanç ile bir külek yoġurt gözler, doyunca dıḳa basa yer, elin bögrine urur, eydür* cümlesinin E. Rossi tarafından yapılan "Di buon mattino si alza e, senza lavarsi le mani e il viso, adocchia una pentola di *yoġurt* con nove focacce; saziatasi e rimpinzatasi, batte una mano al petto dicendo: [Sabah

---

nüshadır mı?", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 13, Erzurum, 1999, s. 163.

erkenden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz boğaça ile bir tencere yoğurdu gözler (bekler), doyuncaya kadar tıka basa yer, elini göğsüne vurarak konuşur:]"[165] şeklindeki çevirisine karşılık V 59b/ 12'deki ibareyi *gözler doyunca dıḳa basa yer* okuyarak "mangia rimpinzandosi sino agli occhi, a crepapelle [gözleri doyuncaya kadar tıka basa yiyor]" şeklinde çevirmiştir. [166]

Ancak Alessio Bombaci'nin *gözler doymak ~ gözler(i) doymak* şeklinde yaptığı bu okuma ve çevirisi, tanıtma yazısının İtalyanca olması yüzünden daha sonraki araştırıcılar tarafından zikredilmemiştir.

Bombaci'den yıllar sonra, önce Vahit Adilov (1999), sonra da S. Tezcan (2001)[167] Bombaci'yi zikretmeksizin fiili *gözler doy- < gözler(i) doy-* şeklinde açıklamışlardır. Üç araştırıcının birbirinden habersiz aynı görüşte olması doğru açıklamanın bulunduğunu gösterir. Ancak bu okuma ve anlamlandırmanın ilk olarak Alessio Bombaci tarafından yapıldığı da gözden uzak tutulmalıdır.

Sonuç olarak metni şöyle anlayabiliriz:

"Sabah tan atarken (= şafak sökerken) yerinden (yatağından ?) kalkan (kadın) elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir gülek (= bakraç, kâse) yoğurd(u) gözler(i) doyuncaya kadar tıka basa yer, (sonra) elini böğrüne vurarak konuşur: 'Bu evi harap olası kocaya vardığım zamandan beri hiç karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım ayakkabı, yüzüm örtü görmedi' der."

7/1 **varaldan :**

Vatikan nüshasında kelime وَرَلْدَنْ *varaldan* şeklinde yazılmış.

---

165 Ettore Rossi, *Il "Kitab-i Dede Qorqut". Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con «facsimile» del Ms. Vat. Turco 102.* Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952, s. 99.

166 Alessio Bombaci, "Ettore Rossi, *Il "Kitab-i Dede Qorqut". Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con «facsimile» del Ms. Vat. Turco 102.* Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952, in-8^0, 364 pp. (= *Studi e Testi*, 159)", *Annali* dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli, Nuova Serie, V, Napoli 1953, s. 253-261.

167 Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 56-57."Doğru çözüm 'Bir çanak yoğurdu gözleri doyuncaya kadar tıka basa yer' anlamak ... tır".

Kelimenin *var-alı-dan* şeklinden *-ı-* sesinin düşmesi ile *varaldan* halini aldığı anlaşılıyor.

7/2 **paşmak :**

Dresden nüshasında *ayaġım paşmaḳ yüzüm yaşmaḳ görmedi* cümlesinde imlâsı *p-* ile پشمق şeklinde yazılı. Vatikan nüshasında ise *ayaġum başmaḳ burnımm yaşmaḳ görmedi* cümlesinde *b-* ile geçmektedir.

7/4 **uyar → umar :**

Dresden nüshasında *umarımdan yaḫşı **uyar** olaydı, dėr* şeklindeki cümle Vatikan nüshasında *umarımdan yaḫşı **umar** olaydı, dėr* olarak geçer.

Dresden nüshasının müellifinin *mîm* dişi altına sehven *ye* harfinin iki noktasını koyarak kelimeyi *umar* اومار şeklinden *uyar* اویار şekline çevirdiği kanaatindeyim.

umar kelimesi *um-* fiilinden geniş zaman partisip eki *-ar* ile yapılan bir kelime olmalıdır. *Derleme Sözlüğü*'ndeki *umarsız* kelimesi Kastamonu ve Muğla'da "çaresiz" olarak tespit edilmiştir.[168]

Cümleyi şöyle anlıyorum: "umduğumdan (umuncumdan) (daha) güzel çare (umunç) olaydı, der".

7/6 **depdenince, deprenence, deprenençe; depidinçe, təpədincə; tepretince, depretince; dəpdincə; dən-danca → depretinçe :** "sarsınca, kımıldadınca".

Metinde geçen kadın tiplemelerinden birincisi olumlu, ikinci, üçüncü ve dördüncü tipler ise olumsuzdur. İkinci kadın tipinin özelliği sabah erken kalkması, üçüncü kadın tipinin özelliği ise uyumayı sevmesi, kendiliğinden uyanmamasıdır. Bu yüzden üçüncü kadın tipinin uyanması için ona dışarıdan bir müdahale yapılır. Bu müdahaleyi ifade eden fiilin imlâsı açık olmadığından nâşirler değişik okuma grupları oluşturmuşlardır. Kelime nâşirler tarafından şu şekillerde okunmuştur.

---

168 *Derleme Sözlüğü*, XI, U-Z, Ankara, 1979, s. 4036a.

Orhan Şâik Gökyay (1938, 1973)	**depdenince**
A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	**deprenence**
Annagurban Aşırov (1997)	**deprenençe**
Muharrem Ergin (1958)	**depidinçe**
Həmid Araslı (1962, 1978)	**təpədincə**
H. A. Schmiede (2000)	**tepretince**
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	**depretince**
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	**dəpdincə**
Samət Əlizade (1999)	**dəpdincə**
Şamil Cemşidov (1995, 1999)	**dən-danca**

Benim Dresden'den yeni alınan fotograflardan gördüğüm kadarıyla metin دپدتتچه *depdetitçe* şeklinde okunabiliyor.

Ancak ilk nâşir Orhan Şâik Gökyay (1938) metindeki *te* harfinin iki noktalarını *nûn* harfinin tek noktaları olarak kabul ettiği için kelimeyi *depdeninçe* okumuş ve fiili dönüşlü *depde-n-* şeklinde düşündüğü için *depde-* eylemini uyuyan kadının yaptığını sanarak okuyuşunun anlamını dip notunda "kımıldayınca" şeklinde vermiştir.

O. Ş. Gökyay'ın takipçileri *dâl* harfinin *re* harfi yerine yanlış yazıldığını düşünen Türkmen nâşirlerdir. A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995) kelimeyi *deprenence*, A. Aşırov ise (1999) *deprenençe* şeklinde okumuştur.

İkinci gruptaki okumaları M. Ergin (1958)'in *depidinçe* okuma yorumu ile başlar. Ergin metinde geçen şekli dip notunda Arap harfleri ile دپدنجه şeklinde verir ve metinde geçmesi gereken şeklin *depidinçe* şeklinde olması gerektiğini kabul eder. Ancak Ergin, metinde *depidinçe* okuduğu kelimeyi İndeks'te *depit-* maddesinde *-t-* ile alarak "tepretmek, kımıldatmak, sarsmak" anlamını verir.

Ergin'in takipçisi (1962, 1978)'de *təpədincə* okuyan H. Araslı'dır. *dâl* harfinin *re* harfi yerine yanlış yazıldığını düşünen nâşirlerden H. A. Schmiede (2000) kelimeyi *tepretince*, S. Tezcan-H. Boeschoten ise *depretince* okumuşlardır.

F. Zeynalov-S. Əlizade (1988) kelimeyi *dəpdincə* okuyarak şu açıklama notunu verirler:[169]

> "54. *Dəpdincə*. HA-da "Təpədincə, Er-də "depidince". "Dəpdincə" sözi "dümsükləyincə" mə'nasındadır. (təp- fe'lindəndir). V-nin katibi hemin sözün işlendiyi cümlənin məzmununu təḫmini başa düşüp, belə ifadə etmişdir. "Guşlug uygudan oyanır". "Guşlug" sözi tamam başga mə'na Türk dilində indi də səhərlə günorta arasındakı vaḫtı bildirir. (Baḫ: Turetsko-russkiy slovar, M. 1977, str. 577).

S. Əlizade (1999)'da *dəpdincə* okuyuşunu tekrarlar

En aykırı okuyuş Ş. Cemşidov (1995)'un *dən-danca* okuyuşudur. Ş. Cemşidov bu okuyuşu için 1999 yayımında şu açıklama notunu verir.[170]

> "Burada bütün fe'llərin şühudi keçmiş zaman formasında olması cümlenin əvvəlində hansı bir ifadəninsə (məsələn, "bir də gördün ki" və s.) düşdüyünü ehtimal edirik, lakin bərpa olunmasını da tə'kid etmirik. Ancak bundan əlavə bu cümlədəki bir neçə söz ve ifadənin surətlərdəki farkli variantlarını göstermək lazımdır.
>
> "Dəpdəncə" kəlməsi özündən sonra gələn bir neçə sözlə birlikdə Vatikan nüshesində dəyişdirilərək belə yazılmışdır. K. Rif'at : *dəpdətce*; M. Ergin : *depidinçe*; H. Araslı : dəpədincə, V. V. Bartold : *derdeninсe*."

Ben metinde دپدتتچه *depdetitçe* şeklinde okunabiliyor dediğim kelimede müstensihin *re* harfi yerine *dâl* harfini yazdığı *te* harfinin iki noktasından sonra *nûn* harfinin tek noktasını yazması gerekirken sehven tekrar iki nokta koyduğunu düşünüyorum. Kelimenin aslının دپرتنچه *depretinçe* şeklinde olması gerekmektedir.

7/8 **<bu ucından>** : Dresden nüshasında *Elin yüzin yumadın obanuñ ol ucından bu ucına, ol ucına çarpışdurdı* cümlesi Vatikan hüshasında *Elin yüzin yumadın obanuñ ol ucından bu ucına, bu ucından ol ucına ...* şeklinde geçtiği için metin *Elin yüzin yumadın obanuñ ol ucından bu ucına, <bu ucından> ol ucına çarpışdurdı* şeklinde tamamlanmıştır.

---

169 Ferhad Ramazan oğlu Zeynalov-Samət Əlizadə, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, s. 228, § 54.

170 Şamil Cemşidov, *"Kitabi-Dədəm Qorqud" (Tarihi, coğrafi, tekstoloji, tədqiq ve Drezden əlyazmasının dürüştleşdirilmiş elmi mətni)*, Bakı, 1999, s. 104.

7/12 Cān Ḳız Cān Paşā :

Metinde Can Kız adı Cim harfi ile, daha sonraki isim ise Çan Paşa şeklinde Çim harfi ile yazılı. Vatikan nüshasında geçmeyen bu isimleri *Cān Ḳız Cān Paşā* veya *Çān Ḳız Çān Paşā* şeklinde mi düşünmeliyiz?

7/12-13 Āyna Melek, Ḳutlu Melek → Āyna Melik, Ḳutlu Melik :

S. Tezcan bu konuda şöyle diyor:[171]

> "Bu adlardaki ikinci sözcüğü Ergin ve Gökyay *Melek*, Rossi ise (Vatikan nüshasında *esre* ile harekelenmiş olduğu için) *Melik* okumuştur.

Gerçekten de bu kadın isimlerinin ikinci kelimeleri O. Ş. Gökyay (1938) tarafından *Melek* şeklinde okunmuştu. Ancak Vatikan nüshasında ملك *Melik* şeklinde harekelenmesine rağmen M. Ergin bu kelimeleri *Melek* şeklinde okumuş, Vatikan nüshasındaki *Melik* şekillerini ise dip notunda göstermiştir. Yani M. Ergin'in okuması O. Ş. Gökyay gibi tek nüshaya dayanan bir okuma değil, iki nüshaya dayanan bir tercihtir.

Ergin'den sonraki nâşirler ise S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)'in Vatikan nüshasındaki harekelenmeyi kabul ederek Dresden nüshasındaki kadın isimlerini *Ayne Melik*, *Ḳutlu Melik* okumalarına kadar kelimeleri *Mələk* ~ *Melek* okumuşlardır.

8/4 öte → evine :

Kelime, imlâsı اونه yerine müstensih tarafından sehven *nûn* harfinin tek noktası yerine *te* harfinin iki noktası ile اوته şeklinde yazıldığından O. Ş. Gökyay (1938) tarafından *öte* okunmuş ve M. Ergin (1958) başta olmak üzere birçok naşir bu okumayı benimsemiştir. Kelime *evine* şeklinde okunmalıdır. Krş.11/6 . *evine*.

Ev kelimesi ile ilgili bir başka okuma yanlışı da *eviñüz* okunması gereken kelimenin Bamsı Beyrek boyunda, Beyreg'in *soylama*'sında

---

[171] Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 61.

öküz ardında ṣarvanlar saña baḳar
buldur buldur gözlerüüñ yaşı akar

mısralarında *eviñüz* kelimesinin O. Ş. Gökyay (1938) tarafından *öküz* okunması ve başta M. Ergin (1958) olmak üzere birçok nâşirin bu okumayı benimsemesidir. Bu kelime de *eviñüz* şeklinde okunmalı ve *soylama*'nın ilk mısrai

eviñüz ardında ṣarvanlar saña baḳar

şeklinde düzeltilmelidir.

8/5 **udlu :**

Eski Türkçe'nin Göktürk devresinde *ubut*, Uygur devresinde *b* > *v* gelişmesi ile *ubut* > *uvut* ve ikileme olarak *ubut uyat* şeklinde kullanılmıştır.

Karahanlı Türkçesi'nden itibaren "*el-ḥayā*" karşılığında *uvut* ~ *uwut*, Kıpçak Türkçesi'nde büzülme olayı ile *u:t* ~*ud*; Osmanlı Türkçesi'nde *ud* ~*ut* şekillerinde geçen kelime Anadolu metinlerinde *ut yeri* "edep yeri" şeklinde geçer[172]

Metinde *udlu ḳonuḳ* şeklinde geçen ibareyi M. Ergin kelime anlamına bağlı kalarak "edepli misafir" şeklinde çevirmiş. Daha serbest bir şekilde "utanılacak, mahcup olunacak, hatırlı misafir" şeklinde de çevirebiliriz. Metnin devamında karısının kocasına verdiği cevap ile de erkeğin konuğuna mahcup olduğu göz önüne alındığında bu şekildeki bir anlam verme metne aykırı düşmez.

8/6 **yėyelüm :**

ye- fiilinden sonra *y* sesi geldiği için fiil kökündeki *e* sesi ė (=i)'ye dönüşmüştür. krş. *yėye bilmez* (2/3).

8/6 **baḳāsı** (< baka-sı) → **baḳası** (<bak-ası) :

O. Ş. Gökyay (1938)'ın *baḳâsı* "devamı, durması" ve M. Ergin (1958)'in *baḳāsı* "kalması" okumalarına karşılık S. Tezcan *baḳası* < *baḳ-ası* "bakacağı, bakması" yorumunu getirmiştir.[173]

---

[172] EDPT 6b-7a **uvut**.

[173] Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 62-63.

8/8 degirmen{**in**}den[174] :

Degirmen kelimesi *yėl* gibi bir kelime ile tavsif edilseydi ibare *yėl degirmeni* şekli gibi iyelik ekli olarak *deve degirmeni* şeklinde düşünülürdü. Ancak burada *deve* kelimesinin "sırtına un çuvalı yüklenmiş hayvan" olarak geçtiği açıktır. Bir başka söyleyişle *deve* kelimesi *degirmen* kelimesini tavsif etmektedir. Dolayısıyla "*'avret eydür: N'eyleyeyim bu yıḳılacaḳ evde un yoḳ, elek yoḳ, Deve degirmen{in}den gelmedi* cümlesini "Avrat cevap verir: Ne yapayım. Bu yıkılası evde un yok, elek yok. (Un yüklü) deve değirmenden gelmedi" şeklinde anlamak gerektiği kanaatindeyim. Ayrıca bu ibarenin Vatikan yazmasında ... *deve degirmenden gelmedi* ... şeklinde doğru imlâ ile geçtiğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

8/9 **dėr → dėyü :**

8/1-2'de ibare ... *ḳoñşı ḥaḳḳı tañrı ḥaḳḳı, **deyü söyler*** şeklinde geçiyor. *deyü söyle-* birleşik filinde *de-* ve *söyle-* fiillerinin birbirlerine ünlü gerundiumuyla bağlandığı görülüyor. *deyü ur-* şeklinin de 8/9-10'daki *Deve degirmen{in}den gelmedi Ne gelürse benüm ṣaġrıma gelsün deyü elin götüne urur, yönin añaru ṣaġrısın erine döndürür* cümlesinde geçtiği görülüyor.

Ancak bu söyleyişler Vatikan nüshasında farklıdır. İlk örnek ... *"ḳoñşı ḥaḳḳı tañrı ḥaḳḳı, **dėyü söylerler**" dėr* şeklinde Dresden nüshasına paralel olarak, ikinci örnek ise *"Deve degirmenden gelmedi" dėr, elin götüne urur, "ne gelürse benüm götüme gelsün" dėyüp, yönin añaru götüni erine dönderür* şeklinde geçer.

Vatikan nüshasının cümlelerini Dresden nüshasına paralel hale getirirsek, cümleler *"Deve degirmenden gelmedi" dėr, "ne gelürse benüm götüme gelsün" **deyüp** elin götüne **urur**, yönin añaru götüni erine dönderür* şeklini aldığında ilk örnekteki *dėyü söyle-* paralel şeklinin ikinci örnekte *dėyüp elin götüne ur-* söyleyişinde bu sefer ünlü gerundiumu yerine *-p* ünsüz gerundiumu ile ***dėyüp ur-*** şeklinde geçtiği görülür.

---

[174] Düzeltme için bk. Osman Fikri Sertkaya, "*Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imlâ özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılışı üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998/1*, Ankara, 2004, s. 135, No 12.

Dolayısıyla S. Tezcan H. Boeschoten (2001) yayımında Dresden nüshasının transkripsiyonunda ikinci örnekte *dėr* okunan kelimenin *deyü* şeklinde düzeltilmesi gerektiği görüşündeyim.

8/10 ķoymaz ~ ġoymaz ~ ġuymaz ~ ķuymaz ~ ṭutmaz ~ ṭuymaz → tuymaz :

Vatikan nüshasında sadece *biñ söylerse birini ķulaġına ķoymaz* şeklinde geçen[175], Dresden nüshasında ise beyit olarak geçtiğini düşündüğüm ve benim 5 + 6'lı hece vezniyle

biñ söyler-iseñ birisini tuymaz (5 + 6)
erüñ sözini ķulaġına ķoymaz (5 + 6)

şeklinde beyit olarak okuduğum cümleler nâşirlerce çeşitli şekillerde okunmuş ve açıklanmıştır. Bu okuyuşları kronolojik sıra ile görelim:

OŞG (1938)	biñ söylersiñ, birisini ṭutmaz / erüñ sözini ķulaġına ķoymaz
HA (1939)	min söylərsən birini ķoymaz / erin sözün ķulaġına ķoymaz
ME (1958)	biñ söyler-iseñ birisini ķoymaz / erüñ sözini ķulağına ķoymaz
HA (1962)	bin söylərsən birisini ġoymaz / erin sözün ġulaġına ġoymaz
OŞG (1973)	biñ söyleriseñ birisini **tutmaz** / erin sözünü kulağına koymaz
HA (1978)	miñ söylərsən birisini ġoymaz / erin sözün ġulaġına ġoymaz
FZ-SE (1988)	biñ söylərsən, birisini ġuymaz / eriñ sözini ġulaġına ġoymaz
AA-TG (1995)	biñ söylərsiñ birisini ġoymaz / ə:riñ sözüni ġulaġına ġoymaz
ŞC (1995)	bin söylərsən birisini ķoymaz / ərin sözünü ķulağına ķoymaz
AA (1997)	biñ söylərsəñ birisini ġuymaz / ərin sözünü ġulaġına ġuymaz
ŞC (1999)	biñ söylərsən birisini ķoymaz / (devamı metinde yoktur)
SE (1999)	biñ söylərsən, birisini ķuymaz / eriñ sözini ķulaġına ķoymaz
HA Sch. (2000)	bin söylersen birisini kuymaz / erin sözünü kulağına koymaz
ST-HB (2001)	biŋ söyleriseŋ birisini ṭuymaz / erüŋ sözini ķulaġına ķoymaz

---

[175] S. Tezcan-H. Boeschoten (2001) Vatikan yazmasındaki bu cümleyi "*biŋ söylerseŋ*[6] *birini ķulaġına ķoymaz*" şeklinde tamir ederek okumaktadırlar. "**Korkut Ata (Vatikan yazması)**" bölümünün 6. açıklaması "6. Yazm. SVYLRSH *söylerse*" yanlışlıkla **Dirse Ḫân oğlı Boġaç Ḫân (Vatikan yazması)**'nın ilk notu olarak yer almış. Nâşirlerin *söylerseŋ* şeklindeki metin tamirlerinin sebebinin ne olduğu açıklanmamıştır.

O. Ş. Gökyay (1938) Dresden nüshasındaki *tuymaz / ḳoymaz* kafiyesini *tutmaz / koymaz* okuyor ve bunu 11 numaralı dip notunda "Metin قويمز . Fakat aşağıda aynı kelime tekrarlandığı için *tutmaz* daha uygun görünmüştür." şeklinde açıklıyor. Gökyay 1973 neşrinde de *tutmaz / koymaz* okuyuşunu vermektedir.

H. Araslı 1939'da *min ... birini ... ḳoymaz* okuyuşunu 1962'de *bin ... birisini ... ġoymaz*, 1978'de ise *min ... birisini ... ġoymaz* şeklinde değiştirmiştir. H. Araslı 1939'da *ḳoymaz / ḳoymaz* okuduğu kafiyeyi de, 1962 ve 1978 neşirlerinde *ġoymaz / ġoymaz* şeklinde değiştirmiştir.

M. Ergin (1958) ve Ş. Cemşidov (1995) kafiyeyi, *ḳoymaz / ḳoymaz*, AA-TG (1995) kafiyeyi, *ġoymaz / ġoymaz*, AA (1997) kafiyeyi, *ġuymaz / ġuymaz* şekillerinde okumuşlardır.

S. Əlizade kafiyeyi 1988'de *ġuymaz / ġoymaz*, 1999'da ise *ḳuymaz / ḳoymaz* okuyor ve (1988, s. 218'deki) 67 numaralı notta şu açıklamayı yapıyor:

> "**Guymaz**. HA-da və ER-də «goymaz», OŞ-da «tutmaz». Cümlədə «goymaz» sözü təkrar olunduğu üçün O. Şaig birinci halda onu «tutmaz» kimi oḫuyub-yazmışdır. Bizce D(resden) nüsḫəsində grafik yanlışlıq yoḫdur. Söz iki dəfə əyni şəkildə yazılsa da, əvvəlcə «guymaz» kimi oḫunub transkriptsiya edilməlidir. "Gədim türk lugəti"ndə, M. Kaşgarinin «Divan»ında «guymag» fe'linin «gorḫmag», «çəkinmək» kimi mə'na çalarları kontekstin məzmununa uygundur. Beləliklə, həmin «bayagı» arvad «min də desə, ərindən gorḫub-çəkinmir və ərinin sözünə gulag asmır».

H. A. Schmiede (2000) Sözlük'te "(s. 188b) **ḳuy- / ḳoy-**, (uyg.), koymak, bırakmak (YUTS). "birisini ḳuymaz" = kimseye aldırmaz" açıklamasını yapıyor.

Tezcan-Boeschoten (2001) kafiyeyi *ṭuymaz/ḳoymaz* okuyarak s. 288'deki 19 numaralı imlâ notunda şu açıklamayı yapıyorlar:

> "19. Yzm. ḲVYMZ *ḳoymaz*. Bundan sonraki cümlede geçen *ḳoymaz* yanlışlıkla (çekimleyenin gözünün yanlış yere takılması sonucu ?) buraya da çekimlenmiştir. Düzeltme, Vatikan yazmasına göre yapılmıştır".

Ancak *ṭuymaz* okudukları kelimeyi, metinde açıkça *te* harfi ile yazıldığı halde, ne için *tı* ile *ṭuymaz* şeklinde transkripsiyonladıklarının sebebini açıklamıyorlar.

Benim bu konudaki görüşlerim ise şöyledir:

Müstensih metinde *tuymaz* yazmak istemiş ve yazmıştır, ancak kamış kalemi fazla bastırmaktan ve harfi sola doğru biraz eğri yazmaktan dolayı, mürekkep yığılması sebebiyle, *te* harfinin üstte iki noktalı gövdesi, üstte iki noktalı *kaf* gövdesi halini almıştır. Burada harfi yanlış yazma yok, kaligrafik hata vardır.

Ancak müstensihin Dresden nüshasında *tuy-* fiilinin 8/10'da geçen ilk örneğini (ت) *te* harfi ile, daha sonraki 9 örneği ise (ط) *tı* harfi ile *ṭuydılar* (29/10), *ṭuymış* (30/6), *ṭuydum* (52/7), *ṭuymasunlar* (54/1), *ṭuymadın* (141/3), *ṭuymadı* (157/9) *ṭuymaz idüm* (160/6), *ṭuymadum* (160/9) ve *ṭuysam* (297/5) şekillerinde yazması metni okuyanları şaşırtmıştır.

Aynı kelimenin ayrı harflerle hem (ت) *te* hem de (ط) *tı* ile yazılması *toyla-* fiilinde de görülmektedir. Müstensih *toyla-* fiilinin metinde geçen ilk örneğini 23/8'de تویلیایم *toylayayım* şeklinde *te* harfi ile, 135/6'da geçen ikinci örneği ise *tı* harfi ile *ṭoylayayım* طویلیایم şeklinde yazmıştır. 294/8'de geçen *ṭoyladı* طویلدی örneği de *tı* harfi ile yazılmıştır.

Kısacası *tuy-* fiili de *toyla-* fiili de metinde çift imlâ ile geçmektedir. Keza *tuy-* fiilinin ilk örneğinin *tuymaz* şeklindeki imlâsında görülen mürekkep yığılması kaligrafik özelliği, 23/8'deki *toylayayım* örneğinin imlâsında da görülmektedir.

Ergin (1963) *tuy-* ve *ṭuy-*, *toyla-* ve *ṭoyla-* örneklerini, imlâ farkı gözetmeksizin, tı'lı şekillerle birleştirerek *ṭoyla-* (s. 293) ve *ṭuy-* (s. 298) maddelerinde toplamıştır.

Sonuç olarak benim

biñ söyler-iseñ birisini tuymaz (5 + 6)
erüñ sözini ḳulaġına ḳoymaz (5 + 6)

şeklinde okuduğum beyit, metinde "erinin bin defa söylediğinin bir tanesini duymayan (= dinlemeyen) ve erinin sözünü kulağına koymayan" dördüncü kadın tipinin ne için *bayaġı* "eskisi gibi" kaldığını açıklayan bir örnek olarak verilmiştir.

"GİRİŞ" BÖLÜMÜNDEKİ *SOYLAMA*'LAR ÜZERİNE

Mensur bir metin olan *Dede Korkut Kitabı*'nın içerisinde, yer yer "soylama" denilen manzum parçalar da bulunmaktadır. Bu manzum parçalar hakkında Muharrem Ergin (1958) şöyle demiştir:[176]

> "Kafiyeleri bakımından genel olarak hafif bir ses benzerliği verecek şekilde yarım kafiyeli olan, bir çok defa da ahengi tekrarlarla elde edilen bu manzumelerde vezin yoktur. Fakat ölçüsüz bir mısra yapısı içinde bir iç ahengi meydana getirebilmiş ve meçhul sanatkâr bu parçaların taşıdığı içlilik ve sadeliği ölçünün baskısından uzak tutarak, serbest nazmın çok başarılı örneklerini vermiştir."

Cahit Öztelli (1958), M. Ergin yayımı için yazmış olduğu tanıtmada manzum parçalar hakkında "bizce Dede Korkut'ta manzum parçalar yoktur" hükmünü vermişti.[177]

> "*Dede Korkut*'taki manzum parçalar için "*Dede Korkut*'taki manzum sayılan kısımların nesir olduğunu iddia edeceğiz. Bizce Dede Korkut'ta kılâsik anlamda manzume yoktur. Bunu, düzensiz ölçüler, düzensiz kafiyeler yeteri kadar açıklıkla ispat etmektedir. ... Sözün özeti, bizce Dede Korkut'ta manzum parçalar yoktur."

Orhan Şaik Gökyay (1973) ise, Tourkhan Gandjei'den şunları nakletmişti.[178]

> "Manzum diye adlandırdığımız bu parçalar Türk halk edebiyatının klâsik şekli olan dörtlükler halinde olmadığı gibi kafiyelenişi de onlara uymaz. Bu soylamalarda kıtalara ayrılma yoktur. Bu serbest şekil içinde yer yer mısralar yahut mısra kümeleri halinde, bilinen Türk vezniyle birleşiyorlar. Başlangıç ve mısra sonu ayakları, alliterasyon ve paralelizm bu şiirlerin kuruluşundaki özelliği verirler. İncelendiği zaman görülür ki bu parçalar bir yönden bu günki serbest nazım şekillerini andırmaktadır."

Yani, C. Öztelli'ye göre *Dede Korkut Kitabı*'nda "manzume" yoktur. M. Ergin'e göre "manzume" var fakat manzumelerde "vezin" yok, O. Ş. Gökyay'a göre ise manzumelerde "dörtlük" ve

---

[176] Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı, I.* Giriş - Metin - Faksimile, Ankara 1958, s. 31.

[177] *Türk Dili*, VII/82 (1 Temmuz 1958), s. 523-526.

[178] Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. CCLXVII.

"kıtalara ayrılma" yoktur. Yine Ergin ve Gökyay'a göre *Dede Korkut Kitabı*'ndaki manzumeler "serbest nazmın" başarılı örnekleridir.

Ben "Dede Korkut Kitabı'ndaki manzum parçalarda dörtlük türü ve hece vezni var mı?"[179] başlıklı yazımda (1985) bu kanaatlerin hepsinin yanlış olduğunu söyleyerek "Bamsı Beyrek" boyundaki bir soylamanın (4+3) = 7'li hece vezni ile söylenen üç dörtlük olduğunu ileri sürmüş ve "Bamsı Beyrek" boyundan bir başka örnek daha vererek *Dede Korkut Kitabı*'nda manzum parçaların bulunduğunu, bunların bazan dörtlükler halinde ve hece vezni ile yazıldığını söylemiştim. Bana göre "Soylama" başlığını taşıyan bu manzum parçaların ilk bölümü Soylama'nın hitap bölümü, ikinci bölümü Soylama'nın kendisi, üçüncü bölümü ise Soylama'nın temenni bölümünü oluşturmaktadır.

Bu görüşümü "*Dede Korkut Kitabı*'ndaki bazı manzum parçaların hece vezni ve manzume türü açısından değerlendirilerek yeniden okunması"[180] başlıklı araştırmamda başka örneklerle destekleyerek Soylama'ların sistemini ortaya koymaya çalışmıştım.

Ancak nâşirleri ve araştırıcıları yukarıda verdiğim yanlış kanaatlere sevk eden sebep, veya sebepler nelerdir? Önce bunu iyi tespit etmek, sonra da bu tespite dayanarak yanlış görüşleri düzeltmek gerekmektedir. Bunun için de Dede Korkut yazmasının nasıl kaleme alındığını düşünmek lâzımdır.

Bana göre bu metinler toplu olarak bulunulan bir yerde, bir düğünde, bir bayramda, bir sünnette, bir merasimde anlatılmış, bu anlatılanları dinleyen bir kişi de daha sonra aklında kaldığı kadarını yazıya geçirmiştir. Bu yüzden bazan kelime ve ekler atlanmış, böylece hece vezni, bazan da mısralar atlanarak dörtlük sayısı bozulmuştur. Metnin müstensihler tarafından kötü istinsahı ve manzum parçaların her iki yazmada da açıklıkla belirtilmemesi yüzünden nâşirlerin okuma, hece ve mısra bölme yanlışları da yukarıda belirttiğim hususlara eklenince, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki manzum parçaları sökmek çok güç bir iş halini almıştır. Haddizatında manzum parçalar

---

179 *Türk Dili*, sayı 406, Ekim 1985, s. 155-163.

180 *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1988*, Ankara 1994, s. 141-156.

1) Eksik hece ve kelimelerin < > içerisinde ilâvesi,

2) Fazla hece ve kelimelerin { } içerisinde gösterilmesi,

{ } içerisinde gösterilen ek, kelime, ibare, cümle vb. gibi eklerin manzum metne genellikle Ozan tarafından eklenen hitap, açıklama vb. gibi tamamlayıcı ifadeler, bir çeşit *digression* olduğu gözlemlenmektedir.

3) Nâşirlerin yanlış okumalarının düzeltilmesi,

4) Mümkün olduğunca hece veznine uyulması ,

5) İkilik, üçlük, dörtlük, beşlik, altılık gibi ayırımların yapılması,

6) Ayrı yerlerde geçen manzum metinlerin karşılaştırılarak ıslahı gibi açılardan değerlendirildiğinde, çok farklı sonuçlara varmak mümkün olmaktadır.

"Giriş" bölümünde "soylama" başlığı altında dört metin grubu bulunmaktadır. Bu metinleri yukarıdaki açılardan değerlendirelim.

"Soylama" başlığı altındaki ilk grup, bir atasözleri grubunu teşkil etmektedir ve burada verilen ata sözlerinin bazıları Berlin'de bulunan bir atasözü mecmuasındaki sözlerle bazan benzerlik, bazan da aynılık ifade etmektedir. Hece sayısı sayıldığında bu atasözlerinin genellikle 4 + 4 + 4 hece vezni ve son kafiye sistemine göre ***-maz / -mez*** eki ile sonlandırılarak söylendiği görülmektedir.

1. SOYLAMA

Dede Korkut soylamış:

Allāh Allāh dėmeyince işler oñ**maz**.	4 + 4 + 4
Ḳādir tañrı vėrmeyince er bayı**maz**.	4 + 4 + 4
Ezelden yazılmasa, ḳul başına ḳażā gel**mez**.	4 + 4 + 4 + 3
Ecel va'de ėrmeyince kimse öl**mez**.	4 + 4 + 4
Ölen adam diril**mez**.	4 + 3
Çıḫan cān gerü gel**mez**.	4 + 3
Bir yigidüñ ḳara ṭaġ yumrısınca mālı olsa,	4 + 4 + 4 + 3
yıġar dėrer, ṭaleb eyler,	4 + 4
naṣībinden artuġın yėye bil**mez**.	4 + 4 + 3

Ö<r>leşüben şular taşsa, deñiz ṭolmaz. 4 + 4 + 4

Tekebbürlik eyleyeni tañrı sevmez. 4 + 4 + 4
Göñilin yüce ṭutan erde devlet olmaz. 4 + 4 + 4

Yad oġ<u>lı ṣaḳlamaġla oġul olmaz, 4 + 4 + 4
böyüyende salur gider, gördüm dėmez. 4 + 4 + 4

Kül depeçük olmaz. <Oġlan sıp ḳapancı küpeçük olmaz>
(Berlin) <Güyegü oġul olmaz. gelin ḳız olmaz> 4 + 4 + 4

Ḳara eşek başına üyen ursañ, ḳatır olmaz. 4 + 4 + 4
(Berlin) Ḳara eşege yular ursañ, ḳatır olmaz.

Ḳaravaşa ṭon geyürseñ, ḳadın olmaz. 4 + 4 + 4
(Berlin) Ḫalāyıḳḳa ṭon geyürseñ, ḳadın olmaz.

Yapa yapa ḳarlar yaġsa, yaza ḳalmaz. 4 + 4 + 4
Yapaġulu gökçe çemen güze ḳalmaz. 4 + 4 + 4

Eski panbūḳ bez olmaz. 4 + 4
Ḳarı düşmen dōst olmaz. 4 + 4

Ḳazaġuç <at>a minmeyince yol alınmaz. 4 + 4 + 4
Ḳara pōlād öz ḳılıcı çalmayınca ḳarīm dönmez.

Er mālına ḳıymayınca adı çıḳmaz. 4 + 4 + 4
Ḳız anadan görmeyince ögüt almaz. 4 + 4 + 4

Oġul atadan görmeyince ṣufra çekmez. 4 + 4 + 4

Oġul atanuñ sirri-dür. 4 + 4
İki gözinüñ biri-dür. 4 + 4

Devletlü oġul ḳopsa, ṫürkeşinde ṫüridür, 4 + 3 + 4 + 3
Devletsüz oġul ḳopsa, ocaġınuñ köri-dür. 4 + 3 + 4 + 3
Oġul daḫı n'eylesün! baba ölüp māl ḳalmasa. 4 + 3 + 4 + 4
Baba mālından ne fâyda başda devlet olmasa. 4 + 4 + 4 + 3

Devlet-süz <oġul> şerrinden Allāh **saklasun**!	4 + 4 + 5
Ḫanum! sizi.	4

"Soylama" başlığı altındaki ikinci grupdaki özlü sözlerin de genellikle 4 + 4 + 4 hece vezni ve son kafiye sistemine göre ***yeg*** ve **-sa/-se,** ***yeg*** şekli ile sonlandırılarak söylendiği görülmektedir.

2. SOYLAMA

Dede Ḳorḳut bir daḫı ṣoylamış:

Ṣarp yörürken ḳāż{ı}lıḳ ata nāmerd yigit bine bilmez	4 + 4 + 4 + 4
binince binmese, **yeg**.	4 + 3
Çalup keser üz ḳılıcı muḫannetler <çala bilmez>	4 + 4 + 4 + 4
çalınca çal<ma>**sa, yeg**	4 + 3
Çala bilen yigide oḳla ḳılıçdan bir çomaḳ **yeg.**	4 + 4 + 4 + 4
Ḳonuġı gelmeyen ḳara evler yıḳılsa, **yeg**.	4 + 4 + 4 + 2
At yemeyen acı otlar <bitince> bitmese, **yeg**.	4 + 4 + 4 + 4
Adam içmez acı ṣular ṣızınca ṣızmasa, **yeg**.	4 + 4 + 4 + 4
Ata adın{ı} yöritmeyen ḫoyrād oġul,	4 + 4 + 4
ata bėlinden ėnince ėnmese, **yeg**;	4 + 4 + 4
ana raḥmine düşince ṭoġmasa, **yeg**.	4 + 4 + 4
Ata adın yöridende devletlü oġul **yeg**.	4 + 4 + 2
Yalan söz<ler> bu dünyede	4 + 4
olınca olmasa, **yeg**.	4 + 3
Gerçekleriñ üç otuz on	4 + 4
yaşını ṭoldursa, **yeg**.	4 + 3
Üç otuz on yaşuñuz ṭolsun!	4 + 5
Ḥaḳ size yaman getürmesün!	4 + 5
Devletüñüz pāyende olsun!	4 + 5
Ḫanum hey!	3

"Soylama" başlığı altındaki üçüncü grupdaki özlü sözlerin de genellikle 4 + 4 + 3 veya 4 + 4 + 4 hece vezni ve son kafiye sistemine göre ***bilür*** kelimesi ile sonlandırılarak söylendiği görülmektedir.

3. SOYLAMA

Dede Ḳorḳut şoylamış. Görelüm, ḫanum! ne şoylamış:

Gündegen yir{üñ} otlaḳların **geyik bilür**. 4 + 4 + 4
Gögez yerler çemenlerin **kulan bilür**. 4 + 4 + 4

Ayru ayru yollar izin **deve bilür**. 4 + 4 + 4
Yedi dere ḳoḫuların **dilkü bilür**. 4 + 4 + 4

Dünle kervān göçdügin **torġay bilür**. 4 + 4 + 3
Oġul kimden olduġın ana **bilür**. 4 + 4 + 3

Erüñ aġırın yeyni-sin **at bilür**. 4 + 4 + 3
Aġır yükler zaḥmetin **katır bilür**. 4 + 4 + 3

Ne yerde şızılar varsa, <sızısın> çeken **bilür**. 4 + 4 + 4 +3
Ġāfil başuñ aġrısın beyni **bilür**. 4 + 4 + 3

Ḳolça ḳopuz götürüp èlden èle begden bege ozan gezer.

Er cömerdin er nākesin ozan **bilür**. 4 + 4 + 4

Èli-öñünde çalup eyden ozan ol**sun**! 4 + 4 + 5
Azup gelen ḳażāyı Tañrı şav**sın**! 4 + 4 + 3
ḫanum hey! 3

4. SOYLAMA

"Soylama" başlığı altındaki dördüncü grupdaki manzum metnin ise genellikle 4 + 4 + 4 + 4 = 16'lı veya 4 + 4 + 4 = 12'li hece vezni ve son kafiye sistemine göre ***görkli*** kelimesi ile sonlandırılarak söylendiği görülmektedir. Orijinal metin şöyledir:

[4][10]Dede Ḳorḳut gene [11]şoylamış. Görelüm, ḫanum! ne şoylamış:

Aġız açup öger [12]olsam, üstümüzde Tañrı **görkli**.
Tañrı döstı dīn serveri [13]Muḥammed **görkli**.

Muḥammedüñ ṣaġ yanında namāz ḳılan Ebū Bekr-i ṣıddīḳ **görkli**.

[5][1]Āḫir şıpara başıdur, 'amme **görkli**.
Hecesinleyin düz oḳınsa, [2]yāsīn **görkli**.

Ḳılıç çaldı, dīn açdı, şāh-ı merdān 'Alī [3]**görkli.**

'Alīnüñ oġulları, peyġamber nevādeleri, Kerbelā yazısında[4]yezīdīler

elinde şehīd oldı, Ḥasanla Ḥüseyn iki ḳardaş [5]bile **görkli.**

Yazılıp düzilüp gökden ėndi, Tañrı 'ilmi Ḳur'ān [6]**görkli.**

Ol Ḳur'ānı yazdı düzdi, 'ulemālar ögrenince güydi [7]bıçdı, 'ālimler

serveri 'Oṣmān 'Affān oġlı **görkli.**

Alçaḳ [8]yerde yapılupdur tañrı evi Mekke **görkli.**

Ol Mekkeye ṣaġ [9]varsa, esen gelse, ṣıdḳı bütün ḥācī **görkli.**

Ṣaġış[10]güninde āyna **görkli.**

Āyna güni oḳıyanda ḳutbe **görkli.**

Ḳulaḳ [11]urup diñleyende ümmet **görkli.**

Minārede bañlayanda faḳī **görkli.**

[12]Dizin başup oturanda ḥelāl **görkli.**

Dulumından aġarsa, baba[13]**görkli.**

Aġ südin ṭoya emzürse, ana **görkli.**

Yanaşup [6][1]yola girende ḳara buġur **görkli.**

Sevgili ḳardaş **görkli.**

Yañal ala [2]ev yanında dikilse, gerdek **görkli.**

Uzunca tenefī **görkli.**

Oġul [3]**görkli.**

Ḳamusına beñzemedi cümle 'ālem-leri yaradan Allāh tañrı [4]**görkli.**

Ol ögdügüm yüce Tañrı dōst oluban meded[5]**ėrsün!**

Ḫanum hey!

Ben burada iki ayrı soylama olduğu ve bu soylamaların birbiri ile karıştığı kanaatindeyim.

Birinci soylama 4 + 4 + 4 + 4 = 16'lı hece vezni ile yazılmıştır. Eksik olan bir kelime ile bir ek < > içerisinde <*Muṣṭafā*> ve *dīn*<*i*> şeklinde metne eklendiğinde ve hece vezni icabı fazla olan { } içerisindeki {*namāz ḳılan*}, {*yazısında*}, {*yezīdīler elin*}, {*iki ḳardeş bile*}, {*bıçdı*}, {*esen*} şekillerini de metinden çıkardığımızda soylama şu hali almaktadır.

[4][10]Dede Ḳorḳut gene [11]ṣoylamış. Görelüm, ḫanum! ne ṣoylamış:
Aġız açup öger [12]olsam, üstümüzde Tañrı **görkli**.
Tañrı dōstı dïn serveri [13]Muḥammed < Muṣṭafā > **görkli**.
Muḥammedüñ ṣaġ yanında {namāz ḳılan} Ebū Bekr-i ṣıddïḳ **görkli**.
Ḳılıç çaldı, dïn<i> açdı, şāh-ı merdān 'Alï [3]**görkli**.
'Alïnüñ oġulları, peyġamber nevādeleri, Kerbelā {yazısında[4]yezïdïler
elin}de şehïd oldı, Ḥasanla Ḥüseyn {iki ḳardaş [5]bile} **görkli**.
Yazılıp düzilüp gökden ėndi, Tañrı 'ilmi Ḳur'ān [6]**görkli**.
Ol Ḳur'ānı yazdı düzdi, 'ulemālar ögrenince güydi [7]{bıçdı}, 'ālimler
serveri 'Oṣmān 'Affān oġlı **görkli**.
Alçaḳ [8]yerde yapılupdur tañrı evi Mekke **görkli**.
Ol Mekkeye ṣaġ [9]varsa, {esen} gelse, ṣıdḳı bütün ḫācï **görkli**.

Metni hece veznine uyguladığımızda şu soylamayı elde ederiz.

Dede Ḳorḳut gene ṣoylamış. Görelüm, ḫanum! ne ṣoylamış:

Aġız açup öger olsam, üstümüzde Tañrı **görkli**. 4+4+4+4 (16)
Tañrı dōstı dïn serveri Muḥammed < Muṣṭafā > **görkli**. 4+4+4+4 (16)
Muḥammedüñ ṣaġ yanında Ebū Bekr-i ṣıddïḳ **görkli**. 4+4+4+4 (16)
Ḳılıç çaldı, dïn<i> açdı, şāh-ı merdān 'Alï **görkli**. 4+4+4+4 (16)
'Alïnüñ oġulları, peyġamber nevādeleri, 4+4+4+4 (16)
Kerbelāda şehïd oldı, Ḥasanla Ḥüseyn **görkli**. 4+4+4+4 (16)
Yazılıp düzilüp gökden ėndi, Tañrı 'ilmi Ḳur'ān **görkli**. 4+4+4+4 (16)
Ol Ḳur'ānı yazdı düzdi, 'ulemālar ögrenince 4+4+4+4 (16)
güydi 'ālimler serveri 'Oṣmān 'Affān oġlı **görkli**. 4+4+4+4 (16)
Alçaḳ yerde yapılupdur tañrı evi Mekke **görkli**. 4+4+4+4 (16)
Ol Mekkeye varsa, gelse, ṣıdḳı bütün ḫācï **görkli**. 4+4+4+4 (16)

İkinci soylama 4 + 4 + 4 = 12'li hece vezni ile yazılmıştır ve ilk iki satırı ilk soylamanın içerisindeki

[5][1]Āḫir ṣıpara başıdur, 'amme **görkli**.
Hecesinleyin düz oḳınsa, [2]yāsïn **görkli**.

satırlarıdır. Orijinal metindeki *aġarsa* kelimesini <*ır*> hecesi ile *aġar<ır>sa*, şeklinde tamamladığımızda, *tenefï* kelimesini hece vezni

icabı *ten'fī, yaradan* kelimesini hece vezni icabı *yar'dan* okuduğumuzda, Keza *{dikilse}* kelimesini metinden çıkardığımızda da 12'li hece veznini elde ederiz.

Soylamanın tamir edilmiş şekli şöyle olmalıdır.

Āḫir ṣıpara başıdur	'amme **görkli.**	4+4+4 (12)
Hec'sinleyin düz oḳınsa,	yāsīn **görkli.**	4+4+4 (12)
Ṣaġış güninde <... **anda**>	āyna **görkli.**	4+4+4 (12)
Āyna güni oḳıy**anda**	ḳutbe **görkli.**	4+4+4 (12)
Ḳulaḳ urup diñley**ende**	ümmet **görkli.**	4+4+4 (12)
Minārede bañlay**anda**	faḳī **görkli.**	4+4+4 (12)
Dizin başup otur**anda**	ḥelāl **görkli.**	4+4+4 (12)
Dulumından aġar<ır>**sa**,	baba **görkli.**	4+4+4 (12)
Aġ südin ṭoya em**zürse**,	ana **görkli.**	4+4+4 (12)
Yanaşup yola girende	buġur **görkli.**	4+4+4 (12)
<.....> sevgili	ḳardaş **görkli.**	?+3+4 (12)
Yañal ala ev yanında,	gerdek **görkli.**	4+4+4 (12)
<.....> uzunca	ten'fī **görkli.**	?+3+4 (12)
<.....>	oġul **görkli**	?+?+4 (12)
Ḳamusına beñzemedi	Allāh **görkli.**	4+4+4 (12)
Cümle 'ālem-leri yar'dan	Tañrı **görkli.**	4+4+4 (12)

Her iki soylamayı hitap / soylama / temenni bölümleri ile birlikte görelim.

4. SOYLAMA

Dede Ḳorḳut gene ṣoylamış. Görelüm, ḫanum! ne ṣoylamış:

Aġız açup öger olsam, üstümüzde Tañrı **görkli.**	4+4+4+4 (16)
Tañrı dōstı dīn serveri Muḥammed < Muṣṭafā > **görkli.**	4+4+4+4 (16)
Muḥammedüñ ṣaġ yanında Ebū Bekr-i ṣıddīḳ **görkli.**	4+4+4+4 (16)
Ḳılıç çaldı, dīn<i> açdı, şāh-ı merdān 'Alī **görkli.**	4+4+4+4 (16)
'Alīnüñ oġulları, peyġamber nevādeleri,	4+4+4+4 (16)
Kerbelāda şehīd oldı, Ḥasanla Ḥüseyn **görkli.**	4+4+4+4 (16)

Yazılıp düzilüp gökden ėndi, Tañrı 'ilmi Ḳur'ān **görkli**. 4+4+4+4 (16)
Ol Ḳur'ānı yazdı düzdi, 'ulemālar ögrenince 4+4+4+4 (16)
güydi 'ālimler serveri 'Oṣmān 'Affān oġlı **görkli**. 4+4+4+4 (16)
Alçaḳ yerde yapılupdur tañrı evi Mekke **görkli**. 4+4+4+4 (16)
Ol Mekkeye varsa, gelse, ṣıdḳı bütün ḥācī **görkli**. 4+4+4+4 (16)

Āḫir ṣıpara başıdur 'amme **görkli**. 4+4+4 (12)
Hec'sinleyin düz oḳınsa, yāsīn **görkli**. 4+4+4 (12)
Ṣaġış güninde <... **anda**> āyna **görkli**. 4+4+4 (12)
Āyna güni oḳıy**anda** ḳutbe **görkli**. 4+4+4 (12)
Ḳulaḳ urup diñley**ende** ümmet **görkli**. 4+4+4 (12)
Minārede bañlay**anda** faḳī **görkli**. 4+4+4 (12)
Dizin başup otur**anda** ḥelāl **görkli**. 4+4+4 (12)
Dulumından aġar<ır>sa, baba **görkli**. 4+4+4 (12)
Aġ südin ṭoya emzür**se**, ana **görkli**. 4+4+4 (12)
Yanaşup yola girende buġur **görkli**. 4+4+4 (12)
..... sevgili ḳardaş **görkli**. ?+3+4 (12)
Yañal ala ev yanında, gerdek **görkli**. 4+4+4 (12)
..... uzunca ten'fī **görkli**. ?+3+4 (12)
..... oġul **görkli** ?+?+4 (12)
Ḳamusına beñzemedi Allāh **görkli**. 4+4+4 (12)
Cümle 'ālem-leri yar'dan Tañrı **görkli**. 4+4+4 (12)

Ol ögdügüm yüce Tañrı 4+4 [8]
Dōst oluban meded ėr**sün**! 4+4 [8]
ḫanum hey! 3

Dört soylama'nın temenni bölümleri de ***-sun*** / ***-sün*** eki ile bitmektedir.

OSMAN FİKRİ SERTKAYA

Dede Korkut Kitabı

DRESDEN NÜSHASININ "GİRİŞ" BÖLÜMÜ

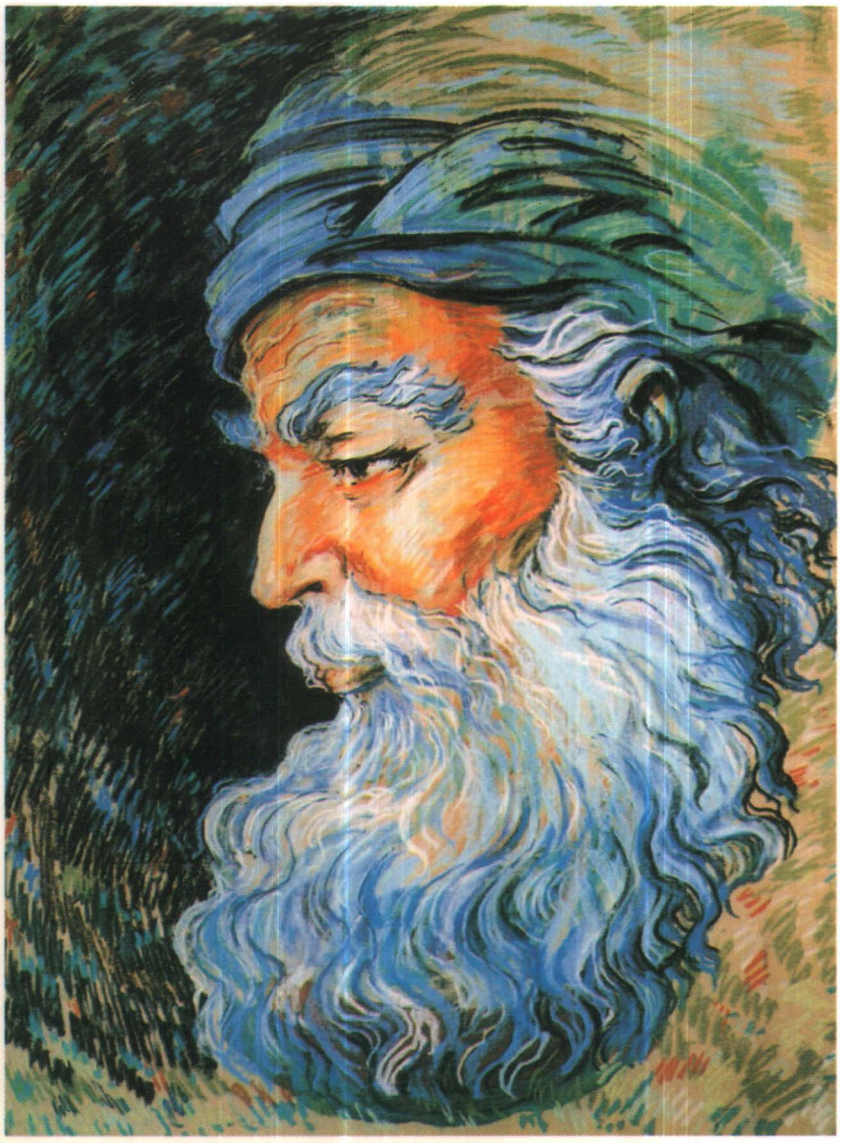

Dede Korkut Kitabı'nın Arap harfli iki yazma nüshası vardır. Bir giriş ve on iki hikâyeyi ihtiva eden yazması Almanya'nın Dresden şehrinde, bir giriş ve altı hikâyeyi ihtiva eden yazması İtalya'nın Roma şehrinde bulunmaktadır. Dresden nüshası harekesiz, Roma (Vatikan) nüshası harekelidir.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshası'nın "Giriş" Bölümü adlı bu eser dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Dede Korkut'un Dresden nüshasının üzerinde yapılan çalışmalar ve yayınlar değerlendirilmektedir.

İkinci bölümde Dresden nüshasının "Giriş" bölümünün renkli tıpkıbasımı ile metnin yeni okunuşu verilmektedir.

Üçüncü bölümde "Giriş" bölümünde geçen yetmişten fazla kelime ve şekil açıklanmakta, böylece metnin daha açık anlaşılması sağlanmaktadır.

Dördüncü bölümde "Giriş" bölümündeki dört soylama Türk şiir yapısı geleneğine göre incelenmekte ve hece vezni ile yazılan bu "Soylama"ların aslî yapıları tahlil edilmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshası'nın "Giriş" Bölümü adlı bu eseri her birisinin tıpkıbasımı, okunuşu ve açıklamaları müstakil birer ciltte verilecek olan on iki hikâyenin yayımı takip edecek, böylece on üç ciltten oluşacak Dede *Korkut Kitabı Külliyatı* Türk kültür tarihindeki yerine yerleştirilecektir.

ISBN 975-437-559-3

9 789754 375596

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SKB 968141 UNP

10.50 TL